

Front Cover

Back Cover

Title Page

Nga Korero O Te Hui Tuarua o Te Kotahitanga a Nga Tamariki O Te Aute Kareti I Tu Ki Te Raukahikatea, Khipane, Tihema, 1897. *Whakatangata! Kia Kaha!* Nepia: I Perehitia Ki Te Tari Nupepa O Te Terekarawhi. 1898.

Te Kotahitanga O Nga Tamariki O Te Aute Kareti.

He whakamarama poto i ona tikanga.

Ko nga mahi ma tenei ropu huihuinga:

- Ko te whakakotahi me te huihui katoa i nga tamariki o Te Aute, i nga mea kua puta ki waho o te kura, me nga mea e kura ana i naianei; a he whakahoki mai i te ahua o te tangata ki ana i mahi ai i te kura, kei moumou noa nga matauranga.
- Ko te tautoko i te ora mo te iwi Maori, te ora mo te tinana, mo te hinengaro, me te wairua.

Ko te upoko o taua Kotahitanga he Tumuaki e pootitia ana i te tuunga hui o ia tau o ia tau, mo te kotahi tau. I raro iho i a ia ko nga mema, he honore mema, he tino mema. Ko nga honore mema he mea pooti i roto i te hui, he mea whiriwhiri mai i roto i nga tangata pakeha e awahina ana i nga mahi mo te ora o te iwi Maori, me nga rangatira Maori. Ko nga tino mema ko nga tamariki katoa o Te Aute, nga mea kua puta atu me nga mea e kura ana i naianei. Te kaiwhakahaere i te Kotahitanga me nga tikanga e whakatakotoria ana e te hui o ia tau, he Komiti Tumuaki kei Te Aute, ma te hui e pooti ona mema mo i ia tau mo ia tau, me tango mai i roto i nga Mahita o Te Aute, i nga tamariki e kura ana i naianei me nga mea kua puta atu. Ma te Komiti Tumuaki e whakarite te ra me te kainga e tu ai te hui. Tera e tu he hui i ia tau i a tau ki te pooti honore mema, Tumuaki, mema mo te Komiti Tumuaki, a ki te whiriwhiri hoki i nga mea katoa e pa ana ki te iwi Maori.

Kei tua ake nei nga mema me nga apiha o te Kotahitanga mo te tau 1898.

Nga Memam e Nga Apiham e Nga Kaiwhakahaere O Te Kotahitanga, Mo Te Tau, 1898.

Tumuaki.

- MITA HAMUERA ATIRIKONA WIREMU.

Nga Honore Memam.

- TE PIHOPA O WAIAPU
- HEMI H. TE POPA
- REV. HAPATA WIREMU
- REV. F. A. PENETI
- S PERCY TE METE
- TIOPIRA TE KUPA
- REV. A. O. WIREMU
- REV. AATA WIREMU
- C. P. WINKLEMAN
- DOUGLAS TE MAKARINI
- ATIRIKONA KARAKA
- KANARA HOROTENE
- HAMUERA TAMAHAU MAHUPUKU
- ARAPETA HAPUKU
- PENI TE UA

- HENARE TOMOANA, M.L.C.
- PAORA ROPIHA
- CANON WEBB
- TAMIHANA HUATA
- OTENE PITAU
- HAPI KINIHA
- PARATENE NGATA
- I mate i te marama a o Hune 1897.
- RAPATA WAHAWAHA
- HATA TE KANIATAKIRAU
- PAORA NGAMOKI
- REV. W. COLENZO

Nga Tino Mema.

Ko nga tamariki katoa o Te Aute Kareti, nga mea kua puta atu me nga mea e kura ana i naianei.

Komiti Tumuaki.

- Nga Mahita:—
 - HONE TATANA Tiamana
 - HONE TATANA Hekeretari
- H. N. PEKA, Kaitiaki Moni
- TUTERE WIREPA.
- WARE P. WAITAI.
- Nga Tamariki Tawhito:—
 - PARAIRE TOMOANA.
 - TAMATI ARAPATA.
 - H. A. HAWKINS.
 - REWETI T. KOHERE.
 - APIRANA T. NGATA.
 - HATARA KEREAMA.
- Nga Tamariki o naianei:—
 - POIHIPI KOHERE.
 - H. BALNEAVIS.
 - R. A. DOUGLAS.
 - P. H. BUCK.
 - RIWAI HIWINUI.

Nga Kaiwhakahaere O Te Komiti Tumuaki.

- Wairarapa: J. JURY (The Institute, Greytown North).
- Akarana: A. T. NGATA.
HAMIORA HEI (c/o St. Stephen's Native School, Auckland).
- Hauraki: GEO. G. PAUL, Thames.
- Waiapu: RENATA NGATA, Port Awanui.
- Kihipane: REV. H. W. WILLIAMS Te Rau Kahikatea
H. A. HAWKINS Te Rau Kahikatea
- Nepia: W. T. PRENTICE (c/o Sainsbury & Logan, solicitors, Napier).
- Wanganui: REV. A. O. WILLIAMS.
- Otaki: J. DAMON, Porirua.
- Poneke: WALTER GRAINEY (c/o Duthie & Co) Wellington).
- Otautahi: REWETI T. KOHERE (Canterbury College, Christchurch).

Kaititiro I Nga Kaute.

- SAMUEL LUDBROOK, TE AUTE.

Te Komiti Whakawhiwhi Mahi.

He kupu Whakamarama.

Te upoko o tenei Komiti kei Te Aute Kareti, ara ko te Komiti Tumuaki ano o te [unclear: Kotahitanga.] He kaiwhakahaere ona kei nga taone nunui o Nui Tireni, ara, ko

- APIRANA TURUPA NGATA, ki Akarana,
- (c/o Devore & Cooper, Solicitors, Auckland).
- H. A. Hawkins, ki Khipane,
- (Te Raukahikatea, Gisborne).
- Me Reweti T. Kohere, ki Otautahi (Christchurch),
- (Canterbury College, Christchurch).

Ko nga mahi ma nga Kaiwhakahaere he uiui ki nga pakeha i nga mahi e puare ana ki nga tamariki Maori o te kura. Ma aua tamariki te tuku he tono (kei te Hekeretari i Te Aute me nga Kaiwhakahaere e mau ake ra nga ingoa, nga pukapuka tono hei hainatanga ma nga Kaitono me nga matua) ki aua Kaiwhakahaere, whakaatu i a ratou mahi e hiahia ana; a mehemea ka kitea he mahi e tika ana a ka mohiotia te u, me te kaha o nga tamariki e tono ana, ka whakawhiwhia ano ratou ki te mahi, a ma te Komiti e awhina.

Nga Korero O Te HuiKiTe Raukahikatea, Khipane, Tihema, 1897.

Ko te hui tuarua a te Kotahitanga o nga Tamariki o Te Aute i tu ki Te Raukahikatea, Turanganui, i te marama o Tihema 1897, timata i te 15 o nga ra, whakamutu ki te 17. He tokomaha i hui mai. Nga kaumatua ko te Atirikona Wiremu Mita Hamuera (Te Tumuaki) ko Te Wepu, ko Te Wiremu Hapata, ko A. F. Wiremu, ko Mohi Turei, Eruera Moeke me Te Tatana (Hekeretari, Mahita o Te Aute.) E rua tekau nga tamariki o Te Aute. Na nga tangata o te Kura Minita o Te Raukahikatea me etahi o nga kaumatua Maori o Turanga me Waiapu i whakarawaka. He hui nui tenei, he pai ona whakahaere, ana mahi katoa he ahua he ngahau, a ki te whakaaro he neke ake te pai i te hui tuatahi i tu ki Te Aute i Pepuere 1897. No tenei hui ka tino [unclear: uru] mai nga kaumatua o te iwi Maori, ara o te takiwa ki Turanga ahu atu ki Waiapu, me nga taitamariki o etahi atu kura, ki roto i nga runanga huihui a tenei kotahitanga. Mea ake nei pea ka uru mai ko etahi atu iwi, ka whai haere atu tenei huihui kia pa atu ki nga tamariki whaiwhakaaro o nga hapu katoa o te iwi Maori, kia haere mai ki te whakahaere tahi i nga tikanga e tupu ai te ora mo te katoa.

Wenerei, Te 15 O Tihema.

No te ata o tenei ra ka puare te hui. Ka tu te Tiamana (Atirikona Wiremu) ki te powhiri i te hui. Ka mea ia kia manawanui ki te whai kia tutuki pai enei mahi e mahia nei, me te whakawhirinaki tonu ki te [unclear: Atua]; kei titiro te Kotahitanga ki to ratou torotoru ka ngakaukore. Me mahara hoki ratou ki nga Apotoro tapu tekau-ma-rua i tukua atu ra e to ratou Ariki ki te kauwhau i te rongopai, me te ora ki te ao. Otira kaua e korero ko nga ngutu anake, engari me mahi te tinana, me tangotango nga ringa, me u te whakaaro.

Muri iho ka panuitia te ripoata a Te Komiti Tumuaki mo te tau 1897. Te tino kupu o roto, ko te hohoro o nga tikanga a te Kotahitanga ki te horapa ki nga wahi katoa o te motu. I kauwhautia ki waenganui i te nui o Ngatiporou i nga whakaeke mate kia Meiha Ropata Wahawaha; ki Wairarapa i te tuunga o te hui nui a te Paremete Maori ki reira. Ko nga panui o te hui ki Te Aute i Pepuere 1897, nga panui pakeha me nga panui Maori, kua oti te whakarato ki nga rangatira, Maori, pakeha, a kua rongo te motu katoa i te whakaaro a enei taitamariki kia tino whakahaerea nga tikanga katoa e kaha ai, e tupu ai te ora mo te iwi Maori.

I panuitia ano hoki te Kaute o nga moni mo te tau 1897. Hui katoa nga moni i kohia e £40 7s. 9d., na nga mema etahi, na nga hoa Maori me nga hoa pakeha etahi. Pau ake i te perehitanga i nga panui, i te utu panekuini me era atu raruraru e £20 10s. 2d., toe iho £19 17s. 7d. E te iwi kia whai whakaaro mai koutou ki nga mahi a a koutou tamariki, a a koutou mokopuna, he moni nui te hereni, ma te whakaaro e apiti atu e pai ana.

Ka mutu tena ka panuitia te pukapuka tuatahi o te hui, na H. N. Te Peka, Mahita Tuarua o Te Aute, Kaitiaki o nga kaute o te Kotahitanga. Te upoko o tona panui "Ko te huarahi e tahuri mai ai te iwi pakeha ki nga mahi a tenei huihui." Tona ki kei te kuare tonu te nuinga o te iwi pakeha ki nga mea e pa ana ki te iwi Maori. He mahi nui ta tenei Kotahitanga ki te panui haere i ana take, ki te whakarato haere i ana pukapuka. Engari kei waho atu ano etahi huarahi e tae atu ai nga mate o te iwi Maori, a ratau wawata kia nga taringa o nga tangata whaiwhakaaro. Kei te puare noa mai nga nupepa ki nga mea e tangatanga ana ki te reo pakeha. Kei te puare nga

wharekarakia o te motu. Ko te Hahi Maori e tatari ana mai kia hoatu hangai ki ana Minita nga mea e tika ana hei whakaatu ma ratou ki te iwi. Mehemea ka whaia ena huarahi ka paepae mai nga taringa o nga tangata whaiwhakaaro, ka rangona mai nga tikanga a tenei huihuinga, katahi ka oho te motu katoa ki te awhina i enei tikanga.

To muri iho he panui na Tamati Arapata o Turanga, "Mo etahi mea e pa ana ki te iwi Maori." I whakahe ia ki nga tini huihui a te Maori, ki nga hui tangihanga e moumou ai te kai. Ko nga mea e whiwhi hereni ana ka whaikano ki te marae. Ko tenei i te kore nei ka haere ki te pakeha nama ai. Katahi ka ahu ona kupu mo nga mahi a nga tohunga Maori, e kukume atu ana i nga turoro ma ratou e mahi, e karanga ana ki te iwi kia mau ki a ratou ako, a kia kohikohi moni mai hei wliakaaro kia ratau. Ko tona tono kia kaua nga tamariki e waiho i nga kainga mangere ai engari me tuku tonu ki nga kura; nga rangatira o ia marae o ia marae kia kaha ki te peehi i te waipiro i roto i nga hui, kia mau ki te Hapati, kia whakatapua, kia pehia nga whakaaro kuare, te whakapono ki nga mahi makutu, ki nga mahi maminga a nga tohunga.

He maha nga kupu a te hui mo runga i enei panui.

Te Ahiahi O Te Wenerei.

Ahiahi iho ka panuitia ko te pukapuka a P. Te Paka (he tamaiti awhekaihe no te takiwa o Taranaki, kei Te Aute e kura ana) mo "Nga tangata o Taranaki: Ko Te Whiti me Parihaka."

Ko tetahi tenei o nga tino panui i korerotia ki te aroaro o te hui. He korero na Te Paka mo tona taenga ki Parihaka kia kite i nga mahi a Te Whiti, kia kite hoki i te ahua o te noho a nga tangata Maori o tera takiwa. He nui tona whakamihhi ki te matauranga o Te Whiti, ki tona matau ki te aru haere i nga rongo korero o tawahi, me te arahi i tona iwi. Otira ko te whakahe a taua tamaiti ko te tapeka ke o nga ako a Te Whiti ki waho i nga ritenga o te Karaipiture, ko te whakapohehe i tona iwi, me te whakaae kia whakahaerea i roto i ona rohe nga mahi e kore nei e tika ma te tangata whakapono. Mehemea e whai ana a Te Whiti kia tahuri nui tona iwi ki te whakapono tika, kia mau te tangata ki te ture, kia tahuri ki te whakamahi i te whenua, katahi te huarahi marama. E taea ana e Te Whiti etahi tikanga nunui te whakahaere; ko ana hui o te 17 o nga ra o te marama hei tauira ki etahi atu iwi i te pai o te whakahaere i te kai. Otira kaore i te marama ki te iwi kei hea he mutunga mo ana e ako nei. I nga tau e takoto mai nei i te aroaro he aha te pai e kitea iho ana ka puta mai i nga whakahaere a Te Whiti. Kaore i te mohiotia. Mehemea ka tahuri nui a Te Whiti ki te whakaora i tona iwi i runga i nga huarahi e kitea iho ana e te tangata kuare he mara he tika, ka taea e ia, ka whakakororia te iwi Maori ki a ia.

I tu a Mohi Turei, me Hori Teiti, me etahi atu ki te whaikorero mo runga i tenei take. Ngahau ana nga korero a te hui, a nga mea i tae ki Parihaka, i kite tinana, a i rongo tuturu i nga mahi a tera whahanga o te iwi Maori.

Te Taite, Te 16 O Tihema.

I te ata o Te Taite ka tu ano te hui. Na Eruera Kawhia (Minita o te takiwa o Ngati Porou, tetahi o nga kaumatua rangatira o tera takiwa) te panui "Mo etahi mea e pa ana ki te iwi Maori." Ko ana kupu enei:—

"Ki taku titiro e rua wahanga o te iwi Maori hei tirohanga, hei hopukanga hoki, ma to koutou Kotahitanga e hiahia na ki te whakaora i to koutou iwi. Ina hoki ko te iwi o mua atu i Te Tiriti o Waitangi kua ngaro atu tena whakatipuranga, he torutoru nei o ratou e ora ana. Ko nga tangata i whanau mai i te tau 1840 a tae mai ki te tau 1870, ko te whakatipuranga tokomaha tena e ora nei, a e matemate atu nei ano etahi. He tika he tangata whakahaere he enei. Otira ko etahi ano he tangata tika, he tangata matau, e whai ana ano i tetahi wahi o nga mahi tika e taea e to ratou na kaha, o nga tikanga a te pakeha, e mahi ana i roto i to ratou na kuwaretanga, ta te mea kaore i tino nui nga kura whakaako i tena mea i te matauranga i o ratou ra. I kaha ano to ratou whakapono ki te Atua i mua atu o nga pakanga, ko te matauranga hoki tera e tino akona ana. No muri nei ka rere ke te tu o te tangata, te tu o te whakapono, me era atu mea. Ka tae mai hoki tenei kai a te Waipiro hei kai ma ratou. Ka tae mai hoki tenei mea a te Kooti Whenua Maori, hei kooti i o ratou whenua. Ka tino mate te mana o nga rangatira; ka hea rite te tu o te tangata i raro i nga tikanga o te ture. Ka puare hoki kia ratou nga kuwaha o nga mate e pa nei kia ratou, e whakaatuaturia nei e to koutou Kotahitanga. Ka timata nei to ratou heke tahi atu ko o ratou whenua ki te puku o te po, o te mate. E whakaatu ana ia au mo toku whenua mo Waiapu, mo toku iwi mo Ngati Porou. Tera atu pea era atu whenua me ona tika me ona he, ona mate me ona ora. He whakapono ano ki te Atua kei roto i enei tangata. Ko te karakia ko te whakapono e kitea ana e te kanohi tangata, ki nga mahi hanga whare-karakia, kohikohi moni whangai Minita me era atu. Kaati ano i te mea e anga mai ana tetahi waahi o te mahara. Ko te whakapono mo te tangata e whaia atu nei e tatou hei whakapono mona e ora ai ki te Atua, waiho atu tena ma te Kaititiro whakapono. Heoi ano, kia kaha te mahi whakahoki i nga tangata o tenei whakatipuranga ki runga ki te oranga pakeha, ki te whakapono pakeha e nui nei, e kaha nei.

"Heoi ano te mahi ma tatou he whakahoa ki te Paremete o Nui Tireni kia tahuri mai hei hoa awhina mo

tatou ki te whakamutu i te kai waipiro a te tangata Maori; ara, me kawe tenei mate ki te aroaro o te Paremete kia tino hanga he ture hei arai i tenei kai kino, mehemea he hiahia to ratou kia ora, kia tupu ano tenei kakano tangata ki te ao. Kaore he huarahi ke atu e ora ai, ko tenei anake. Ora tangata, ora whakapono, ora taonga, ora whenua. Me waiho ma te pakeha e inu tona wai, he wai whakahau hoki pea tera i tona tipu, i tona hua ki te ao.

"Ko tetahi o nga mea nui mo koutou mo nga tangata e tipu ake ana i naianei ko te whenua. Na, ko te nuinga o te whenua kei aua tangata nei e pupuri ana. Engari ko te nuinga ano o aua whenua kua hokoa e ratou, ko nga moni kua rukea kinotia atu ki roto i te wai e whakaaturia ra e nga mea e tino kuare ana o ratou, kei te tiakina kei te whakamahia ranei e nga mea whai whakaaro.

"Kia Kaha kia noho mataara tatou mo tenei. Kia kaha te tono ki te Paremete kia rahuitia nga toenga o aua whenua i naianei kia mau hei whenua mo koutou me o koutou uri i muri ia koutou.

"Ko te wahanga tuarua o te iwi Maori, ko koutou tae iho ki nga mea o koutou kei roto i nga whare-kura Kawanatanga e akona ana i naianei ano. Ko te iwi Maori tena e hohoro te taka ki roto ki nga tikanga e wawatatia nei hei waka whakawhitinga ki tena huarahi e noho tahi mai na koutou. He pai kia awhinatia e te ture nga Komiti Maori o nga kura kia kaha ai ratou ki te tohe i nga tamariki kia kaha te haere ki te kura. Ki te kore e pera ka maumau noa te ako i aua tamariki. Ki te whakaaro hoki me puta mai i Te Aute, i era atu kura nunui, he huarahi putanga mo ena tamariki. Katahi pea ka ahua ea nga moni i pau i te akoranga. Ko te wahi whaiti ano tenei hei hopukanga ma te Paipera i a tatou tamariki, e whakaakona ai ki nga reo mo te oranga wairau. Otira e riria ana e etahi hahi tenei mea kei akona ki a ratou na tamariki. E hara i te mea he rongu hangai na oku taringa, engari he rongu korero e pena ana te ahua. Me tono ano tenei e tatou ki te Paremete, ki te kore e waingohia mai i reira, kaati ma tatou ano e awhina i te mahita, kia akona ai ki a tatou nei tamariki te Paipera. Ko te tino mate hoki tenei e pa nei ki nga Minita Maori ko te kaha kore ki te kauwhau i nga kupu o te Paipera ki nga Tamariki i nga Ratapu. Ko te iwi ia tenei e ngawari ki te ako i nga tikanga o te whakapono, e tipu ai ratou hei tangata. E hoa ma, me ahu atu he rapu ma tatou ki te Paremete ina kitea e koutou, e te hunga matau nga tikanga e ora ai tatou. Me ahu ano ta tatou inoi ki to tatou Matua i te rangi hei awhina mai ia tatou i roto i nga raruraru o tenei ao.

NA ERUERA KAWHIA."

Te mutunga iho o te panui ka takoto te take ki te aroaro o te hui, kia tukua ano ma te iwi Maori o ia takiwa e pooti mehemea e whakaae ana ratou kia puta he raihana hotera ki roto i to ratou takiwa. A whakaaetia ana taua take.

Muri iho ka panuitia te pukapuka a Kereopa Potaka (he tamaiti no te takiwa o Waiapu, i Te Aute e kura ana) "Mo te Kai Waipiro a te iwi Maori." Te whakaaro a etahi o te hui kua iti haere te kai waipiro a te iwi Maori, a kei te kaha etahi o nga rangatira ki te peehi i taua kai i nga hui nunui o o ratou takiwa. I puta ano he kupu whakamihi mo te pai o te whakahaerenga o nga hui tangihanga kia Meiha Ropata, te kore o te waipiro, te kore e moumou o te kai, me te kore raruraru.

Katahi ka takoto he take ke, ara, kia whiriwhiria mehemea e tika ana kia whakaakona te Paipera i roto i nga kura Maori. Kitea ana i runga i nga whaikorero kei te hiahia tonu te iwi Maori kia akona enei mea ki a ratou tamariki i roto i nga kura. Kaore he kura Ratapu e akona ai nga tamariki Maori ki te Karaipiture me te aroha o te Atua. E tino kuare rawa ana nga tamariki Maori ki enei mea nunui e ora ai te tangata. Whakaaetia ana e te hui enei take katoa, a puta ana te kupu kia tonoa ki te Kawanatanga kia whakaarohia mai enei mate, te noho matapo o nga tamariki e haere anâ ki nga kura ki nga mea o te wairua. I whakaturia ano he komiti hei whakahaere i tenei taha.

No te ahiahi ka panuitia te pukapuka a Wiremu Perenihi (he tamaiti i akona ki Te Aute.) He tangi nana mo te whakaaro kore o te Maori ki tenei mea ki te paru, mo te kore o nga matua e tiaki pai i a ratou tamariki, mo te mangere o nga wahine ki te whakapai i nga whare kia noho ma, mo te paru o nga kainga me te wai e inumia ana. Kaore te tangata Maori e tupato ana kia pai tana wai e inu ai; e tukua tonutia atu ana te poaka kia tuki i nga puna, te manu kia haere ki reira kaukau ai, te kau kia haere ki nga awa wai takatakahi ai. Ko nga kakahu moe me nga kaka e mauria ana e te tangata, ko etahi e kite ana i te horoi, ko etahi, kore noa ake, a kanukanu noa. Tona hiahia kia whakaturia he Komiti ki ia pa ki ia pa, hei tiroiro i nga puna wai kei pokea, i nga tamariki kia horoia, i nga whare kia tahia, me nga kino o te kainga kia rukea ki te wahi ngaro e kore ai e hoki mai hei take mate.

He kupu apiti atu ta Hatara Kereama, ara, mo tona wetiweti ki te mahi e tanumia nei nga tupapaku ki te taha o nga awa wai e inumia ana e nga kainga tangata. Otira i whakatupato ano nga kaumatua kei ponana te mahi i anei mea. Notemea ko a te Maori tikanga no nehera, na ona tupuna, e kore e taea te takatakahi ki raro, te ruke atu i te ra kotahi. Ma te ata ako, ma te ngawari, e kite ai nga mea whaiwhakaaro i te he o te whakatupu i runga i te tinana, i roto i nga kakahu, i nga whare, me te pa, i nga mea hei huna i te tangata, ara, i nga kakano o tenei mea o te mate.

Na Hemi Toopa (no Whanganui, i akona ki te Aute) te panui o muri iho, "Mo te pakanga a te Maori raua ko

te Kawanatanga mo nga whenua Maori." He whakahe tana ki te hoko a te Kawanatanga i nga whenua o nga Maori kuare. He take pohehe, kuare noaiho, te take i hoko ai etahi tangata i te whenua, he hiahia moni hei haereere ki nga reihī hoiho, hei hīpi, hei moni haereere ki nga taone pakeha ki te kurapa. Mohio tonu ai nga Kai Hoko whenua a te Kawanatanga ki enei hiahia kuare o te Maori, whakaae tonu ki te homai moni, ehara nei i te moni tikanga, na te mate o te tangata i whakaae ai kia riro pena nga takahanga waewae o ona tupuna i te moni hauwarea. Tona hiahia kia rahuitia nga toenga whenua Maori. Ko nga whenua e nohoia ana, e turia ana e nga kainga me rahui tuturu, ko nga whenua i waho e kore nei e taea e te Maori te whakamahi, me tuku atu ki te reti, kia puta mai he kiko.

Kaore i maha nga korero mo tenei panui, notemea i whakaaro te hui kei te whakahaerea ena mea e te Kotahitanga o nga Kaumatua me te Paremete.

He panui poto ta Horomona Koko (he tamaiti no Ngati Kahungunu i kura ki Te Aute.) I ahu ana kupu mo nga tamariki e puta mai ana ki waho o nga kura, mo te kore o ratou e whiwhi i te mahi. Tona whakaaro ko nga mahita o aua tamariki nga tangata tika hei kimi mahi ma aua tamariki, notemea ko ratou e matau ana ki nga mahi e hiahia ana e ratou me nga mahi e rawe ana kia ratou. He tino mea nui tenei, te whakawhiwhi i nga tamariki ki te mahi. Ma tena hoki ratou e arai kei tutu. Engari kia tino tupato nga matua me nga mahita kia hohoro te whakauru i a ratou tamariki ki etahi mahi i te putanga mai ano ki waho o te kura, kei uru ki nga mahi o te ao, kei matau ki te mangere, kei kore e hiahia ki te mahi.

I tautokona enei kupu e te hui.

Te Paraire Te 17 O Tehima.

No te ata o te Paraire ka tuwhera ano te hui Ka panuitia te pukapuka a Rev. G. Maunsell (Te Manihera o Opitiki) "Mo Nga Mea O Te Iwi Maori I Paheke Atu I Te Whakapono."

I panuitia ano taua pukapuka i te hui a nga minita pakeha e mahi ana i waenganui i nga Maori. I tu ki Nepia i mua tata atu. Whakaae ana te Kaituhi ki te tuku mai kia panuitia i roto i tenei hui.

I whakaatu a Te Manihera i te nui o te raruraru i tupu ake i roto i nga whawhai Maori me te karakia Hauhau. Na reira i whakatupu te kino i waenganui i te Maori me te pakeha, i wehi mai ai te Maori i nga tikanga pakeha, i whakatuturi ai ki nga ako a nga Minita me nga Mihinare. Ka tupu ake te ngakau kino, te wetiwheti ki nga mea hou, te whakato i te whakapono me te karakia, nga mea katoa e arai nei i nga huarahi atu mo te Maori ki te maramatanga, ki te ora. Na te pakeha ano i pokanoa ki te tukino, ki te whakamamae i te ngakau Maori, ahakoa ua ratou he kuare. Heoi, ahakoa i tahuri ratou i mua ki te whakapono, i rongu ki te waha o nga minita, kua hoki i naianei ki nga tikanga a o ratou tupuna, kua mahue te karakia. Otira ko etahi ano i u, i mau ki a ratou i ako ai. A tenei ake te wa e marie ai te ngakau, e hoki ai ki te whakapono i manaakitia nei e o ratou tupuna i te wa i mua atu i nga whawhai.

Muri iho ka panuitia e Te Reweti T. Kohere (he tamaiti no Ngati Porou, kei te Kareti nui i Otautahi, Te Waipounamu e kura ana) tana pukapuka, ko te upoko "He Tauira Mo Nga Kainga Maori." He kupu tohutohu nana mo te ahua o te kainga Maori. Tona ki he pai kia hoki te Maori ki te ritenga a nga kaumatua, kia hangaia nga kainga ki runga i nga wahi tiketike, hauangi, kia matara atu i nga repo. Ko nga whare me whakatata ki te ahua o to te pakeha whare, ara, me whakakore atu nga whare puni, me wehe ke te kainga o ia tangata me tana whanau. Otira kia whai whare huiuga ano mo te tokomaha, he whare runanga, he whare whakairo, he whare karakia. Me tu he Komiti mo ia pa, mo ia pa hei pehi i te raruraru, hei whakaako i nga tamariki ki nga tikanga tika ki nga whakaaro kaumatua. Ma te komiti e tautoko te kura. Ma ratou e titiro nga mahi o te kainga, e arai atu nga kuri, nga poaka, me te paru ki waho o te pa, a e whakatakoto he whiu mo nga tangata e takahi ana i nga ture o te pa. Kia whai ahuaereka nga taitamariki penei i a te pakeha, haunga ia nga ahuaereka kanikani, kaore he painga o era. Engari hei nga omaoma, hei era atu takaro e pakari ai nga tinana. Ko te karakia, ko te whakapono hei tino taonga mo te pa. Hei nga huinga mai ki te karakia e hui mai ai e noho tahi ai nga tangata o te pa i runga i te rangimarie, i te ngakau tahi i te aroha.

Kei muri i tenei ka tu etahi kaumatua Maori, a Hapi Kiniha, a Eruera Moeke ki te whakamahi ki nga mahi a te hui. Ka puaki i te Tiamana, me Te Tatana nga kupu poroporoaki. Ka kopi nga mahi a te hui.

Tenei ano etahi panui kaore i korerotia i te tuunga o te hui. Tae rawa mai hoki i te meera kua hiki te hui. E rua na Apirana T. Ngata. Ko te upoko o te tuatahi ko ia nei "Kia Whakakotahitia Te Iwi Maori." Ko te whakapotonga tenei:—

"Tera au e kiia he ponana, i au e tohe nei kia titiro whakamua atu tatou nga taitamariki ki te mea e whaia nei e tatou. Ki te ki a etahi ko ta tatou e whai nei ko te huihui i nga mana katoa e ako nei i te huarahi tika ki te Maori, i nga kura, i te hahi, i nga tangata whaiwhakaaro, kia rite ra te haere a era, ka hikoi atu ai. Otira kaore he he o te rere atu ki mua whakahaere ai i te huarahi hei takahanga atu. He aha oti tau e wawata na i te roa o te ra? Ko tau pea, ko te karo i te mate, ko te whakarewarewa i nga tini taumahatanga e pehi nei i te iwi Maori. Ta tetahi, he kuhu noa ake i enei ra, ma te mate e tami mai, heoi ano. Ko taku he moemoea; he wawata, tena ano

pea te ra e tu mai nei e riro ai he kaha i nga whakatupuranga o muri nei, e hiki ai te waewae o te Maori ka makere atu nga mate kino e kai nei, ka kiiia tatou he iwi kotahi, he iwi Maori, e mau ana ki te wairua o nga mahi a nga tupuna, e tango ana i nga ritenga papai a te pakeha e tau ana kia tatou.

"Ko taku e wehi ana, haunga ake etahi mate, kei ngaro te toto Maori, kei whai a tatou tamariki ki te pekeha. ka riro nga toto i te pakeha. E kui ma, ahakoa to koutou ahuareka ki te hunaonga kiri ma, kei teka o koutou ngakau ki nga kupu a nga tupuna. Ko te whenua kia pakeha, ko nga kai kia pakeha, otira ko te ngakau me te toto kia Maori. Ki te kore tena hei aha kau enei ako. Kei riro rawa ma te pakeha te whakamanamana a muri ake nei i te mea ka ngaro tou kanohi Maori ite a o, nona rawa te tatau i ahu mai i nga taniwha o Hawaiki, i nga tupuna o te iwi Maori.

"He mau no oku whakaaro ki kona i tautoko ai toku mangai me toku ngakau i te huihuinga a o tatou kaumatua e kiiia nei ko te Kotahitanga o te iwi Maori. Ma ratou rawa pea e huihui nga morehu o nga hapu Maori, ona wawahanga katoa, o te hiku o te motu, o te puku; o te hauauru. Ma kona rawa pea e tangatanga ai nga wahi katoa, e tere noa ai te rawhiti ki te tonga, te tonga ki te hauauru, te hauauru ki te raki, e huihui ai nga toto, e tupu ai he iwi Maori, he iwi kotahi, he iwi maia ki te whawhai ki nga mate mai o tawhiti."

Ko te upoko o te panui tuarua ko "The whakaakoranga i nga Tamariki wahine." Ko te whakapotonga tenei o nga kupu:—

"He take tenei kaore i whakaarohia e te hui tuatahi i tu ki Te Aute i te Pepuere o te tau 1897. Ehara i te mea he koroukore no tenei Kotahitanga ki tenei wahanga o tatou ki nga wahine, engari he rongonga ake kei te whakatakoto tikanga ano hoki o tatou tuahine i Hukarere mo ratou whakawahine: na reira ka wetiweti mai te ropu tane, kei ki mai tera hunga ki te pokanoa.

"Tera te ngakau whakato i te mea ake ki te maumau o te tuku i tenei iwi i te wahine ki te kura; ko nga hamumu ano hoki ena mo nga tungaane e tukua ana ki nga kareti. A ki te tautokona etahi i naianei me tautoko ano hoki etahi. Notemea e kore e tino whaipanga nga kura Maori kia tatou ki te kore e akona ngatahitia nga tamariki tane, me nga tamariki wahine ki nga tikanga pakeha, nga mea tane ki a te tane mahi, nga mea wahine ki a te wahine mahi.

"To tatou mate to te tane he manaaki kino i te wahine kaore i ta te pakeha manaaki, kaore e tirohia e tatou te wahine, kaore e tapuhitia hei taonga tapu. Kaore he haranga atu o te wahine kia tatou i te taurekareka, i te kaimahi. Kia tatou ki te Maori he tumau kua te wahine, ki te pakeha he hoa manaaki. Na kona kaore e whakarangona to te wahine waha i roto i te iwi Maori. Ka tupu ake nga tamariki me te takahi tonu i nga ako a o ratou whaea. Mehemea ka akona a tatou tamariki ki ta te pakeha tikanga, ki tana manaaki, ka moe nga tamariki kura ia ratou na o te kura, ka rewenatia te iwi katoa ki te rewhena pai, ka matau te wahine ki te hapai i tona tupu, ki te whakaputa i a ia i roto i te iwi Maori, hei whakawhanau tamariki, hei ako i ana tamariki, hei whakatupu tangata mo roto i te iwi, e taea ai te ki na tona whaea i waihanga tona ngakau, i ako ki a ia te wehi ki a Ihowa, te aroha ki te tangata."

Ko te panui whakamutunga na Hamiora Hei (o te Kaha-kei Akarana e kura ana i te kura roia.) He tono nana ki te Kawanatanga kia awhinatia nga tamariki wahine Maori e hiahia ana ki te ako i te mahi tiaki turoro, kia tutuki ai te matauranga e akona nei e nga tamariki wahine hei painga ki o ratou hapu ki o ratou iwi. He maha nga turoro e mate noa ana i te kuare o nga Kai tiaki. Mehemea e tukua ana etahi o nga kotiro e kura nei i Hukarere me era atu wahi ki nga Hohipera o te motu ako ai i tenei pito matauranga, ka ai he tangata hei tiaki i nga turoro, hei ako ki nga matua i a te pakeha tikanga e mahi nei, i iti ai ona tupapaku e mate kuare noa ana. E kore rawa e nui te moni hei tiaki i aua kotiro, e kore pea e neke ake i te £20 i te tau. Tera e mama noa mai i te Kawanatanga ena hereni. Tetahi ma enei kotiro e turaki haere te mana o nga tohunga e taware nei i nga tangata kuare.

He Panui Powhiri—He Kupu Ki Te Iwi.

Ki nga Rangatira, ki nga mana, ki nga hapu o te iwi Maori puta noa i Aotearoa, whakawhiti atu ki Te Waipounamu.
Tena koutou,

Ko te tau tuarua tenei i tukua atu ai nga pukapuka o nga korero a a koutou tamariki, a a koutou mokopuna kia koutou. Ko te tuarua tenei o nga tau i whakahaerea ai enei tikanga nunui i waenganui i te iwi. Ka ahu atu ano te tono kia koutou kia tahuri nui mai ki te tautoko i enei mahi, kia manakohia mai e koutou enei wawata hei taonga, i te mea i tupu ake ano i roto ia tatou, kaore i ahu mai i te pakeha. Kua whakaarohia hei tenei tau ka whai atu nga huihuinga a nga taitamariki e piri ana ki tenei Kotahitanga ki nga marae nunui tonu o te iwi Maori,

a i runga i te karanga mai a tera wahanga o te iwi, ara, a Ngatiporou kua whakaaria te tuunga mo te hui o tenei tau ki Tuparoa i te takiwa o Waiapu, ko te ra ko te 14 o Tihema e haere ake nei.

He karanga atu tenei kia koutou kia tae mai ki taua hui, kia manaakitia mai nga tikanga e mahia nei e a koutou tamariki, e a koutou mokopuna, e kimi nei ratou i roto i te pouritanga, i te pito ora mo te iwi, i runga i to ratou matauranga ki nga ritenga a nga iwi e rua, e mamae nei ki nga mate o te iwi, ki nga mate tinana, ki te ngakau matapo, ki te pohehe. Ma koutou ma nga kaumatua e tautoko enei huihuinga. Koia i karangatia atu ai kontou kia tae mai ki tenei hui, kia noho tahi tatou ki te tangi ki o tatou mate (haunga ia era e mahia mai ra e te Kotahitanga o te Tiriti o Waitangi) ki te kimi i te ora kei hea ranei.

Na nga rangatira o Ngatiporou i powhiri tenei hui ki to ratou takiwa. E tika ana hoki kia haere nui atu te huihuinga o enei taitamariki whiriwhiri o roto i te iwi Maori ki nga takiwa Maori whakaari ai i a ratou take, whakaatu ai i o ratou whakaaro. Hei tetahi atu wa ka haere atu ai he takiwa ke, i runga i te karanga mai a etahi atu iwi.

Kia ora tonu koutou

Na Te Komiti Tumuaki o te Kotahitanga

o Te Aute Kareti.

Te Aute Kareti, Nepia,

Hepetema, 1898.

Title Page

Nga Korero O Te Hui Tuatoru o Te Kotahitanga o Nga Tamariki O Te Kareti O Te Aute I Tu Ki Taumata-O-Mihi, Tuparoa Tihema, 1898. *Whakatangata! Kia Kaha! Nepia: I Perehitia Ki Te Tari Nupepa O Te Terekarawhi. 1899.*

Te Kotahitanga O Nga Tamariki O Te Aute Kareti.

He whakamarama poto i ona tikanga.

Ko nga mahi ma tenei ropu huihuinga:

- Ko te whakakotahi me te huihui katoa i nga tamariki o Te Aute, i nga mea kua puta ki waho o te kura, me nga mea e kura ana i naianei; a he whakahoki mai i te ahua o te tangata ki ana i mahi ai i te kura, kei moumou noa nga matauranga.
- Ko te tautoko i te ora mo te iwi Maori, te ora mo te tinana, mo te hinengaro, me te wairua.

Ko te upoko o taua Kotahitanga he Tumuaki e pootitia ana i te tuunga hui o ia tau o ia tau, mo te kotahi tau. I raro iho i a ia ko nga mema, he honore mema, he tino mema. Ko nga honore mema he mea pooti i roto i te hui, he mea whiriwhiri mai i roto i nga tangata pakeha e awahina ana i nga mahi mo te ora o te iwi Maori, me nga rangatira Maori. Ko nga tino mema ko nga tamariki katoa o Te Aute, nga mea kua puta me nga mea e kura ana i naianei. Te kaiwhakahaere i te Kotahitanga me nga tikanga e whakatakotoria ana e te hui o ia tau, he Komiti Tumuaki kei Te Aute, ma te hui e pooti ona mema mo i ia tau mo ia tau, me tango mai i roto i nga Mahita o Te Aute, i nga tamariki e kura ana i naianei me nga mea kua puta atu. Ma te Komiti Tumuaki e whakarite te ra me te kainga e tu ai te hui. Tera e tu he hui i ia tau i a tau ki te pooti honore mema, Tumuaki, mema mo te Komiti Tumuaki, a ki te whiriwhiri hoki i nga mea katoa e pa ana ki te iwi Maori.

Kei tua ake nei nga mema me nga apiha o te Kotahitanga mo te tau 1899.

Nga Mema Me Nga Apiha Me Nga Kai-Whakahaere O Te Kotahitanga, Mo Te Tau, 1899.

Tumuaki.

- MITA HAMIORA ATIRIKONA WIREMU.

Nga Honore Mema.

- TE PIHOPA O WAIAPU
- HEMI H. TE POPA
- REV. HAPATA WIREMU
- REV. F. A. PENETI
- S. PERCY TE METE
- TIOPIRA TE KUPA
- REV. A. O. WIREMU
- REV. AATA WIREMU
- C. P. WINKLEMAN
- DOUGLAS TE MAKARINI
- ATIRIKONA KARAKA
- KANARA HOROTENE
- HAMUERA TAMAHAU MAHUPUKU
- ARAPETA HAPUKU
- PENI TE UA
- HENARE TOMOANA, M.L.C.
- PAORA ROPIHA
- CANON WEBB
- TAMIHANA HUATA
- OTENE PITAU
- HAPI KINIHA
- PARATENE NGATA
- I mate i te 1 o Hurae, 1897.
- RAPATA WAHAWAHA
- HATA TE KANIATAKIRAU
- PAORA NGAMOKI
- Kua mate i Pepuere, 1899.
- RER. W. COLENZO
- REV. MOHI TUREI
- REV. ERUERA KAWHIA
- WIREMU POKIHA
- H. K. TE RAWHITI
- MATIU RANAPIA
- TE AWANUI APOROTANGA
- TAUHA NIKORA
- HAKI ROIHANA
- PIRIMI MATAIAWHEA
- PENE HEIHI
- HENARE MAHUIKA

Nga Tino Mema.

Ko nga tamariki katoa o Te Aute Kareti, nga mea kua puta atu me nga mea e kura ana i naianei.

Komiti Tumuaki.

- Nga Mahita:—
 - HONE TATANA Tiamana.
 - HONE TATANA Hekeretari.
 - H. N. PEKA, Kaitiaki Moni.
 - WARE P. WAITAI.
 - WEIHANA TARAMEA.
- Nga Tamariki Tawhito:—
 - PARAIRE TOMOANA.
 - NOPERA RANGIUIA.
 - REV. H. A. HAWKINS.

TIWEKA ANARU.
PITA H. TE PAAKA.
TUTERE WIREPA.
• Nga Tamariki o naianei:—
TEREI NGATAI.
HAARE POTAKA.
WI PARAIRE.
PENE HAKIWAI.
WHETU POHIO.

Nga Kaiwhakahaere O Te Komiti Tumuaki.

- Wairarapa: J. JURY (The Institute, Greytown North).
- Akarana: A. T. NGATA.
HAMIORA HEI (c/o St. Stephen's Native School, Auckland).
- Hauraki: GEO. G. PAUL, Thames.
- Waiapu: HATARA KEREAMA, Waipiro Bay.
- Kihipane: REV. H. W. WILLIAMS Te Rau Kahikatea
H. A. HAWKINS Te Rau Kahikatea
- Nepia: W. T. PRENTICE (c/o Sainsbury & Logan, Solicitors, Napier).
- Wanganui: REV. A. O. WILLIAMS.
- Otaki: J. DAMON, Porirua.
- Poneke: WALTER GRAINEY (c/o Duthie & Co., Wellington).
- Whakatu: REWETI T. KOHERE, Nelson.

Kaititiro I Nga Kaute.

- SAMUEL LUDBROOK, Te Aute.

Nga Korero O Te Hui.KiTaumata-O-Mihi, Tuparoa, Waiapu, Tihema, 1898.

Ko te hui tuatoru o te Kotahitanga o nga tamariki o Te Kareti o Te Aute i tu ki Taumata-o-Mihi Tuparoa, i te takiwa o Waiapu, i te marama o Tihema 1898, timata i te mane te 19 o nga ra, whakamutu ki te Taite te 22 o nga ra. Na Ngatiporou ano i powhiri kia tu te hui ki waenganui tonu ia ratou, a i kaha ta ratou tonu. notemea he putanga tuatahi atu tenei no taua hui ki waho ki nga takiwa Maori. A i nui nga manaaki a Eruera Kawhia me era atu rangatira o N'Porou i hui mai. Ahuareka ana nga mahi katoa o te hui, ano i hikitia a tinanatia mai Te Kareti o Te Aute ki roto i te iwi tu ai, whakaatuatu ai i nga mea e mahia ana e ana tamariki, ka titiro te iwi, nga matua nga tupuna, ka koa, ka miharo. E kore e taea e te mangai te whakapuaki i te hari o nga taha e rua, o te manuhiri, o te tangata whenua, tera mo te ahua eka o nga mahi whakatetete a Ngatiporou, tenei mo te matakitaki tata atu i nga mahi a tenei kura rongu nui, e mahi nui tonu i te aroaro o te iwi, e ako ana i te ora mo te tinana, mo te hinengaro, mo te wairua. O te ra ano i hui mai ai, a tae noa ki te ra i wehewehe ai, kaore rawa a Ngatiporou i ngenge ki te whakarongo i nga kupu, kupu whaitikanga, e maka ana ki te aroaro o ia tangata, o ia tangata, kaore i tamate te haere o te korero, te whanui o te manaaki, engari i pumau tonu, otira i kake haere, a taea noatia te ata o te Paraire, wehewehe ana i runga i te pouri nui, i te tangi o te ngakau, a he roimata tonu te kinaki o te poroporoaki. E tumanako ake ana te ngakau tera e whaihua nga mahi a tenei kotahitanga, inahoki ko tana hui tuatoru i tino meatia e te ngakau Maori hei taonga nui whakaharahara. Tera ano nga ahua eka e wareware ake i roto i enei ra, ko te kakano o te kupu ka tupu ano ki ta Te Atua wahi i whakato ai, ki roto i te ngakau o te tangata marama, o te tangata whai mahara, o te tangata whakapono. E ki ana hoki ko te Kopa, ko te tangata ngahau, "ka ruru nga whetu, he hawere," ka ngaoko noa te kai o uta, te kai o te moana. Ma te Atua to whakatauki, e koro, e whakatutuki kia eke ki runga i nga tikanga e mahia nei e to whanau.

No te ata o te Mane ka tu mai te tima ki Tuparoa, ka u mai a Mita Hamiora Atirikona Wiremu, Tumuaki o te Kotahitanga, a Aata Wiremu tona iramutu, a Te Tatana, Mahita o Te Kareti o Te Aute, me etahi o nga tamariki o te Kareti. Tokorua nga tamariki i ahu mai i uta i Te Kaha ra ano, tokoono i Turanga, Kotahi i ma te tima mai i Akarana. No Taranaki, no Wairarapa, no Te Whanau a Apanui nga manuhiri o roto o taua hunga, haunga hoki o Ngatiporou ake tamariki, e hoki ana mai ki te kainga. Hui katoa te ope tamariki e 30 e 35 ranei,

ki te tauia nga mea kua puta noa mai ra i te kura.

Ko Ngatiporou no te Mane me te Turei i hui ai, waiho atu ana a ratou na raruraru huhua. He nui nga rangatira i haera mai, na nga raruraru o etahi ka ngaro atu.

No te ahiahi o te Mane ka whakakiia e nga manuhiri te whare-karakia hou i Taumata-o-Mihi, ia Mita Hamiora te Kauwhau. Ka whakarongo reka te iwi ki nga kupu a tera kaumatua, e whakaeke ana i nga mahi a ona tamariki ki runga i te tikanga o te whakapono. I ki hoki ia ko te reo o tenei kotahitanga he reo e karanga ana ki te iwi, kia whakahokia mai te kiingi, kia whakahokia mai a Te Karaiti ki tana iwi.

Te mutunga o te karakia ka tomokia te wharehou o Eruera Kawhia; tena whare ataahua, tauhou, puta ke tona waihanga i roto i nga whare Maori o te Tai Rawhiti; e rua rawa hoki nga mataaho o te roro, e rua ano o te tuarongo hei putanga mo nga kino ki waho. Katahi ka haere nga manaaki. Ka huri kia Te Wiremu ma me Te Tatana, ka ahu ki nga tamariki, a na te mea ka ahi ahi tonu mai te ra, ka tukua kia moe.

Turei, Tihema 20.

TE ATA.

No te tekau o nga haora o te ata ka tu te hui, ko Te Wiremu ano te Tiamana. Ka whakaturia ko Apirana Ngata hei kaiwhaka-maori mo te hui, ko Ware Waitai raua ko Anaru Tiweka hei kaituhituhi.

Ka whaikorero a Te Wiremu ki te hui, he mihi nana ki ona tamariki, he karanga i nga rangatira o Ngatiporou: "E whaka-whetai ana au ki Te Atua mona i tiaki ia tatou i tutuki pai mai ai tatou ki konei ki te tuatoru o a tatou hui. Kei mea nga kaumatua ki te ako atu o nga tamariki nei ia ratou; e mahi ana nga tamariki i runga i te ngakau ngawari, i te ngakau tauhena, i, te marie. Ma enei ka tupu ai nga mahi. Mehemea he mahi whaiti tenei mo Te Aute anake me waiho atu i reira. Engari no te mea i ahu atu ano ki waho ki te iwi, he whakaaro no enei tamariki kia huihuia nga tika, kia rongoatia nga mate o te iwi, na kona i whanui ai tenei mahi, i tau ai te haere manuhiri ki nga marae o te iwi. I mea ake ra au i ta tatou kauwhau i te ahiahi kia whakahokia mai te kiingi, kia whakaeke ki runga ki te houkuratanga o te tangata.

"Ngatiporou! tena koutou; he whakamananga tenei no ta koutou powhiri. Hei aha ia nei ma matau ma te tamariki; ma koutou ano e hapai, ma koutou e awhina. Hei aha te rangatira ki te mea mana ia ake ano e whakahua hei rangatira. Ka karanga te waha ki te iwi, ka kiia atu ki te turituri. Ma koutou e awhina mai ka kiia ai he whai waahi te tito a a koutou tamariki. Awhinatia te mahi a a koutou tamariki kia tipu ai te iwi. Terapea e haere atu te hui nei he waahi ke. Kei te karanga a nga iwi nei te tikanga kei ta matau Komiti hoki. Ma ratau e karanga, ma ratau e hapai; kia tahuri mai ai ano te aroha o to tatou Ariki kia tatou, kia peia atu nga kiingi patingore, patipati o te motu."

Ka mutu nga korero a Te Wiremu ka pootitia e te hui he mema honore i roto i nga rangatira Maori, ko te rarangi tenei:—

No muri iho ka panuitia e Apirana Ngata te kirihipi o te kotahitanga.

Katahi ka whakahaerea te take tuatahi hei whiriwhiringa ma te hui, he panui na Pita Henare Te Paaka (no Taranaki) "Mo te hekenga o te tokomaha o te iwi Maori: ona take me te rongoa." Te ki a Te Paaka ko te tino take o te mate o te iwi Maori, ko te "kuare." He maha ona putanga o tera kupu: na te kuare ka noho te Maori i roto i te paru, ka haere ki nga tohunga Maori, ka kai i te waipiro, ka kore e whakamahi i nga whenua, ka whai i nga karakia pohehe. Te tino rongoa ko te "Ako" ara ko te "Matauranga." Ma nga kura e ako ki nga matauranga o te hinengaro, e taea ai e te Maori nga Mahi roia, takuta, mahita kura, minita karakia. Ma etahi tu kura ano e ako ki nga mahi a tinana, ki te matauranga o te parakimete, o te kamura, o te kai tui kakahu nohanga ranei, o te tangata mahi paamu. Ma nga minita e ako ki te karakia tika. He roa nga kupu whakamarama mo enei take e rua, mo nga tini whakaputanga o ia kupu o ia kupu.

I whakaae a Hori Teiti (no Rotorua) he kuare tetahi o nga tino take o te mate o te Maori, engari i mea ia he kore moni tetahi take.

I ki a Te Paaka i rite te takuta raua ko te tohunga Maori, e mate ana te moni a e mate ana te tinana. Engari kei te wairua ka wehe to raua ahua, ka mate i te tohunga, kaore e mate i te takuta.

I whakahe a Hamiora Hei ki tenei kupu a Te Paaka. I whaikupu ano hoki a Mita Hamiora me Apirana Ngata. Ka neke te hui ki te 3 karaka.

Te Ahiahi O Te Turei.

No te 3 karaka ka hui ano. Ka ui a Hamiora Hei mehemea e ahei ana nga tangata noa ehara nei i te mema ki te whaikorero a ki te pooti mo runga i nga take. Ka mea a Te Wiremu kaore e taea mehemea e whakamarotia

ana nga ture o Te Kotahitanga; engari ko te tikanga o nga hui e rua kua taha nei, whakangawaritia ai nga ture kia ahei te tangata ki te korero ki te pooti; ka pera ano hoki tenei.

Ka neke te hui mo te hawhe haora, ka puta nga tamariki o Te Aute ki te marae ki te powhiri i te manuhiri mai o te Pariha o Te Horo (Kahukura). Ka mutu tera ka whaikorero a Apirana Ngata, "*Mo Te Kaute o Te Iwi Maori.*" Ka ki ia i waenganui i te tau 1858 me te tau 1896, e tata ana ki te 16.200 o te iwi Maori i ngaro atu ki te po, kaore i tiriwatia; ara e 426 tangata e mate ana i te tau kaore e tiriwatia. Ki te tuturu tena ahua, tera pea e tino ngaro te kakano Maori i roto i nga tau e 80. Kei runga anake tenei mate i te tinana, a ko nga take mate kua marama i runga i nga ripoata e tukua ana ki te Paremete e ono ara:—

- Ko te matemate o nga tamariki kokungahunga i te tiaki kino, kaore e tupato i te paru, kaore e whangaia ki nga kai papai.
- Ko te ngoikore o nga matua i te tukino i o ratou na tinana; ki te kai waipiro me era atu mahi.
- Ko te tiaki kino i nga turoro, me nga mahi tohunga Maori.
- Ko te pakoko o nga wahine i nga mahi puremu a nga tamariki wahine i te wa e takakau ana.
- Ko te tu o te Maori i waenganui i nga tikanga e rua, i te tikanga pakeha. Kaore e pumau ki tetahi anake ki tetahi ranei.
- Ko te moe whanaunga i ngoikore ai nga toto, kaore e nui te whanau tamariki, a ko nga tamariki e whanau ana mai kaore e pakari ka matemate.

I whaikupu a Eruera Kawhia, a Erueti Rena a Te Reweti Kohere, a Te Wiremu mo runga i enei take. I tono a Wi Pokiha kia uru ki roto i nga korero a te hui tetahi whiriwhiri mo te tikanga e pehia ai te waipiro. Ko te kai tera e mate nei te Maori, e whakatutua nei i nga rangatira, e whakatupu nei i te raruraru i waenganui i te tane i te wahine, e whakarawakore nei i te tangata Maori.

Ka hiki te hui ki te 7:30 karaka o te po.

Te Po O Te Turei.

Ka mutu te karakia i te 70 nga haora ka puare ano te hui. I whakaritea tenei po katoa ma Ngatiporou, hei whakaputanga ma ia tangata ma ia tangata i ona whakaaro mo nga mate e pehi nei i te iwi Maori, mo nga take hoki e whakahaerea ana e tenei Kotahitanga.

I whakaatu a Mohi Turei i tona pouri mo te heke haere o te whakapono o nga tangata o teuei whakatipuranga, kaore i rite ki te whakapono o nga kaumatua. Na te waipiro i tinei te whakapono. Ka mea a Eruera Kawhia tetahi mate o nga matua kei te kuare o nga tamariki ki nga kupu o te karaipiture. He motini tana kia whakaetia kia whakaakona te Paipera i roto i nga kura Maori. Ka tautoko a Te Hata Pokiha a ka motini ano ia kia kaua e whakaetia nga tamariki wahine Maori kia mahi i nga teihana hipi, he nui no te raruraru. Katahi ka whakahaerea e Wi Pokiha tona motini o te ahiahi mo te waipiro. Ka kauwhautia e ia, e Erueti Rena, e Eru Moeke, e Te Hata Pokiha nga mate o tera kai i runga ano i a ratou i kite ai, i mohio ai. Ka whakamaramatia e Te Wiremu, e Apirana Ngata kua oti te whiriwhiri tenei take e te hui i tu ki Te Raukahi-katea i tera tau, a tera e tona ki te kawanatanga kia tukua mai hoki ki te iwi Maori te mana i tukua nei ki te pakeha, te mana ki te pooti mo nga raihana whare waipiro.

I tautoko a Te Wiremu i te motini a Te Hata, a whakataua ana e te hui ma tetahi Komiti o Ngatiporou e ata korero ki nga rangatira teihana hipi kia kaua e uru atu nga tamariki wahine takakau ki reira mahi ai.

I tautoko a Te Reweti Kohere, a Te Wiremu, a Apirana Ngata i te tono a Eruera Kawhia. Ka ki a Te Reweti kei nga komiti tonu o nga kura tetahi mana mehemea ka tona ki te whakaae kia akona te Paipera ki nga tamariki e hiahia ana i mua atu o te puaretanga o te kura. Ka mea a Apirana tera e tuhia he Pitihana hei hainatanga ma Ngatiporou kia whakaakona te Karaipiture i roto i nga kura o tenei takiwa.

Ka whakatupato a Hamiora Hei kia kaua e tapatahi te whakaaro o te iwi Maori k' nga whenua anake, engari kia ata tirohia nga mate o te tinana, o te hinengaro, o te wairua.

Katahi a Hemi Wakarara ka tono kia whakakorea tenei mahi a te whutupooro, he wero nana kia tu a Te Tatana ki te whaikorero. Ka ki a Te Tatana kaore he kino, kaore he mate o tera takaro mehemea ka ata mahia i runga ano i ona ture. E tino whakaetia ana e ia tenei mahi ki ana tamariki i Te Aute, hei whakapakari mo te tinana, hei whakakoi i te hinengaro kia hohoro ki te whakatakoto whakaaro. E ako ana tenei mahi i nga taitamariki o te iwi Maori kia matau ai ki nga takaro o te ao a te wa e puta mai ai ki waho o nga kura.

No te 10 karaka ka neke te hui mo te ata o te Wenerei. Ka haere ano ko nga manaaki, ko nga mahi whakatetete ahuaareka a Ngatiporou.

Wenerei, Tihema 21.

TE ATA.

No te hawhe paahi o te 9 ka puare te hui. Ka panuitia e Te Reweti Kohere te pukapuka a Te Wiremu Paku (A. O. Wiremu o Whanganui). "Toku mohiotanga ki nga mahi o te Hahi i te takiwa o Whanganui me Wairarapa i roto i enei tau 13½." E ki ana ia tino kore rawa atu te karakia i era takiwa i tona taenga tuatahi ki reira, Ko nga kaumatua rawa e tino u ana ki te whakapono, e u ana ki nga ako a Te Wiremu raua ko Te Harawira. I tona taenga tuatahi ki Whanganui ka matakitaki ki te kaha o nga mahi a Te Whiti, a Te Kooti, a Te Hauhau raua ko te Momona, ka pouri tona ngakau, ka he te manawa. Na nga kupu a Te Wiremu ia i whakaoraora, "Kia u tou ngakau, me te whakawhirinaki tonu ki te kaha o Ihowa." I tenei takiwa kua whaiti atu te rohe o Te Whiti, kua ngaro te Momona raua ko te Hauhau, kua hoki mai nga mea i aru i a Te Kooti, kua uru mai ano ki tenei Hahi. Kua piki haere te kaha o te whakapono ki enei takiwa e rua. Kei te haere mai nga kura, kei te toha haere te matauranga o te pakeha, hei awhina i nga tangata e tahuri nui ana ki te Atua, kia kaua e waiho ma nga Minita anake e ako nga Karaipiture, engari ma te tangata ano e kimi, e ui, e titiro i roto i nga pukapuka, e whakarongo ki nga kaiwhakaako. E whakaatu ana ia i enei mea hei titiro ma te tangata; kei tamia te ngakau e te pouri, ka ngoikore ki te mahi i te ora mo te iwi. Kia u tonu te ngakau ki a Ihowa, mana e tautoko nga mahi katoa e whaihua ai.

Muri iho i tenei ka tukua ki te kura anake nga mahi, a ka korero te kura i tona reo pakeha.

I runga i te motini a Apirana Ngata, ka whakaturia nga Komiti e toru:—

- Hei tuhi i tetahi pukapuka tonu ki te Kawanatanga kia wehea mai i roto i nga moni o te koroni mo nga mea Maori, £100 hei awhina mo nga mahi a tenei Kotahitanga.
- Hei tuhi Pitihana hei hainatanga ma Ngatiporou kia whakaetia e te Kawanatanga kia whakaakona te Paipera i roto i nga kura Maori o te takiwa o Turanga ki Tarakeha.
- Hei whiriwhiri mehemea ranei e tika ana kia whakaturia he kaiwhakahaere tuturu mo tenei Kotahitanga hei haere ki nga takiwa kauwhau haere ai i ana tikanga.

I runga i nga patai a Apirana Ngata ka whakamarama a Te Tatana, tera te Kawanatanga e awhina i nga tamariki Maori e hiahia ana ki te haere ki nga kura nunui ki te ako i te mahi takuta. Kaore ano i rite he tikanga tuturu, engari ka ata whakaarohia e te Minita mo nga Kura nga tonu e tae ana mai ki tona aroaro. Tetahi, kei te whakaakona i naiane nga tamariki wahine Maori ki te mahi tiaki turoro. Kotahi to Hukarere, kotahi to Hohepa, kei te Hohipera i Nepia, a kanui te whakamihi o o raua kaiwhakaako ki to raua ata noho' ki to raua hohoro ki te ako i nga tikanga o tera mahi. Ko te Kawanatanga kei te whangai i aua tamariki.

Ka motinitia e Apirana Ngata, "Ko te whakaaro o tenei hui he mea tika kia hohoro te whakatu i tetahi kura mo nga tamariki Maori, hei akoranga ia ratou ki nga mahi a ringa."

Ka apitiria hoki e Pita Paaka tana motini, ara, "Kia whiriwhiria tenei take e te Kawanatanga, a kia whaikupu te Hekeretari ki te Kawanatanga kia uiui a ona whakaaro mo tenei mea."

Ka whaikupu a Te Tatana, a Te Wiremu, H. Hei, Pita Paaka me Te Reweti Kohere mo enei motini. I ki a Te Tatana me wehe ke he kura mo ena mahi. me tona whenua me ona kaiwhakaako. E kore rawa e taea ki Te Aute. I ki a Pita Paaka he tika e kore rawa e taea te whakahaere nga matauranga ki nga mahi a ringa me nga matauranga pukapuka i roto i te kura kotahi, i te mea kaore he taima hei akonga i nga mahi huhua noa iho.

Whakaaetia ana e te hui nga motini e rua.

Ka neke te hui mo te 3 o nga haora o te ahiahi.

Te Ahiahi O Te Wenerei.

Ka korerotia e Hamiora Hei te panui a Tauha Nikora. He tonu na taua tangata ki nga Pihopa, kia whakahaua nga minita kia awhina i te hui a Te Kotahitanga o nga tamariki o Te Aute. Ki tona whakaaro he pai rawa atu kia kaha nga tamariki o Te Aute te haereere ki roto ki waenganui o te iwi Maori ki te kawhe haere i a ratou mahi pai. Tona tino tonu kia haere tonu mai nga Minita Maori ki nga hui a tenei Kotahitanga.

Ka whaikupu a Te Hata Pokiha, Erueti Rena, me Wi Pokiha me tenei panui. I whakahe ratou ki nga kupu. I ki a Wi Pokiha, kia kauaka e tino whakaarohia tenei panui, notemea e ahu ke ana hoki ki nga minita. ki nga Pihopa hoki. Kanui tonu te kaha o nga minita o tenei takiwa.

Ka whakamihi te Tumuaki ki tetahi wahi o tenei panui, i runga i te poto o te takiwa i tahuri mai ai te tangata nana i tuhi ki tenei Hahi. Mo te taha ki nga minita, kaore ratou i whakahaua mo enei mahi. He mahi ano te mahi i whakaritea ma ratou. Kaati ko tenei ma nga tamariki o Te Aute, i tukua ai hoki ratou ki te kura ki te kimi i te matauranga. Ka whakaatu a Mohi Turei ko tona morikarika [*unclear*: Ei] tenei pukapuka mo te eke rawa o nga tohutohu ki runga i nga Pihopa.

Ka ki a Hori Teiti, ki tona whakaaro e pai ana ano te ahua o tenei pukapuka. i te mea e tonu huarahi ana ki

nga Pihopa kia whakaritea kia whakaaetia nga Minita kia tae mai ki nga hui a nga tamariki, notemea ko nga minita hei tirohanga atu ma te iwi. Ka whakahokia e Te Wiremu ma nga minita e tono mehemea he hiahia to ratou, e tono ki te Pihopa kia tukua mai ratou ki enei huihuinga. Kia papaku kia hakahaka nga mema o te Kotahitanga. Ka tautokona e Apirana Ngata enei kupu a te Tumuaki.

Katahi ka whakahokia e Apirana nga korero kia eke ano ki runga i nga take o tona panui o te ahiahi o te Turei, mo te pakoko me te moe whanaunga. He poto nei ona kupu whakamarama hei tua i te huarahi korero ma Nagatiporou.

Ka whaikupu a Kohere, a Hei, a Te Hata Pokiha. Ka ki a Wi Pokiha, i mua he nui te iwi Maori, a ko te tino moe wahine a mua ko te moe whanaunga. Mo te pakoko, ko etahi wahine i te tane tuatahi ka whaitamariki, hei te tane tuarua ka pakoko. Ko etahi i waihanga tonutia mai hei pakoko. Ka whakamarama a Apirana e tika ana te moe whanaunga a te Maori i mua, engari ko tetahi tena o nga take i heke haere ai te tokomaha o te iwi Maori, rokohanga mai nei e te pakeha kua timata te whakaheke, i timata tonu i nga tatai rangatira.

Ka mea a Eructi Rena, ko tenei mea ko te pakoko no mua mai ano, na te Kaihanga mai ano. Ka whakaae te Tumuaki ki te kupu a Eructi Rena. Ehara i te mea kei te moe whanaunga te tino kahanga o tenei mate, engari kei naga tikanga a te Maori. Kaore te tane raua ko te wahine e ata tirotiro kia raua i mua atu o te moenga, penei me te pakeha. Kia kitea ra ano e tau ana raua mo te marena, mo te noho tahi hei tane hei wahine ka moe ai. Ko nga matua kia kaha [unclear: Ei] te tohutohu i a ratou tamariki kia haere i te huarahi pai. Kaua e manaakitia nga mahiwhakahiahia i te tangata ki te puremu, nga kanikani me nga haka. Ka ki a Eructi Rena, "He haka taku mahi, he kanikani, engari he haka, he kanikani ki te Atua." E mahia ana ano o te ao kanikani, me nga haka i nga hui, engari kaore e waiho tonu tia ana hei mahi. Ka mea a Pita na runga i te kaure mate ai te iwi Maori. Na te kuare i moe ai te tangata i tona ake whanaunga, na te kuare i hianga ai nga tamariki.

Ka tu ake a Te Tatana ki te whakaatu i tona pouri mo enei take e korerotia nei e te hui. Kaati kei pouri mai te tangata mehemea ka taikaha ona kupu. Ki tona whakaaro ko te Maori tonu kei te patu i a ia. Ko te Maori tonu kei te tapuhi i te mate mona. Ehara i te mea e kuare ana te Maori ki tona whakaheke i enei ra, e tino marama ana. He torutoru nga tamariki e whanau ana hei tiriwa mo nga tupapaku tokomaha noa atu. "He maha nga take e whakamaramatia nei kei te patu i te Maori; otira kotahi ano taku e korero ake ai au, ko te puremu, ko te kore e pumau o te moe i tana tane i tana wahine ranei Taku tino kupu tonu kia kaha ki te peehi i tenei mahi a a koutou tamariki. Kei a koutou ano kei nga matua tetahi he. Kei te paru o te kupu, kei te kore o tenei mea o te whakama e whakatupuria hei taonga ma a koutou tamahine. Me pehea e matau ai a koutou tamariki ki te pai mehemea ka rongu tonu i a koutou i nga matua e korero kino a tae rawa ki nga wahi ngaro o te tangata whawha ai te kupu. Timataia atu ia koutou te mahi, i o koutou ngutu te pupuri kei puta he kupu kino e mumura rawa ai nga paparinga o tau tamaiti kaingakau i te whakama. Kia ma atu tou tinana i te korero kino, i te kanga, i te whakapae, i te korero amuamu noa, ka ahei ai koe te whakaako i au tamariki, ka wehi tau tamahine ki te korero i nga kupu weriweri i tou aroaro. Ngatiporou mau au e awihina; ma koutou e ki mai ki au, ka timataia e koutou, e ia rangatira e ia rangatira, e ia papa, e ia koka, i tenei ra ano te tupato i te arero kei tapepe ki te korero kino. Ma koutou e timata i roto i o koutou whare kia kaua te korero weriweri e waiho hei kinaki mo nga nohanga korero, kia pehia i roto i nga hui nunui, i roto i o koutou teihana hipi. Kia kaha mai koutou, ka kaha mai hoki au i te wahi e tukua ake nei e koutou a koutou tamariki." He nui te whakamihi a te hui ki nga korero a Te Tatana, a he rite tonu te whakaae a Ngatiporou. Nga whakaaetanga o era ra, kei te pewhea ra i naianei.

Ka hiki te hui i te 5 karaka.

Te Po O Te Wenerei.

No te ahiahi i te 8 o nga haora ka haere nga korero mo nga mahi tohunga Maori. Na Paraire H. Tomoana (o Heretaunga) te panui, na Hamiora Hei i korero.

"Te Mahi Tohunga."

"Tenei ka tukua atu e au tenei tuhituhinga hei whakaatu maku kia koutou kua noho huihui mai na, i te te ahuatanga o te tupu haere o te mahi tohunga i roto o Heretaunga nei. He maha nga whakahaere tohunga kei tenei takiwa. Koia enei ko nga whakahaere kua kitea nuitia.

- Ringatu. Ko tenei whakahaere na te iwi o Te Kooti. E mahia ana nga turoro e nga tohunga i runga i nga tikanga Maori. Otira kei te tino mohiotia tenei e te nuinga o te tangata."
- Wehike. No roto tenei i te rohe o Waipawa, Heretaunga. Ko te mahi nui a tenei whakahaere he whakatu hakari a ko nga kai nui o aua hakari he wehike (waipiro). Ka haurangi nga kaumatua me te tamariki, a ko nga rongoa hei whakaora i te mate he wairua.
- Ko te whakahaere a Heni. Ko te mea tenei a tino kaha ana i roto i nga tau kua pahure ake nei. Ko te rongoa a tenei tohunga he karakia Maori, me te rumaki i te turoro ki roto i te wai. He maha nga turoro i

mahia e tenei tohunga. Ko etahi i ora, ko etahi ano i mate. Otira i roto i tenei tau he maha o ana turoro i mahi ai i mate. He mokopuna ano etahi na taua tohunga, a tokotoru o aua tamariki i mate. No kona ka whakamutua taua whakahaere.

- Rotokuihi. Ko tenei whakahaere kua horapa katoa ki roto o Waikato, o Taupo, o Heretaunga, o te Wairoa, me era atu wahi. Ko te tumuaki o tenei tikanga ko Te Piwa. He maha nga ahua mahi a tenei whakahaere i nga turoro, he moni etahi whakahaere, he haka etahi, he nohopuku etahi, he karakia etahi. Ko te mutunga o enei katoa he hakari. I konei ka tapaea te rama me era atu mea whakahaurangi.
- Houtaketake. Ko te mea tenei kua tino kaha te horapa ki roto o Heretaunga. Kaore i te tino matauria tona ahua Otira ko nga tino wairua e tino eke ana ki runga i nga kaupapa ko Te Motipua, he atua no nehera, ko Papurona, he wairua no tetahi minita momona. Ko te whakauru ki roto i tenei whakahaere, ko te ruku, kia whitu rukunga ki te wai. He maha nga tikanga i whakaae toku ngakau i roto i tenei whakahaere:—
Kaore te kai waipiro.
Kaore nga mahi hianga katoa.
Kaore nga turoro e mahi kai.
Ko te horoi ki te wai.
Me karakia tonu nga kainga katoa.
Kaore e piri atu ki nga tangata o runga i te tupapaku ina haere ki te tangihanga.
Ina hoki tona kainga me matua rukuruku rawa ki te wai.
- Kaore e tomo nga turoro ki roto i nga paparakauta. Otira ko tenei mea ko te ruku ki te wai kaore i pai mo nga tu mate katoa. A ko taku tino whakahe ki tenei whakahaere ko te ruku i nga turoro e mate ana i nga mate poho, i nga mate maremare ranei ki roto i te wai motu. E kore e rawe ma te Karaitiana e tautoko tenei whakahaere.
- "He kupu whakamutunga iho naaku, ahakoa haere tatou ki te takuta pakeha, ki te tohunga Maori ranei mana tatou e whakaora, e kore rawa tatou e ora mehemea tatou ka tohe (1) ki te kai waipiro (2) ki te hianga (3) ki te noho paruparu tonu (4) ki te noho i runga i te karakia kore (5) ki te noho i te taha o nga tupapaku mate kino.
- "E hoa ma, e nga kaikauwhau i te Rongopai e kore tatou e kiia e te Paipera he Karaitiana mehemea tatou ka hapai i nga mahi tohunga, penei i enei kua korerotia ake nei. Na o tatou tupuna enei mahi katoa i roto i o ratou nei ra. I te mea ka tae mai nei te pakeha me ana mea papai, apiti atu ki nga mea kikino, ka timata to tatou heke haere ki te iti, ka timata te piki haere a te pakeha i roto i enei motu. Na te aha i penei ai? Ehara ia nei i te mea he rereke te ahua o te noho a te pakeha i to tatou nei ahua me nga mahi? I tenei ra ka kitea, ko te iwi Maori kua heke ki te 39,000, ko te pakeha kua piki ki te 730,000.
- "Kaati he tohunga tonu o tatou o te iwi Maori i mua, whakatapu rawa. He pera ano hoki o te pakeha i tona taenga mai ki enei motu, ara, he takuta. Kua kitea kua piki ko nga tangata a nga tohunga pakeha, ko nga tangata a o tatou tohunga Maori ku[unclear: a] heke rawa ki te kore. No konei ka mea atu ahau kia huri te whakaaro o tatou o nga Kaumatua, Rangatira Maori, me nga reo whaimana, ki te hapai i nga tikanga i ora ai o tatou taina pakeha hei taonga e whiwhi ai tatou te iwi Maori ki nga painga o te pakeha. Ki te kore koutou nga kaumatua, nga rangatira, nga reo whaimana, e tope atu i tenei ngahere kino ki raro, heoi ano te mahi ma matou nei ma nga tamariki e tukua nei ki nga kura he pohehe, he ngaro ki roto i enei ngahere, nga mea ra i ngaro. Ko nga mea i tahuri ki te tua, e taea te pewhea i te uaua kohungahunga u a ratou nei, ina tata kua he te manawa. Torutoru i pumau ki runga i te toka ka pumau te whakaaro o ena. E koro ma e kui ma, a aku tuakana tane, me aku tuahine i runga i te whakaaro kotahi, ata tirohia iho te kino, te wetiweti o te mahi tohunga ki te ngakau o te hunga e tupu ake ana, me te mahara iho ano ki te putake i tukua ai nga taitamariki tane, me nga taitamariki wahine ki te kura pakeha. Ko enei a tatou e manaaki, e tautoko hoki."

I tautoko a Apirana Ngata i nga korero o te panui a Paraire Tomoana. Ka whakamarama ia i nga mahi he a nga tohunga Maori e kite ana, a e rongo ana ia i roto i te takiwa o Waiapu. Ka tono ia ki nga rangatira o Ngatiporou kia tino whakapuakina o ratou whakaaro katoa mo runga i tenei take. E hara i te mea he kuare anake no te Maori i rere ai ki nga tohunga Maori, engari na te kaha o tenei mea o te ngakau Maori. I te mea e ora ana te tinana, e mama ana nga whakaaro, e marama ana te hinengaro; kia pa ma! he mamae, kia he te Manawa, ka raruraru te whakaaro, ka huri ake ano te ngakau Maori kia raua no whakamaori. Ka whakamarama hoki ia i te take mai o te wehi o te Maori ki te kehua, me te whakapono ki nga mahi wairua.

Ka kauwhau a Erueti Rena i nga mahi a Peta Toto o Houtaketake i kitea e ia, a Eruera Moeke mo nga mahi a Tokowaka, a Eruera Kawhia mo nga tohunga o tona hapu, a Wi Pokiha mo nga mahi tinihanga a nga takuta Maori o tona takiwa. I whaikupu hoki a Aata Wiremu, he whakamarama i etahi o nga whakahaere e korerotia nei e Paraire. Ko nga kupu a Mita Hamiora i hoki rawa ki tona tamarikitanga, ki te wa e ora ana tona papa a Te Wiremu Karuwaha; i whakawehiwehingia e Tohitapu he tohunga nui no Ngapuhi i mua, kore ake i mate i te mea kaore ona wehi i nga mahi Maori. I ki ia ko te mate o te Maori kei nga tohunga maminga o muri nei. Ko a ratou

mahi tohunga i akona ketia ki te pakeha; ka titiro te iwi ka miharo, ka whakapono, ka aru i tera tohunga hei tangata mona. Ko nga atua o etahi no te pakeha pea, ina hoki he ingoa pakeha o etahi. He maminga te nuinga o enei mahi katoa.

I whakamaramatia ano ki te hui te kupu a Te Pirimia kia Te Kitohi (Rev. Mr. Gittos) i Akarana i nga ra timatatanga o Tihema, 1898, i ki ai ia, tera te Kawanatanga e tahuri nui ki te peehi i nga mahi a nga tohunga Maori, a tera e tukua he kupu ki te Kahiti he whakatupato ki te iwi Maori kia kaua e tohe ki te kawae i o ratou mate ki aua tu tangata, tera pea e taea atu ratou e te ringa kaha o te ture.

Hei whakahiato i te ahua o nga kupu o tenei ahiahi ka motinitia e Apirana Ngata:

"E koa ana tenei huihuinga i te rongonga ake kei te te whakaarohia e te Kawanatanga te mate o te iwi Maori i nga mahi tohunga, a kei te kimihia he tikanga e taea ai aua mahi te peehi te whakakore."

Tautokona ana whakaaetia ana e te hui.

Ka neke te hui ki te ata o te Taite.

Te Ata O Te Taite, 22 O Tihema.

Ka hui te Kotahitanga i te hawhe o te iwa karaka ki te whakaotioti i nga take kua whakahaerea.

Ka panuitia te taurira o te pukapuka hei tukunga ki te Kawanatanga, kia whakaaetia mai te moni £100 hei whakamama i nga mahi a tenei Kotahitanga. Whakaaetia ana kia tukua taua pukapuka.

Ka panuitia e Apirana Ngata te taurira o te pitihana hei hainatanga ma Ngatiporou, tono kia whakaakona te Paipera i roto i nga Kura Maori o te takiwa o Turanga ki Opotiki. (Kei te kupu apiti nei te kape o taua Pitihana.) Whakaaetia ana, a timata tonu atu i taua ra te haina a te tangata i taua pitihana. Ka kiia, mehemea e rite ana mai te whakaaro o etahi atu takiwa Maori, tera ano e tukua he taurira pitihana ki reira hei tirohanga ma nga iwi o. era wahi.

Muri iha ka whiriwhiria e te. Komiti te motini a Hamiora Hei kia whakaturia he Kaiwhakahaere tuturu mo te Kotahitanga hei haere ki nga takiwa kauwhau haere ai i nga tikanga kua takoto nei i tenei huihuinga.

I whakaae katoa te hui he tika kia whakaturia he tangata pera. mehemea ka marama te huarahi e taea ai te kohikohi he oranga mona. Ka ki a Te Tatana e ngawari ana tera; ma taua tangata ano e kohi he moni. Tetahi, ki tekitea he tangata tika, a ka whakaturia, ka mama noa mai i nga tangata e aroha ana ki te iwi Maori he moni hei oranga.

Ka whakaaria tokotoru nga tangata hei whiriwhiringa. Ka ui a Te Tatana kia Apirana Ngata mehemea ia e watea ana mo taua turanga, ina whakaaro te hui ko ia he tangata.

Ka ki a Apirana tera ia e watea i tenei tau. Kua whakaaro noa atu ia ko te mahi tenei e rawe ana ma nga tamariki o Te Aute kua puta ki nga turanga nunui, a kua whakahaere i etahi mahi i runga i te iwi. Kei raro etahi mahi i tenei te nui, te whaitikanga. No te tau 1891, te tau i timataia ai e nga tamariki o Te Aute tenei whakahaere, ka haere ia i roto i te takiwa o Ngatiporou kauwhau haere ai, a kite ana ia i te pai o te haere te u o te tangata ki nga marae nui o te Maori tiro-tiro ai i te ahua o te iwi Maori.

Ka ki a Te tatana e kore e taea te whakaoti tenei take i roto i tenei huihuinga. Ka motinitia e ia kia nekehia ki Te Aute tino whakaoti ai ma tetahi Komiti e whiriwhiri, e whakatakoto he tikanga mo te taha ki te moni oranga, ki nga ture hei tiaki mo te ahua o te Kaiwhakahaere, hei tohutohu i nga mahi mana. Whakaaetia ana e te hui.

Ka pootitia nga apiha me nga kaiwhakahaere mo te Kotahitanga mo te tau 1899. Kei mua ake nei e mau ana te rarangi.

Ka hiki te hui ki te rua o nga haora o te ahiahi.

Te Ahiahi O Te Taite.

I te rua karaka ka tu te Tumuaki me etahi o te kura ki te whakamihi [*unclear*: ki] te tangata whenua, kia Eruera Kawhia me era atu rangatira mo te nui o a ratou manaaki ki nga tamariki o te kura i tutuki pai ai nga mahi a te hui. Ka tu hoki nga rangatira o Ngatiporou ki te poroporoaki kia Mita Hamiora, kia Te Tatana me Aata Wiremu. Ka whakaputa ia tangata, ia tangata i tona hari mo te tuunga o tenei [*unclear*: nui] i roto ia Ngatiporou, i rongo ai nga iwi o enei rohe i nga kupu korero. A i tono hoki, kia hoki mai ano te hui o tera tau ki Waiapu ano, ata whakatutuki ai i te mahi kua timataia e ia. Ka tu a Te Tatana raua ko Te Tumuaki ki te whakautu.

Katahi ka haere katoa te hui ki te kainga o Hirini Wiremu i runga i ta raua pohiri mai ko tona wahine, kia tae atu ki reira kia manaaki hoki raua te pakeha i te manuhiri. A he nui ano nga ahua eka i kona. Ka matakita ki te Maori ki ta te pakeha manaaki; kaore i iti, kaore i ata hanga. Mutu tahanga ano te kai e eke ana a Mita Hamiora raua ko Te Tatana ki te hoiho, ka ahu ki Tuparoa ki te hopu i te tima ki o raua na kainga.

Ka ngaro atu raua ka noho iho ko nga tamariki. No te po ka haere nga poroporoaki ki ena. I tino puta te aroha o tai o te koroua ki nga tamariki mai o tawhiti, he mutunga pea tenei no to ratou na kitenga mai ki tenei takiwa haereere ai.

Auina ake hoki i te ata o te Paraire ka pakaru te hui, ka hoki etahi ki nga mahi, etahi ki o ratou na kainga.

Ko te mutunga tenei o te hui tuatoru o te Kotahitanga o nga tamariki o Te Kareti o Te Aute; a ko te timatanga o tana haere ki nga marae o te iwi Maori whakaatu ai i a ia me ana mahi.

Ma te Atua e whakaaro iho enei mauuitanga, nga inoi i inoia, mana e mea kia whaihua, kia tupu haere, kia hora te ora ki nga hapu katoa o te iwi Maori.

Front Cover

Back Cover

Title Page

Nga Korero O Te Hui I Tu Ki Te Aute Kareti, Nepia, Takiwa O Heretaunga, Pepuere, 1897.

"Whakatangata! Kia Kaha!" Gisborne: PRINTED AT THE "HERALD" OFFICE, GLADSTONE ROAD. 1897.

Te Kotahitanga O Nga Tamariki O Te Aute Kareti.

He whakamarama poto i ona tikanga.

Ko nga mahi ma tenei ropu huihuinga:

- Ko te whakakotahi me te huihui katoa i nga tamariki o Te Aute, i nga mea kua puta ki waho o te kura, me nga mea e kura ana i naianei; a he whakahoki mai i te ahua o te tangata ki ana i mahi ai i te kura, kei moumou noa nga matauranga.
- Ko te tautoko i te ora mo te iwi Maori, te ora mo te tinana, mo te hinengaro, me te wairua.

Ko te upoko o taua Kotahitanga he Tumuaki e pootitia ana i te tuunga hui o ia tau o ia tau, mo te kotahi tau.

I raro iho i a ia ko nga mema, he honore mema, he tino mema. Ko nga honore mema he mea pooti i roto i te hui, he mea whiriwhiri mai i roto i nga tangata pakeha e awahina ana i nga mahi mo te ora o te iwi Maori, me nga rangatira Maori. Ko nga tino mema ko nga tamariki katoa o Te Aute, nga mea kua puta atu me nga mea e kura ana i naianei. Te kaiwhakahaere i te Kotahitanga me nga tikanga e whakatakotoria ana e te hui o ia tau, he Komiti Tumuaki kei Te Aute, ma te hui e pooti ona mema mo ia tau mo ia tau, me tango mai i roto i nga Mahita o Te Aute, i nga tamariki e kura ana i naianei me nga mea kua puta atu. Ma te Komiti Tumuaki e whakarite te ra me te kainga e tu ai te hui. Tera e tu he hui i ia tau i ia tau ki te pooti honore mema, Tumuaki, mema mo te Komiti Tumuaki, a ki te korero ki te whiriwhiri hoki i nga mea katoa e pa ana ki te iwi Maori.

Kei tua ake nei nga mema me nga apiha o te Kotahitanga mo te tau 1897.

Nga Mema Me Nga Apiha Me Nga Kaiwhakahaere O Te Kotahitanga, Mo Te Tau, 1897.

Tumuaki.

- MITA HAMUERA ATIRIKONA WIREMU.

Nga Honore Mema.

- TE PIHOPA O WAIAPU
- HEMI H. TE POPA
- REV. HAPATA WIREMU
- REV. F. A. PENETI
- S. PERCY TE METE
- TIOPIRA TE KUPA
- REV. A. O. WIREMU
- REV. AATA WIREMU

- C. P. WINKLEMAN
- DOUGLAS TE MAKARINI
- ATIRIKONA KARAKA
- KANARA HOROTENE
- HAMUERA TAMAHAU MAHUPUKU
- ARAPETA HAPUKU
- PENI TE UA
- HENARE TOMOANA
- PAORA ROPIHA
- H. K. TAIAROA, M.L.C.
- TAMIHANA HUATA
- OTENE PITAU
- HAPI KINIHA
- PARATENE NGATA
- RAPATA WAHAWAHA, M.L.C.
- HATA TE KANIATAKIRAU
- PAORA NGAMOKI

Nga Tino Mema.

Ko nga tamariki katoa o Te Aute Kareti, nga mea kua puta atu me nga mea e kura ana i naianei.

Komiti Tumuaki.

- Nga Mahita:—
HONE TATANA Tiamana Hekeretari.
H. N. PEKA, Kaitieki Moni.
TUTERE WIREPA.
WARE P. WAITAI.
- Nga Tamariki Tawhito:—
TAMATI G. POUTAWERA.
PARAIRE TOMOANA.
TAMATI HARAPETA.
H. A. HAWKINS.
REWETI T. KOHERE.
APIRANA T. NGATA.
- Nga Tamariki o naianei:—
POIHIPI KOHERE.
— BALNEAVIS.
R. A. DOUGLAS.
P. H. BUCK.
RIWAI HIWINI.

Nga Kaiwhakahaere O Te Komiti Tumuaki.

- Akarana: A. T. NGATA.
HAMIORA HEI (c/o Thorne & Reed, solicitors, Auckland).
 - Hauraki: GEO. G. PAUL (c/o E. J. Clendon, Thames).
 - Waiapu: RENATA NGATA, Port Awanui.
 - Gisborne: REV. H. W. WILLIAMS Te Rau Kahikatea.
H. A. HAWKINS Te Rau Kahikatea.
 - Nepia: W. T. PRENTICE (c/o Sainsbury & Logan, solicitors, Napier).
 - Wairarapa: J. JURY (The Institute, Greytown North).
 - Wanganui: REV. A. O. WILLIAMS.
 - Otaki: J. DAMON, Porirua.
 - Poneke: THOS. G. POUTAWERA (Native Land Court Office, Wellington).
 - Otautahi: REWETI T. KOHERE (Canterbury College, Christchurch).
- Kaititiro I Nga Kaute.
SAMUEL LUDBROOK, Te Aute.

Te Komiti Whakawhiwhi Mahi.He Kupu whakamarama.

Te upoko o tenei Komiti kei Te Aute Kareti, ara ko te Komiti Tumuaki ano o te Kotahitanga. He kaiwhakahaere ona kei nga taone nunui o Nui Tireni, ara, ko

- APIRANA TURUPA NGATA, ki Akarana,
(c/o Devore & Cooper, Solicitors, Auckland.)
- H. A. HAWKINS, ki Khipane,
(Te Raukahikatea, Gisborne.)
- W. T. PRENTICE, ki Nepia,
(c/o Sainsbury & Logan, Solicitors, Napier,)
- TAMATI G. POUTAWERA, ki Poneke,
(Native Land Court, Wellington.)
- Me REWETI T. KOHERE, ki Otautahi (Christchurch),
(Canterbury College, Christchurch.)

Ko nga mahi ma nga Kaiwhakahaere he uiui ki nga pakeha i nga mahi e puare ana ki nga tamariki Maori kura. Ma aua tamariki e tuku he tono (kei te Hekeretari i Te Aute me nga Kaiwhakahaere e mau ake ra nga ingoa, nga pukapuka tono hei hainatanga ma nga Kaitono me nga matua) ki aua Kaiwhakahaere, whakaatu i a ratou mahi e hiahia ana; a mehemea ka kitea he mahi e tika ana a ka mohiotia te u, me te kaha o nga tamariki e tono ana, ka whakawhiwhia ano ratou ki te mahi, a ma te Komiti e awahina.

Ko Nga Korero O Te Hui Ki Te Aute Kareti, Nepia, Pepuere, 1897.

"Whakatangata; Kia kaha."

"Kei whakahawe ki te iti o tama;
He iti tangata he rongu kua hau e."

E Nga iwi, e nga hapu, e nga mana, e nga rangatira o Aotearoa tae atu ki Te Waipounamu, whakarongo mai. Mahi ake i a koutou na mahi, tito ake i a koutou na tito, kori ake i a koutou na kori ka anga mai te taringa. Ina noa he kupu iti nei hei korero ki o koutou marae i enei ra o te tau. He ngako ranei tona he momonatanga; he rekanga ranei, he whai-whakaarotanga? Aua pea. Heoi ra, ma koutou e titiro iho e whiriwhiri. Ma koutou e manaaki, ma te ngakau e hopu hei taonga. Ma koutou ranei e ruke e whiu ki tahataha. Kaati tonu. He wa ano ka reka te kai; he wa ano ka kawa. He tangata ano i wahareka; he tangata ano i kore.

Hei a koutou tenei kai puta noa o koutou rohe katoa. Ko taku koha tenei kia koutou o roto o enei tau maha. Ina taku tito, naaku na ta koutou potiki. I whanau au he uri no Maui, he wairua no nga tupuna, i te wa i hua ai te tangata, te kai, te ora. Na koutou tonu au i whiu ki tawhiti, ki te marae o raua tangata, whangaitia ai ki te taru pakeha. Hei aha? Hei mokai pea ma te pakeha, ahau te uri a Maui o te toto o nga rangatira o nga motu nei, hei taurekareka? Aua hoki. I hua au ko au hei taonga, ko au pea i whakawahia e nga iwi me nga rangatira o nga motu nei hei kimi i te ora i roto i nga pa o te pakeha, nana nei nga mate me nga mamaetanga i hari mai ki waenganui ia tatou. I hua au maku te matauranga e rapu, a maku e tango mai i te pakeha te rongoa mo tana i patu ai. E koro ma, he wawata noa pea na te tamariki, he hao kia riro mana ta nga kaumatua. Otira tirohia mai enei kupu; mehemea na te tamariki, waihotia ake; mehemea he kupu whai whakaaro ka tika ano pea kia korerotia. Heoi ra ko ta toku matauranga tenei i kite ai, ko ta toku ngakau i whakaatu ake ai, hei titiro ma nga kaumatua me nga tangata matau o te iwi Maori. E nga iwi tena ra koutou. Huri ake te mihi, ka tu ko te kupu.

E eke koe i nga waka o te pakeha ka u ki Ahuriri, ka ahua whakautu ki runga atu o Heretaunga. Ahu mai ranei i Wairarapa i Otaki, ka tae ano koe ki te Roto-a-Tara. E matauria ana ano tena ingoa e nga kaumatua. Ma ratou e korero te kainga a te patu me te hekenga o te toto i te wa kaore ano kia tiaho te maramatanga o te rongopai ki tera wahi. Ma matou e korero te tini o te tuna me te manu i patua i muri nei ki tena wahi i nga Hatarei. Ka ngaro i naiane i nga rakau pakeha; ko te wai ka maroke; ko te whenua kei te tupuria e te tarutaru pakeha hei orange mo ana taonga.

Tena anga ake whakamuri. ko Pukenui tera, ko Ruahine ki tua atu whakapae ai. Ka heke iho te titiro ko Te Aute, ko te kainga i whakatupuria ai matou me te tini o te tangata kua ngaro atu ki te po. Haere e koe kia Te Wiremu, ki te Kawanatanga, ki nga rangatira o Heretaunga, ka ui atu i te take mai o tena kura. Kei a ratou e

mohio ana. I rongō noa ake matou nei i te powhiritanga atu a Ngāti-Kahungunu ia Te Wiremu kia haere mai ki Heretaunga i te wa e noho raruraru ana tera whenua. Ka tukua i kona tetahi wahi whenua e nga rangatira o Heretaunga; ko te nui kaore matou i te matau. Heoi ta matou i rongō ai, ko tetahi wahi o taua whenua i whakaarohia hei whangai i tetahi kura Maori. Ina e tu nei te kura, ko Te Aute. He iti nei tona timatanga ake; na te kaha, na te pai me te marama o te whakahaere, me te tautoko tonu a nga rangatira o Heretaunga ka tupu tena kura hei taonga ki te iwi Maori.

Mehemea ka whakatonga te tangata, ka ki, kaore rawa i ea tena whenua nui momona i tukua na mo taua kura, ma matou ma nga tangata i whakatupuria ki reira e ki, ea noa atu, toe mai ano tetahi wahi. Mehemea ko te matauranga i whaia, mehemea i whaia ko te whakaaro nui ki nga mahi e tupu ai te ora mo te iwi, ma matou e ki kua taea ena mea; ahakoa he iti a kaore pea i rite rawa ki ta te ngakau i hao ai—otira kua taea. Kia oti te ngahere te tua, me te tahutahu, kia pirau nga tumutumu ka whakawateatia, kia ngaro nga taru kino, ka tupu ai te kai, ka whaihua.

Ko te 26 tenei o nga tau i kiia ai a Te Aute he kura. I roto i ena tau e tata ana pea ki te 250 nga tamariki rangatira o nga wahi katoa o nga motu nei i akona ki reira; ko nga momo tonu me nga tino uri o nga hapu katoa o te iwi Maori taua hunga. Hei enei ra e takoto mai nei e mohiotia ai hei tangata ranei mo te iwi, kaore ranei.

Ma Heretaunga whiti atu ki Te Waipounamu me tawahi e korero te toa o Te Aute ki te mahi nei a te "Whutupooro." He matauranga ano pea te koha a Te Aute ki etahi o ona tamariki, ki etahi kaore; otira ki katoa ko tenei ingoa me te rongō toa ki nga takaro a te pakeha. Me ki ka ea i kona te mate o nga matua ki te uhi ia ratou tamariki ki te kaka? Me ki koi ana te take i tukua mai ai ki te kura; Kaore pea. Patai atu kia Te Popa, uia atu ki te Kawanatanga, uia atu ki nga kura nunui o te motu nei, mehemea i whai wahi rawa te Maori ki nga mataurango nunui o te pakeha? Tera e kiia mai, kaore hoki i ko atu te kakama me te hihiko ki te ako me te tere ki te hopu i nga tikanga o te matauranga. E koro ma! ka ea pea i tenei te hekenga o o koutou werawera ki te kimi hereni hei whangai ia matou i era wa! Kaore ano. Tena ano etahi mea kei runga ake i te toa tinana, kei runga ake i te matauranga noa o te hinengaro. Me aha te whakapono, te whakaaro nui me te aroha ki te iwi?

Ma matou ano tena patai e whakautu i tona wahi. Engari me mihi ake matou i konei ki nga tangata nana matou i ako ki te tikanga o te whakapono, ki te whakaaro nui me te aroha ki te lwi. Ko Te Tatana, te mahita o Te Aute, ko ia to matou matua, kaiwhakaako, kai arahi ki nga huarahi katoa o te pono me te tika me te ora. Nana i whakaatu mai kia matau i roto i enei tau maha he wairua o matou e mangere noa ana mehemea kahore e tahuri ki te mahi ki te Atua. E koro ma! Hira atu te pai te atawhai o tena tangata me te marama o tana ako i nga wahi katoa o te tangata, i te tinana kia ora kia mahi i nga mahi e tika ana; i te hinengaro, kia tahia kia ma, kia takoto pai, hei urunga atu mo nga matauranga o te pakeha; te ngakau kia mahaki, kia kore e tutu, kia aroha ki te iwi, kia mahi ki te Atua. Ko Te Popa te mea e kite ana koutou i o koutou takiwa, e tirotiro ana i nga kura Maori; kei te matau ano koutou ki te kaha o tena tangata ki te hapai i nga tikanga e puta mai ai he tika ki nga tamariki Maori me to ratau iwi.

Na enei tangata i whakato ki o matau nei ngakau te aroha ki te iwi me te whakaaro nui. A no roto i enei tau ka kitea te hua o ta raua mahi. Tenei kei te tito e mau i raro iho nei.

Ka rangona ake ano pea te waha e hamumu ana, na te ngakau whakato i ki ake, "E tama ma, kei hea nga hua o te mahi nei, o ena ako, o tena aroha, o tena whakaaro nui? I kitea ki hea o koutou, o a koutou kupu, me a koutou mahi te kiko o tena matauranga?" E tika ana ano kia patapatai mai, kia marama ai te he, me te tika. Otira hei tona wa ano whakautua ai tena patai. Kaore i nga kaumatua anake te nanu mo te mōumou me te tikanga kore o te ako. Kei te nanu ano matou nga tamariki, kei te ui ake i te take o tenei henga. He tau na e puta atu ana he tamariki i Te Aute ngaro tonu atu; kore rawa e rangona ana ki runga i nga whakahaere a te iwi, ki nga mahi ano pea ianei i tika ma nga tangata i akona ki nga kura. Torutoru nei o matou kua whiwhi ki nga mahi totika; tokoiti rawa e rangona ana ki runga i nga whakahaere nunui a te iwi. Ko te nuinga atu kua he, kua hoki rawa ki te Maori tanga. Ka kiia e nga matua, na te taenga pea ki te kura i tino nui rawa ai te hianga, te mangere ki te whakapai i nga whenua, me te kuare noa iho.

I puta mai ano ena whakaaro kia matou i roto i nga tau kua pahure ake nei. Heoi i mahara iho te tamariki he pakeke rawa te huarahi e taea atu ai nga mea o matou kua kotiti ke. No muri iho nei ka kitea, ko te mahi tenei e tika ana ma matou; ehara i te mea ma te iwi anake, ehara i te mea ma nga matua; engari ia ma matou ano e tiki atu e kukume mai era o matou ki runga ki nga mahi i akona tahitia kia matou i te kura. Mana e tahuri mai, e pai ana; mana e tahuri ke, e taea te aha, ka rite te taha kia matou. E kore e taea te whakapae mai no matou te whakaaro kore me te kore aroha.

No te tau 1891 ka tino pakari te whakaaro i nga tamariki kaumatua o Te Aute kia puta he whakaaro ki te iwi, kia whai koha rawa ai ki te katoa nga matauranga e hau nei nga rongō ki tawhiti. Ka whakatakotoria i roto i tetahi hui iti he tikanga; i haere nui tonu, kaore i wehi mai i te pakeha i te Maori i a wai ranei. I meatia kia whakahaerea nga tikanga katoa o roto i te pukapuka a Te Popa, "Te Ora Mo Te Maori." I Penei te aronga o nga whaikorero me nga whiriwhiri—"Ko te iwi Maori e heke ana ki te po; ma tatou e whakaora; ko te iwi Maori he mangere, he paruparu, he kaiwaipiro; ma tatou e mea kia ahuhuhua, kia tahuri ki te whakapai i nga kainga me

nga whare; ma tatou e mea kia turakina te waipiro kia mutu ai te haurangi; ko te iwi Maori e moumou noa ana i ona rawa ki nga hui tangihanga, marena, Kawanga whare; ma tatou e mea kia whakakorea nga hui e iki nei i te kai raua ko te tangata ki te po. Me whakakore nga tangihanga. Me tuku nga tamariki ki te kura. Me tino hapai nga tikanga o te whakapono."

Ko a te tamariki kupu ena i tena wa; he kupu pakeke, taikaha. Te hoatutanga ki te iwi Maori, nohea e tahuri mai. Anei nga kupu whakahoki mai, "E tama ma, e tika ana a koutou kupu, tika rawa atu.

Otira me titiro tonu iho koutou ki to te Maori ahua; e kore e taea te whakarereke." Te homaitanga i ena kupu ki te tamariki, ka tuohu te upoko i te wehi me te whakama. Kotahi ano te takiwa i tino kauwhautia ai nga whiriwhiri a taua hui, ko te takiwa o Ngati Porou. He kakano ano i ruira ki reira; engari he raumati hoki te takiwa, i te mea e tauraki ana te whenua. Tenei ranei kua whaihua kaore ranei. Kowai e hua.

Na, ka takoto ena whakaaro. Ka marara nga Kaiwhakahaere ki nga kura me nga mahi pakeha; ka kiia e te tangata kua hoha. Otira kaore i noho mangere nga tamariki nana te tikanga i whakatakoto. E mahi ana i etahi mahi, e whakaaro ana, a taea noatia mai te makariri o te tau 1896. Ko hoki mai etahi i Te Waipounamu inga kura o reira, ka karangatia he hui iti nei ki Te Aute. Ka puta te whakaaro i reira me whakahaere he Kotahitanga ara he Ropu huihuinga e uru katoa ai nga tamariki o Te Aute, nga mea kua puta atu me nga mea e kura ana i naiane, hei pupuri i te ahua o te tangata, kia mohio mai ai nga mea kua uru ki nga mahi o te ao, kaore ratou i te wareware i o ratou kaiwhakaako me o ratou hoa o te kura; kia whakakotahitia ai katoa ki te hapai me te whakahaere i nga mahi e tika ana ma nga tamariki matau o nga motu nei, te ata noho, te mau ki te whakapono te aroha ki te iwi, te kimi i te orange mo te tinana, me te rapu tonu i nga huarahi katoa e taea atu ai mo te iwi Maori.

Na ka riro na te mahita tonu na Te Tatana raua ko Te Wiremu (Mita Hamuera) i tautoko te whakaaro a nga tamariki; na raua i tino manaaki i kiia ai he taonga nui. Ka tukua he panui powhiri ki nga tamariki o te kura o Te Aute i nga wahi katoa o Aotearoa whiti atu ki Te Waipounamu, kia hui mai ratou ki Te Aute Kareti i te 29 o nga ra o Hanuere, 1879. A i whakataua mai taua powhiri e nga mea whaiwhakaaro. Kotahi tonu te kupu, ko te whakamihi ki tenie tikanga nui, ki tenei whakaaro rangatira; a i tae mai ano he kupu tautoko a etahi o nga rangatira Maori me nga matua o nga tamariki. I tae ano te rongu o taua hui ki nga hoa pakeha a i tukua mai e ratou a ratou kupu whakamihi. Heoi ma te Atua te whakaaro ki te manaaki i taua hui mehemea e whakahaerea ana ona tikanga i runga i te wehi me te inoi ki a Ia.

Nga Korero O Te Hui.

No te Paraire te 29 o nga ra o Hanuere ka tu te Hui; i tata ki te 40 nga tamariki i tae mai, apiti atu ki etahi hoa pakeha e whakahaere ana i nga mahi a Te Hahi Mihinare i Waiapu, Heretaunga me Whakatu.

Kaore he tino mahi i oti i te Paraire me te Hetarei. He ra ahuaereka era-i meatia ano kia ata tau te manuhiri, ka timata ai te te korero. No te Ratapu ia Hapata Wiremu (o te Raukahikatea Turanganui) me Te Tatana, Mahita o Te Aute, nga kauwhau. Ta Te Tatana he whaikorero tonu ki ona tamariki mo to ratou whakaaro nui i takahia mai ai e ratou te roa o te whenua ki te manaaki i te powhiri atu kia ratou. Ko nga mahi o tenei hui ki tana ki me mahi i raro i te mana o te Atua me te whakawhirinaki atu ki tona kaha. "Me mahi tahi tatau me te Atua; ma reira anake hoki ka taea ai nga mahi nunui."

I whakamaramatia e Hapata Wiremu te tikanga o tenei mea o te matauranga ko tetahi tu no te hinengaro; ma te korero pukapuka me te u ki te ako ka whanui haere ai tena matauranga. Ko tetahi tu i ahui mai i te Atua, no te wairua. Kia roa te tangata e haere ana i te ao e matakaitaki ana ki a te ao mahi, ka riro mai ai i a ia tena matauranga, ara, ko ta Horomona e kauwhau nei i roto i ana "Whakatauki."

Te Mane, Pepuere 1.

No tenei ra ka tino puare te hui. Te mahi i te ata he whakariterite i nga tikanga me nga ture mo te "Ropu" ara mo te "Kotahitanga" a nga tamariki o Te Aute, e kiia nei i te reo pakeha "Te Aute College Students' Association" Kei mua ake nei te whakamarama tanga i ona tikanga. Na te mate o Te Wiremu (Mita Hamuera) kaore i tae mai ki te powhiri i te hui; riro ana ma Te Tatana, Tiamana o te hui nga kupu powhiri. Ko ana kupu enei:—

"Ko taku tino mihi tonu i tenei ra ko to koutou taenga mai ki te manaaki i au, i to koutou kura, me tenei mahi nui whakaharahara ka timataia nei. Tena koutou. Ko te nuinga o koutou kei te ngaro atu i au. Otira i au e titiro atu nei kia koutou, ano kei konei katoa era, na koutou i whakahoki mai ki au o ratou ahua.

"Mo te mahi nei, i timataia e tatou i roto i te inoi i te mamae nui o te wairua, kia pai te Atua ki te awhina iho. Kei hea atu te mahi i tenei, te nui whakaharahara te taimaha? Kia tino marama a tatou whakahaere kia ngawari. Kia ata haere, ka ata whakato i te purapura; a kua tatou e ngakau kore mehemea kaore e kitea

wawetia he hua. Ko nga kupu ki o koutou matu ki o koutoa tupuna kia ngawari, notemea ehara te Maori i te iwi kuare; ehara o koutou matua i te tamariki; kaore pea e tika ma koutou e ako. He tangata matau te Maori ki te whakarongo ki te reka ki te kawa ranei o te kupu; kaati kia tupato ta koutou mahi. Heoi ma koutou i enei ra he whawha haere kia mohiotia te ahua o te iwi Maori, me ta ratou titiro ki enei tikanga e hapainga nei e koutou. Me ki atu ki o koutou matua he tangata whaiwhakaaro ratou, he tangata matau ki te titiro i te kino, i te pai, i te tika, i te he, i te ora, i te mate. Me ata titiro pea ratou i tenei wa i te mea e heke tonu nei te iwi Maori ki te po—ka tu ka whakatahataha i te mea e taea ana ano te hoki whakamuri"

Ka mutu tenei ka panuitia e Tuteke Wirepa (he tamaiti rangatira no Te Kaha, takiwa o Te Whanau-a-Apanui) etahi kupu i tuhia e ia mo "Nga Tamariki Maori O Te Aute Kareti i te Putanga Atu Ki Waho O Te Kura." Me whakapoto ake ona kupu:—

"He mea nui ano tenei hei whakaarohanga ma tenei hui ara te ahua o nga tamariki e akona ana ki te Te Aute me era atu kura Maori penei, i to ratou putanga atu ki waho o te kura. Me ki ake e au na to tatou pouri ki taua mea, ki te moumou o te matauranga e akona nei, i tae mai ai tatou ki konei i tenei ra.

"Te ki a te pakeha kaore rawa he painga o te kura ki te tamariki Maori, hei moumou noa te ako, te pau o nga kaha o nga matua, kaore e whai tikanga o ratou matauranga. Te ki a o tatou matua, ko nga tamariki kura nga tamariki tino tutu rawa o roto i te iwi Maori, ko tatou nga tangata tino hianga, puremu, tahae mangere, kai-Waipiro. Engariano nga tamariki i noho iho i te kainga, kaore rawa i pena te tutu.

"Me whakaae ake e au e tika ana ano pea ena whakapae, ina hoki o te tini o te tamariki i akona ki tenei kura torutoru rawa nei i mau ki nga tikanga i akona kia ratou, i tahuri ki te whai i te ora mo tona tinana me tona iwi. Otira, me ui ake ano e au, no wai te he i penei ai; no aua tamariki tonu ranei, no te matauranga ranei, no nga matua ranei? Ki taku whakaaro hehe ano to nga tamariki; otira, no nga matua me te ahua noa o te kainga Maori te tino he rawa. Ka whiwhi te tangata i etahi kupu pakeha mana, i etahi tikanga torutoru nei a te pakeha, ka hoki ki te kainga. Tae atu ki reira e rereke ana te ahua o te kainga ki a ia; kaore he mahi e tau ana mana, kaore he mea hei here i nga whakaaro hianga. Ka pa ki te wahine, ki te waipiro ranei, kaore nga matua e riri. Ko nga matua tonu ki te whakamoe ki te wahine. He aha he mea hei tieki i roto i te ngakau o te tamariki i ana mea i ako ai ki te kura, i te whakapono i te whakaaro nui, i te wehi mai i te hara? Kaore noa iho. Na konei ra ka taka etahi o tatou ki te he, i mania tonu kore rawa he tuunga waewae, he maunga ringa ranei. Mehemea e kaha ana nga matua ki te tieki, mehemea kaore e whakapakepakea e whakararururutia, mehemea e whiwhi ana i te mahi, a e tata ana ki te hunga e karakia tika ana ki te Atua, tera ano e kitea he hua o ratou nei matauranga e moumoutia nei i naianei."

Ka tu ake ko Hapata Wiremu, ko Te Reweti Kohere me Tamati Harapeta me etahi atu ki te whakapuaki i o ratou na whakaaro mo te whaikorero a Te Tutere. He maha nga kupu apiti mai. I whakaaetia kaua pea te he e tino whakataua ki nga tamariki; me whakaaro ano te ahua o te kainga e hoki ai ratou, te ahua o te noho a te Maori, te kore mea hei pupuri rawa i te mahara o te tangata ki ana i ako ai i te kura.

Te Ahiahi O Te Mane.

Ko te korero a te hui i te huinga o te po, mo te "Hahi Maori" tona timatanga mai me te tupunga a tae noa mai ki tenei ra. Na Te Reweti Mokena Kohere (he tamaiti rangatira no Ngati-Porou kei te kura nui i Christchurch) te panui:—

"Ko aku kupu e kore e maha; heoi ano he whakamarama i te timatanga mai o te Hahi Maori me te tohanga haeretanga o te whakapono Karaitiana ki enei motu taea noatia mai tenei ra.

"No te tau 1814 ka u a Te Matenga ki Pewhairangi ka kauwhau i te rongopai i te Kirihimete o taua tau. No te tau 1822 ka tae mai a Henare Wiremu, a no te tau 1825 ko tona taina ko Wiremu Wiremu. Ka tupu mai i kona te whanau a Te Wiremu nga tangata na ratou i whakato te whakapono ki Nui Tireni. He maha nga tau i mahi ai enei tangata i roto i te pouri me te kino. Ko te hua o ta ratou mahi kaore i kitea wawetia. No te tau 1830 te iriiri tuatahi, ara i roto i nga tau 16 kotahi tonu te tangata Maori i uru mai ki roto i te Hahi. Katahi ka timata te anga nui a te iwi Maori ki te whakapono, ka waiho putuputu tonu te iriiri No te whakamaori tanga i te Paipera nui rawa te manaaki a o tatou tupuna; kaha ana nga koroheke me nga kuia ki te whakatiputipu poaka me era atu taonga kia whai moni ai hei hoko paipera.

"No taua wa ka kawhakina atu a Taumataakura me etahi o Ngati-Porou ki te takiwa o Ngapuhi. Na Te Wiremu i whakahoki mai a Taumataakura; ko te tangata tena nana te rongopai i kauwhau ki te takiwa o Ngati-Porou, tahuri ana tena iwi nui ki te karakia. Me ki poto ake e au te kaha o nga Mihinare me te nui o te whakapono o tatou tupuna. Na te whakapono ka ngaro te kai tangata, te kohuru me te whawhai; ka rangona ki nga pa Maori he himene anake he whakawhetai ki Te Atua.

"Na te aha ra i iti ai te karakia o te Maori, i tino koroukore ai ki te whakapono me te mahi ki Te Atua? He aha i kore ai nga whakatupuranga o muri nei i whai i runga i nga tapuae o nga tupuna? Na nga mahi a te pakeha, ka tahi; a na te ngakau ano o te tangata. I tupu ake nga whawhai maha mo nga whenua Maori; ka

raruraru ki te Kawanatanga. Hopu mai te pakeha ka raupatutia ko o tatou whenua. Na ka titiro te Maori, 'E koro ma ehara te mahi e akona nei kia tatou, he tinihanga.' Ko etahi i ki rawa he mea ata tuku mai nga mihinare hei para i te huarahi kia ngawari ai te tomokanga mai o te iwi pakeha ki enei motu ki te tango i nga whenua me nga rawa o te Maori.

"Otira no te Maori ano tetahi ngakau kore. Ko nga tikanga kikino a te pakeha i tangohia e ia hei taonga mana. Ko te Waipiro e patu nei i nga tinana me nga wairua o a tatou Matua o tatou tupuna, me tatou ake ano; a ko te mangere tetahi. Ma tatou tenei mahi nui ara te whawhai ki nga tini mate e iki nei i te tangata Maori ki te po. Ko tatou me piri ki Te Atua, ma tatou a Te Karaiti e whakawahi hei Kiingi mo tatou hei upoko mo a tatou mahi katoa. Katahi ka toa o tatou ngakau, ka pakari o tatou ringa ki te whawhai i te whawhai pai mo to tatou iwi, mo to tatou Atua, me to tatou Kiingi."

I puta ano he kupu apiti tautoko i te whaikorero a Te Reweti. Ko nga tino korero ia i puritia mo te ahiahi o te Wenerei. I kiia kaore rawa i hohonu te hekenga o te whakapono i te wa o nga tupuna, engari na te tauhou o tera mea o te karakia i manaakitia ai e te Maori, ka kiia he nui no te whakapono. I kaha ai te karakia o tera wa kaore i nui nga mea hei whakararuraru; kaore ano te waipiro i kiia hei kai. Ko nga mihinare tonu ki te tieki i a ratou kahui, kaore e tata atu ana ki te pakeha kuare. No muri nei ka tae nui mai te pakeha, ka heke te mana o nga Mihinare, ka tupu te whawhai te pakanga te raruraru. Me miharo rawa ia nei te rukenga a te tangata i te karakia me ona tikanga katoa? To muri nei whakapono ara karakia kei runga anake i nga ngutu o te tangata. E pau ana te kaha o te tangata ki te kohi moni hei whakaara wharekarakia. Parekareka ana te whakarongo ake a te taringa ki te momona o nga kohi. Otira kaore i ahu ake i te ngakau tenei mahi ki Te Atua. Ona matua he ngahau, he tauwhawhainga he ahuareka.

Te Turei, Te 2 O Pepuere.

Auina ake i t# ata o te Turei, ka ahu nga korero mo nga kura Maori, me nga tikanga o te matauranga o te pakeha e akona nei e nga tamariki Maori. Na Tamati Poutawera (he tamaiti rangatira no Ngapuhi i akona ki Te Aute me Tipene Kura), te panui nana i whakapuare te huarahi mo nga korero; te upoko o tona panui, "Mo Nga Kura."

"E ki ana te pakeha me etahi ano o te iwi Maori e kore e roa ka tino ngaro rawa atu tenei iwi i te mata o te whenua. Ki taku whakaaro ka ora tonu to tatou iwi, mehemea ka ako ratou i nga ritenga papai, nana nei i ora ai te pakeha. Ma nga kura ka taea atu ai ena ritenga te tango mai. Ko nga mea e akona ana i nga kura ehara anake i te matauranga ki te korero pakeha ki te whika ranei. Kei tua atu ano i ena, ara, ko nga mea katoa e tupu ai te tangata ko te whaiwhakaaro, ko te whakapono.

"Ka 28 nga tau o te whakapuaretanga i nga kura Maori, otira ka 24 nga tino tau. Na nga kura i matau ai te iwi Maori ara nga whakatupuranga o muri nei ki etahi o nga ritenga papai a te pakeha. Engari kaore he tino painga nui i puta mai ki te Maori. Ko te noho a te Maori kua kino rawa; kua iti te whakapono, kua kaha ake te raruaru wahine, te puremu me te tahae; a ki te ki a etahi kua kaha ake te kai waipiro. Mehemea he tika e taea e te kura te peehi ena mea kino, he aha i piki haere tonu ake ai te kaha i roto i enei tau maha e tu nei nga kura i roto i nga pa Maori, me te haere tonu a nga tamariki ki reira? Ki taku whakaaro na te ngoikore o nga kura, a na te he o nga whakahaere. Kaore te paipera e akona ana i roto i o tatou kura Maori; i tino araria rawatia te Atua ki waho. E he ana tenei; notemea ma te whakapono ki Te Atua ka ora ai te tangata; a hei a ia ano e tamariki ana ka ako ai ia i te rongopai me te ture a Te Atua.

"Ko tetahi, kaore i te akona ki nga tamariki kura nga mahi e puta ai oranga kia ratou me o ratou hapu, te mahi paamu, te mahi kamra, parakimete, tui kakahu nohanga ranei, me era atu mahi whaitikanga. Ki taku whakaaro he mea pai kia whakaturia he kura ako i era mea, ma te Kawanatanga me te iwi Maori e whangai ki te moni me te whenua. Kia iti te timatanga, ma nga tamariki ano e whakatupu he taewa, he kumara ma ratou, kia mohio ai o ratou ringaringa ki te tangotango i nga tini mahi a te pakeha e hengia nei e te Maori.

"Otira ko te ako i te ture a Te Atua te tino mea, kia uru rawa te whakapono ki roto i te ngakau i nga kiko me nga uaua o te Maori, hei reira rawa pea wehi mai ai ia i te kino, i nga mea e poke ai te wairua, e mate ai i te aroaro o te Atua."

Nui rawa te whakamihi a te hui ki enei kupu, mo t# marama me te tika. Ka kiia mehemea pea e akona ana nga tamariki kura ki te parau ki t# tieki hipi me te mahi paamu kua iti rawa nga whenua Maori e takoto mangere, hei tawai ma te pakeha.

I ahu ano etahi korero mo nga kura nunui i Akarana, i Christchurch (Kaikoura) me Waikouati. Ko nga tino kura enei o Nui Tireni, e akona ai te mahi takuta, roia, mahita [*unclear*: kura], Minita. Ko te kura roia kua hau ona ronganga ki nga motu e rua; e rangona nuitia ana e te iwi nga tamariki i tae ki ena kura. E pai ana te haere a nga tamariki Maori whai whakaaro ki reira, hei para i te huarahi, hei arahi i etahi ki te matotorutanga o to te pakeha matauranga whakaharahara. He oti ano te mea e wehingia ana kei riro tonu atu aua tamariki i te pakeha, nga whakaaro me nga mahi, ka kore rawa he hua o ta ratou na mahi e puta mai ki te iwi. He mea tena hei

pouritanga, te tinihanga o te ngakau, i te hinengaro te huri, ki te whakarere mai i ona matua, i tona iwi, i nga toto ake o tona tinana.

Ko nga kura Maori ririki kua e whakaparahakotia e te tangata. He mahi nui ta ratou, he whakapai ake i te ahua o te iwi o te kainga, kia rite ai mo te hokinga mai o nga mea i tukua atu ki nga kareti penei i Te Aute nei, i Hukarere, i Tipene ranei.

I tino whakaaetia he mea pai kia kererotia te Paipera i roto i nga kura Maori, kei te he rawa hoki nga taitamariki ki nga kupu a Te Atua. Ka ki ake a Hapata Wiremu ko te mea e [unclear: hiahiatia] ana i naianei he paipera iti, mama, he taimaha rawa no nga mea tawhito. Mehemea he mama he pukapuka, ka waiho tonu e te tangata hei hoa haere mona, kaore hoki a te Maori ana pukapuka ke hei korero mana.

Ko etahi mea i puta ake i te panui a Tamati Poutawera i nekehia mo tera tuunga hui tino whiriwhiri ai.

Te Po O Te Turei.

Na Rev. F. A. Bennett (he tamaiti no Rotorua i akona ki te kura o Tipene i Akarana kua whakapangia hei Minita, kei te takiwa o Whakatu i Te Waipounamu e mahi ana i naianei), te whaikorero ki te hui. He patai nana mehemea ranei ka mau tonu te tangata ki tona whakapono ahakoa pehea te whakawai a te ao?

(I te mea e ngaro tonu ana nga korero a Peneti i te wa i perehitia ai tenei pukapuka, kaore e tuhia te ripoata ki konei engari kei te kupu apiti kei muri o te panui nei.)

Ka tu ake ko Te Reweti, ko Aata Wiremu me Tamati Harapeta ki te tautoko i te whaikorero a Peneti. E rua nga kupu kei roto i te Paipera kaore tonu i te marama ki te Maori, ara, ko te "karakia" me te "whakapono." He mea ke te karakia, he mea ke te whakapono. Kei waho tetahi kei te korero a nga ngutu, me te tuturi o te pona, me te himene i roto i nga wharekarakia. Na he maha nga ahua karakia a te pakeha, kei te raruraru noa nga whakaaro o te Maori ki te whiriwhiri i te mea tika. Otira kotahi tonu te whakapono i tupu ake i te ngakau o te tangata ka ahu atu ki te Atua.

Ka ki a Tamati Harapeta (he tamaiti no Turanganui i akona ki Te Aute) kei te noho kino noa te iwi Maori i te iti o te whakapono. Ko tana whakahe ko te mahi e tukua nei nga kotiro ki nga teihana [unclear: hipi] mahi ai i nga takiwa kutikuti hipi, ki reira takakinotia ai e te tangata. E tupu mai ana i kona te raruraru me te kino noa iho.

Te Wenerei Te 3 O Pepuere.

Na Apirana TURUPA Ngata (he tamaiti no Ngati Porou) te panui o tenei ata hei whiriwhiri ma te hui, he whakautu i te patai nei, "He aha nga mahi e taea e nga tamariki Maori e akona ana ki nga kura Maori?"

"Ki toku whakaaro ko te tino mea tenei hei tirohanga ma tenei hui. Kua takoto nga kupu whakapae mo tatou mo nga tangata i akona ki nga kura, ko te matauranga e whaia nei he kore tikanga noa, inahoki ka taea, ka moutoutia. E whakapaea ana mai kei a tatou te mate o to tatou iwi, he mangere no tatou ki te whakamahi i o tatou matauranga. Ko taku nanu tonu ko te kore mahi hei tangotango ma te ringa hei whakaarohanga ranei ma te hinengaro, hei whaka paunga mo te wahi o te matauranga i riro mai ia tatou.

"He maha ra nga mahi hei mahinga ma tatou. Ma etahi ko nga mahi tonu a nga kaumatua a nga kainga Maori, ko te tua ngahere, ko te kokoti me te rui karaihe, ko te kuti hipi, ko te mahi ruuri keru rori ranei, ko te keru kopia me te mahi koura, he mahi enei e rite ana ma tatou; engari hoki enei e puta mai ana he oranga i roto; he pai ake i te mangere noa iho. Ma etahi ko te whakapai i nga piihi whenua e toe ana ki o ratou hapu, ko te whakatuputupu hipi, kei ai he ki ma te pakeha kei te takoto hua kore noa nga whenua Maori, ka tikina mai ka murua e ona ture. E hara ia tatou i o tatou hapu ranei tenei he. Kaore e taea e te Maori te tino whakapai ona whenua kia whakataua ra ano e te Kooti whenua Maori. Ki te whakanohia he hipi i te mea e takoto papatipu ana te whenua, ka tupu ake he raruraru i nga whakataunga a te ture, ka puhaehae nga rangatira, ka ngoikore nga mahi e watea ai te whenua hei takanga mo nga hipi.

"Tena ano etahi mahi te mahi kamura, parakimete teera, tuitui nohanga, te mahi toa me era atu mahi a te pakeha. Kei te whakawhiwhi ano te Kawanatanga i nga tamariki Maori ki etahi o enei mahi. No te kura o Tipene nga tamariki kua puta i nga mahi teera kamura parakimete. Mehemea ka nui haere te matau o te Maori ki ena mahi ka riro ano mana e waihanga he taonga mana.

Kei runga ake i enei mahi katoa ko nga mahi Roia, Takuta, Minita, Mahita kura. Ma te matauranga nui me te whai moni ka taea ai ena. Kaore i hira rawa ake te matauranga o te tamariki pakeha i to te Maori ki enei mahi. Kei te ako etahi o nga tino tamariki matau o tenei kura ki te mahi roia, me te mahi minita. Taihoa ka tae etahi ki te kura takuta, a mea ake pea ka uru etahi ki roto i nga kura Maori hei kaiwhakaako. Ma te iwi Maori e ki mai 'Me homai tonu he Maori hei roia hei takuta hei Minita mo tatou' ma ratou e manaaki ka puta ai he hua i roto i ena mahi.

"Kua rawa te tangata e whakaaro kei te mangere te ora mo te tinana mo te wairua ranei. Ka mangere te

tinana me te hinengaro ka mate, ka tikima mai e te Atua ka tangohia atu nga kaha. Kaati pea tatou te whakamanawa tonu ki o tatou ritenga Maori, ma raua tangata tatou e whangai ki te kai. Me mahi, me whakapau nga kaha katoa ki te mahi, ma te mate e tiki mai e tango atu i runga i te mahi."

Katahi ka whakatakotoria he tikanga hei whiriwhiringa ma te hui, ara, ka whakaturia he Komiti hei kimi mahi ma nga tamariki o tenei kura; me tuku mai e nga tamariki he tono ki taua Komiti ki ona Kai-whaka-haere ranei, whakaatu mai i nga mahi e hiahiatia ana, me nga mahi e whakaarohia ana ma ratou e to ratou iwi e o ratou matua ranei.

I tino tautokona tenei tikauga e te hui. Engari i whakatupato nga kaumatua kia ngawari te whakahaere kei puhaehae te iwi pakeha, ki te riro i nga tamariki Maori nga mahi ma a ratou na tamariki. Ko nga mahi i tino tautokona ko te mahi paamu me te mahita kura. I whakaaetia e te hui kia whakaturia he Komiti kimi mahi a kia tonoa ki te Kawanatanga kia whakawhiwhia nga tamariki Maori ki nga mahi e puta mai ai he painga kia ratou me to ratou iwi. Kei mua ake nei nga ritenga o Te Komiti whakawhiwhi mahi me ona Kaiwhakahaere.

Te Po O Te Wenerei.

No te ahiahi o te Wenerei ka tae mai a TE POPA (Kai-titiro o nga Kura Maori) me Mita Renata Pihopa o Waiapu. I te mutunga o nga kupu powhiri kia raua ka tu a Apirana Ngata ki te panui i etahi pukapuka, he whakawhetai, he manaki na nga tamariki kaumatua o Te Aute kia Te Tatana raua ko Te Popa, na raua nei me Te Wiremu i kiia ai a Te Aute he kura nui, na raua nga tamariki rangatira whaiwhakaaro o nga motu nei i whakakaha ki te kimi i enei tikanga e whakahaerea nei. Tokorua raua he tangata aroha ki nga mate o te iwi Maori, a me puta ano i tenei wa i te mea e noho huihui ana a raua akonga, tetahi whakaaro kia raua. Ka tukua atu nga taonga, he Riini napukena hiriwa kia te Tatana, he patene haate koura kia Te Popa.

Ka tu mai a Te Tatana ka ki e kore e taea e ia te korero te tangi a tona ngakau ki ona tamariki mo tenei whakaaro nui a ratou; notemea i tino ohomauri rawa ia i tenei ahiahi, he mea huna rawa hoki i a ia. Ka ki a Te Popa, kua maha ona tau e mahi ana i roto i te iwi Maori, katahi ano ta te iwi Maori koha nui ki a ia, he mea nui whakarahara ki roto ona whakaaro.

Ka mutu tena ka haere ano nga korero o te hui. NA AATA WIREMU te whaikorero tuatahi mo te "Hahi Maori; ona mate me nga huarahi e taea ai te whakaoraora." Tona ki kua heke rawa te kaha o te Hahi Maori, ahakoa Mihinare pehea ranei i tona ahua o mua. Kua iti rawa te whakapono o te iwi Maori, kaore i rite ki to nga tupuna. A e marama ana ano nga take i ngoikore [unclear: ai:] na nga whawhai o mua tata ake nei, na nga rarururu whenua na nga tini mahi whakapakepake a te pakeha i whakatahuri ke nga ngakau o te iwi Maori; ka mahue ake te Atua, te karakia; ka tango te Maori i nga mahi kikino a te pakeha hei manaaki mana. A i mua atu i nga whawhai, i muri iho nei ka waihangatia e te Maori he karakia hou mona. Na enei mea katoa i whakangoikore te Hahi i peehi te whakapono, i whakararururu noa iho te whakaaro o te tangata.

Tetahi titiro ana kaore i te marama etahi o nga whakahaere a nga Hahi e kauwhau ana i te rongopai i roto i nga pa o te Maori, kei te tino ngoikore rawa. Mehemea ka taea te tuku he mihinare, he tangata kaha ki nga takiwa Maori ki te whahaohoohe i te iwi katahi, a i nga Minita Maori tonu; mehemea e akona ana ratou ki te mahi takuta, ka rua ai he rakau ko te Paipera ko te rongoa, ka oho katoa te iwi, ka tahuri nui ki te mahi i nga mahi e paingia ana e te Atua. Ehara i te mea me whakapa rawa enei tangata hei Minita; ka taea noatia atu e te tangata, mehemea e tapatahi ana tona ngakau ki te mahi ki te Atua, te kauwhau i te rongopai o te oranga tonutanga. Ko nga tangata i whakatapua o ratou ngakau, ahakoa tane, wahine ranei, ko ratou hei riringi he toto hou ki roto i te Hahi Maori hei whakakaha i ona wahi katoa. Me whiriwhiri mai aua tangata i roto i te pakeha tonu i te Maori. A kia tae ano ki tona wa me huihui ratou me nga upoko o te Hahi ki te kimi tikanga hou ki te whakakaha tetahi i tetahi kia ngahau ai ta ratou mahi kia kotahi ai te whakaaro.

Te mutunga o tana whaikorero ka panuitia e Tutere Wirepa tetahi pukapuka na HAMIORA HEI (he tamaiti no Te whanau a Apanui kei te kura Roia i Akarana) mo "NGA MINITA MAORI."

"Ko nga minita tonu etahi o nga tino tangata o roto i o tatou hapu. E titiro atu ana te iwi kia ratou, he tangata tapu i wehea atu mo nga mahi a Te Atua. Otira ki taku titiro kanui te ngoikore o etahi o ratou; ko nga whakahaere a etahi e he ana. He ngoikore etahi, he taikaha etahi; ko etahi kei te mahi ano i nga mahi a nga Apotoro me te Karaiti.

"Kaua te Minita e mea i whakawahia ia hei noho torona, hei reira ako mai ai i te iwi, kaore rawa e heke iho ki roto i te iwi mahi ai. Me pehea e taea atu ai te ngakau o te tangata, kia tahuri mai ai ki te Atua. To te Maori ahua he tino tamariki rawa ki roto i te whakapono, kaore i penei me te pakeha. Kaati kia ngawari nga tikanga, mehemea ka taikaha nohea te tangata e aro mai. Kei Waikato etahi Minita Maori e kauwhau ana i te rongopai ki nga iwi o reira, e mahi ana i runga i te ngawari, me te patipati. Whai hua ana te mahi a ena tangata riro ana ma te Kingi raua e manaaki e awhina. Me ata ako te tangata ki nga mea e taea e ia te hopu; muringa ra ka whakatakoto ai ki tona aroaro i te ture katoa a Te Atua.

"No muri nei nga tamariki matau o tenei kura i haere ai ki roto i o ratou iwi, kauwhau ai i te ingoa o te

Ariki. Ka tikina ki tawhiti nga kupu whakamarama, ki nga mea kaore nei te Maori e matatau. Me pehea e marama ai te kupu a te Atua? Ko nga whakaaro ko nga kupu whakarite i tino tauhou rawa ki te iwi Maori. Na kona kaore e arotia e te tangata, he reka kino ki roto i te taringa."

Na te panui a Hamiora i whakatangatanga te arero o te tangata i taua po. Ka pakanga ko nga taitamariki mo nga kupu a Hamiora e ahu ana kia ratou, mo te taikaha o nga ako me te reka kino o nga kauwhau. Na nga kaumatua i aruaru, ka kumea nga kupu ki runga ki te whaikorero a Aata Wiremu. He maha nga korero kaha i korerotia. Ko te Hahi Maori i naianei kei te parangia e te moe, a mehemea kaore e whakaohongia, tera e hemo tonu atu. Tika rawa nga kupu a Aata Wiremu, me riringi he toto ora ki roto i nga kiko o te Hahi hei whakapakari. Me tuku he tangata kaha hei Mihinare ki te Hahi tonu he tangata taharua, matau ki te mahi takuta, kia riro ai ma te tangata ia e whai mai, ki te rongoa mo o ratou tinana, me o ratou wairua. Ehara i te mea ma te Minita anake i whakapangia e mahi enei mahi a te Atua. Mehemea na te Atua te ngakau i whakawahi, ka ahei te tangata ki te kauwhau i te kupu, ki te mataki i nga takiwa ngoikore, ki te whakapakari. E tino marara rawa ana te Hahi Maori, wehe ke he takiwa, wehe ke he takiwa; a kaore tetahi takiwa i te matau ki nga whakahaere a tetahi takiwa. Mehemea ka huihui nga Mihinare me nga upoko o nga Pariha ki te whakahaere tahi he tikanga mo nga takiwa katoa, ka kotahi te Hahi, ka honoa ona wahi katoa, ka kaha, ka pakari.

A ko nga Minita o nga takiwa, ahakoa Maori pakeha me ara, kei waiho ko nga Ratapu anake, ko te Ratapu kotahi ranei i roto i te marama, hei takiwa tirotirohanga i nga hipi. Kaore i pena ta te Karaiti, kaore i pena ta nga Apotoro, ta nga Mihinare o te ao, o nga motu, tae mai ki enei motu; kia mahi tonu i te ao i te po, haunga te karakia anake, engari me whakaaro ano etahi wahi o te tangata. I te uinga atu a tetahi o nga akonga a Hoani ki a Te Karaiti "Kei hea tou kainga?" Ka ki mai tera "Engari nga kirehe o te koraha e whai wahi ana hei moenga mo ratou, tena ko te Tama a te tangata kaore he wahi hei takotoranga mona." Me pena nga Minita. Mehemea e mamae ana o ratou ngakau ki te noho kino o te iwi ki te hara o te ao, e kore e reka te kai me te moe, i te mea e toe ana tetahi mahi hei mahinga.

Te Ata O Te Taite, Te 4 O Pepuere.

Na TE POPA te panui tuatahi ki te hui, "Mai I Te Runanga Ki Te Paremete." Ko ana kupu tuatahi i anga nui tonu ki te iwi pakeha, he whakatoi nana ki nga pootitanga mema. Ka tu he pooti, ko te mea nui ki roto i nga whakaaro o te tangata "Ko wai ra he mema maku nei? Ko Hone ranei, ko Hemi ranei?" E kore ia e korero mo nga Kai-pooti, engari mo Hone raua ko Hemi, nga mea e tu ana ki te whakahaere pooti.

Akuanei ehara raua i te tangata e matau ana ki nga ture me nga whakahaere nunui o te Koroni, he tangata murere ki te hopu i nga whakaaro o raua tangata, i nga kupu e reka ana ki nga taringa o te tokomaha. Ka hopukia e raua ko era hei patipati pooti, a riro noa atu te whakaaro o te tangata. He penei to te pakeha ahua, ko nga tangata tika, matau, kaore e pa atu ki aua mahi, he mohio no ratou kaore te tangata e tahuri mai ki te korero totika, whai tonu i nga mea ahua, ahakoa pai, tika, pehea ranei. Riro ana he tangata ware, kuare ki te Paremete hei hanga i nga ture. Na reira ia ka whakaaro engari te iwi Maori ara nga tamariki matau o tenei whakatupuranga, ma ratou e manaaki nga tikanga nunui o te Koroni. Engari hoki te Maori i akona i roto i ona runanga ki te ata titiro ki te kupu, kia marama nga taha katoa ki a ia, ka whakaae ai, ka whakahe ai ranei. Kaore he wehi o te Maori ki te whakaputa i ona whakaaro i roto i te runanga. Tuku iho ki nga whakatupuranga o muri nei ko taua ahua ano.

Na i te mea kua uru te iwi Maori ki raro i te mana o te Kuini, kua kotahi he ture, he Kawanatanga, he Paremete, ka whanui atu nga tikanga hei tirotirohanga hei whiriwhiritanga ma te Maori. Tuatahi ko nga mea e pa ana ki te iwi Maori ake. Tuarua ko nga whakahaere katoa e eke tahi ana ki nga iwi e rua o Nui Tireni. Mehemea ka takoto ho tikanga ki waenganui i nga iwi e rua, ahakoa mo te waipiro, mo te whenua, mo te aha ranei, ko te mea hei whiriwhiritanga ma te Maori ma te pakeha, ko tenei, "E rua nga taha o te mea nei. Ko tehea ra te taha tika, ko tehea te mea he. Mehemea ko tenei te taha tika me whai e au ko tenei." Katahi ka ata titiro ai te tangata i nga taha e rua, i nga kupu tautoko mo tetahi taha. Ka ata whakatau ai ia i tana i kite marama ai, ko tera i nui ake te tika te pai ranei.

Ki tona whakaaro tera e marama ake ta te Maori whakatau mo enei mea i ta te pakeha. Kaore he mea hei whakararuraru i te whakaaro o te Maori, notemea he tauhou ia ki enei mahi; ko te pakeha nana enei mahi; ko te pakeha nana enei whakahaere, na ona tupuna o nehera a tae noa mai ki a ia. Ko nga whakaaro pohehe a nga tupuna ka tukua iho ki nga uri. Kaore i pena te Maori. Ko nga tamariki Maori i akona ki nga kura penei i Te Aute, he taha rua. Ka rite ratou ki nga Kaiwhakawa. Ko ratou e mohio ana ki nga whakaaro o nga iwi e rua, kaati ko ratou nga tangata e tino raarama rawa ana ki te tika ki te he ranei o tetahi tikanga nui e whakahaere ana mo te Koroni katoa. Ko ratou hei arahi i to ratou iwi ki te huarahi tika, marama. Ko ratou hei upoko mo nga whakahaere a te iwi Maori, ki nga mea e pa ana kia ratou ano; a tena ano pea te wa e uru ai ratou ki roto i te Runanga nui o te Koroni, whakahaere tahi ai me te iwi pakeha i nga ture e pa ana ki nga iwi e rua.

Kaore ia e mea me whakaparahako nga tamariki ki nga mea e pa ana ki te iwi Maori anake, ara nga ture

whenua, hoko whenua, taake, reiti, me era atu tikanga pera. Heoi ano tana, kaua e tapatahi ta ratou titiro ki ena anake; ko ena he tikanga whaiti kaore i pa ki te Koroni katoa, e rite ana ki nga mahi a nga Kaute Kaunihera me nga taone. Engari me ahu te titiro ki waho atu, ki nga tikanga nunui; kia rua ai nga taha o te tangata, ko tona taha Maori ake, me tona taha e kiia ai ia he pononga na te Kuini, he wahi no te Kingitanga o Ingarangi i roto i te Kawanatanga o Nui Tireni, i raro i ona ture. Ma kona e hapai atu te Maori kia tu tahi raua ko te pakeha i te tuunga kotahi ki te mahi tahi i nga mahi e puta ai te ora mo te Koroni katoa.

Ka mutu ta Te Popa ka tu ko APIRANA TURUPA NGATA, ki te panui i tana pukapuka mo etahi o nga kupu i puta i a Te Popa, ara mo nga tikanga e pa ana ki te Maori anake, mo te Kotahitanga, mo te Kingi Maori, mo Nga Ture Whenua, me te Kooti Whenua Maori.

"Ko aku kupu ka korero ake nei, hei apiti atu ki a Te Popa, ara hei whakamana i enei i kiia nei e ia he tikanga whaiti e pa ana ki te iwi Maori anake. Me ki ake e au kaua tatou, nga tamariki Maori kua hui mai nei ki konei, e whakaiti i te taha o ta tatou mahi e pa atu ana ki nga ture, ki nga mahi ranei a te Paremete. Kaore tatou i matara rawa mai i nga ture, notemea kei te whaihaere tonu mai te Paremete ki nga ritenga e whakaroa nei kaore rawa e tika mai te Kawanatanga e whakahaere, te kai-waipiro, nga kura; ma te Paremete e ki kia akona nga Karaipiture i ruto i nga kura katoa o te motu nei katahi ka taea. Taihoa pea ka tahuri nga ture ki te ahua o te noho a te iwi Maori i roto i ona pa. Ko wai e hua?

"E wha nga tino mea hei korero maku kia tatou. Tuatahi mo nga Ture Whenua. I tupu ake i nga whenua Maori nga raruraru nui me nga pakanga i muri tata iho i te Tiriti o Waitangi. I araia e te Tiriti te hoko i te whenua ki te pakeha noa iho, ka puare ki te Kawanatanga anake, ara ki te Karauna. Na nga ture o te 1867 me muri iho i takahi taua kupu o te Tiriti, whakapuaretia ana nga whenua Maori ki te hoko tahae, ka tupu he raruraru ka tino pokepokea rawatia nga ture. He tau na he ture hou, he tau na he ture hou, ture whakatikatika, whakarereke, ture whakamana take, a tae noa mai ki te tau 1894, katahi ka hoki nga whakaaro ki te kupu o te Tiriti, ka araia te hoko o nga whenua Maori. He rite tonu te hamamatanga o te Maori me te pakeha ki te whakahe, mehemea nei he tikanga hou. Mehemea he tika i takahia e te ture o te 1867 tae mai ki te 1893 te Tiriti o Waitangi, a na te ture o te 1894 i whakaeke hou nga ture ki runga i taua Tiriti, he aha i whakahe ai te iwi Maori e tangi nei i ia tau, i ia tau, ki te wairua o Te Tiriti o Waitangi? E marama ana ta te Kawanatanga whakahaere. He tika ano hei te Koroni te painga nui; otira kaore tatou te iwi Maori e mate rawa. Ka iti te utu mo o tatou whenua; otira pai ake tena i te moumou noa o nga moni i enei tau ka taha ake nei ki nga whakawa me era atu raruraru mo nga poraka whenua e hokoa ana ki te tangata noa.

"Tuarua mo te KOOTI WHENUA MAORI. Kei te whakahengia tenei Kooti, kei te tawaitia e nga tangata. E kiia ana na taua Kooti i whakatutua nga rangatira Maori, nana i ako te iwi Maori ki te teka, nana i kai nga moni me nga rawa o te Maori tae iho ki ona whenua. E tika ana ano. Otira he mahi nui ta te Kooti. Kia tau ra ano o tatou whenua, kia oti te wawahi, ka taea ai te whakapai, te whakanoho ki te hipi. Ma reira e ngaro ai etahi tikanga kuare e te Maori, te whakamanawa o te tangata mangere ma nga huanga e whangai ia ki te kai e uhi ki te kakahu. Notemea ka wehe ke te ahua o te tangata, ka wehewehe nga whare noho, nga mahinga kai, ka riro tonu ma tena tangata, ma tena tangata e kimi he oranga mona.

"Mo te KOTAHITANGA, kaua tatou e whakahawe ki ana whakahaere, ki te moumou o te kai me te rawa o te tangata i ana hnihuinga. He mea tika rawa kia whakakotahitia te iwi Maori kia mntu ai nga mahi puhaehae a tetahi iwi ki tetahi, kia hui ai nga rangatira ki te whakahaere i te ora mo te katoa. Engari kaua e whaia rawatia te mana motuhake; kaua e kumea rawatia mai ma te iwi Maori ano e hanga ona ako ture.

He pai kia uru tatou ki roto i nga whakahaere a te Kotahitanga; mehemea kei a tatou te maramatanga, ka puta atu te pai o a tatou whakahaere ki te iwi; mehemea kei a ratou te tika, ka puta mai ano te painga kia tatou mo runga i enei mahi e mahi nei tatou.

"Kua taha te ra o te Kingi Maori, i kiia ai tona Kingitanga he mana nui i roto i te iwi pakeha me te Maori. Otira kei te mau tonu te mana o te Kingi Maori ki runga i ona iwi. Kaore e tika kia riro ma tatou e whakawa a te Kingi mahi. Ki te tae ki ona rohe me tomo ano tatou ki raro i te mana o te Kingi, kia riro mana tatou e awahina mehemea ka marama ki a ia me tona iwi a tatou tikanga. Mana te whakapono me nga kura me te ora e hapai i roto i ona rohe mehemea e pai ana ena mea, ki a ia mo tona iwi."

Kaore i maha nga kupu apiti atu a te hui ki enei. I tonoa kia tino whakamaramatia e nga mea mohio te ahua o te Kotahitanga. Kiia ana kia tukua atu mo tetahi tuunga hui, ka powhiri ai i nga upoko o te Kotahitanga kia uru ki taua hui.

Te Po O Te Taite.

Te puaretanga o te hui i te ahiahi ka uia etahi mea ki a Te Popa, kia whakamaramatia e ia ki te hui, ara:—

- Mehemea e mohio ana ia tera e whakaae te Kawanatanga ki te whakaneke ake i te moni whangai i nga tamariki Maori e haere ana ki nga Kareti nunui ki te £60 i te tau? A he pehea tona whakaaro mo te haere a au tamariki ki era kura?

- Mehemea ranei e whai mahi ana ma nga tamariki Maori i roto i nga tari Kawanatanga? A mehemea ka taea e te Kawanatanga te whakahaere tikanga mo te whakaaro i nga tamariki Maori kura ki nga mahi Kamura, Parakimete, me era atu mahi pera?
- Mehemea e watea ana he huarahi mo nga tamariki Maori ki roto i nga kura Maori Kawanatanga, hei Kai-whakaaro?

Ka ki a Te Popa, e tino whakaae ana ia ki te whakamarama i anei mea katoa kua pataia mai nei ki a ia. Engari kua te tangata e mahara he mangai ia no te Kawanatanga. Ka whakaatu ia i ona whakaaro ake i o te Popa, ehara i te mea i o te Kaititiro o nga kura Maori, apiha a te Kawanatanga.

E tino tautoko ana ia i te haere a nga tamariki Maori ki nga kura nunui. Ki tona whakaaro tera e ngawari te Kawanatanga e whakaae ki te moni whangai mo aua tamariki, mehemea ano ia he tamariki matau, whakaaro kaumatua, ata noho.

Kei te watea tonu nga tari Kawanatanga ki nga tamariki Maori, mehemea ratou ka puta i te whakamatauranga ara te "Junior Civil Service." E whiriwhiria ana mai nga tangata mo nga tari i roto i nga i nga tangata i paahi i taua whakamatauranga.

Mo nga mahi Parakimete, Kamura, Teera, me era atu mahi kua whakahaerea noatia atu e te Kawanatanga he tikanga. Engari ko nga tamariki anake o te takiwa o Ngapuhi me Opotiki, i te kura o Tipene kei te manaaki. Mehemea pea ka rangona e nga iwi katoa katahi ka tino manakitia. Kei te whakaae tonu te Kawanatanga kia uru nga tamariki matau o te iwi Maori ki roto i nga kura Maori Kawanatanga hei kaiwhakaako, kei nga ritenga tonu a te Maori te taimaha. Mehemea ka whiua e te mahita Maori tetahi o nga tamariki ka riri nga matua, ka korero kino, ka mahue mai nga mahi o te kura ka tupu he raruraru i runga i nga tikanga Maori ka hokia atu ki nga tupuna ka kii ki te taurekareka, ki te pokokohua, ka heke no ate mana o nga mahita. Na kona i wehi ai te Kawanatanga ki te whakatu mahita Maori, ehara i te mea he ngoikore he kore matauranga ranei.

Ka mutu te whakamarama a Te Popa ka tu atu a Te Tatana raua ko Te Wiremu ki te whakautu. Ka ki raua ka taea ano te whakatu he mahita Maori mehemea ka whiriwhiria he tangata o tetahi iwi mo nga kura o tetahi atu iwi, kia kore rawa ai e puta ake nga riri tupuna o nehera o enei aa tata ranei. Ka ki mai a Te Popa e marama ana tena; tera pea e taea ki te penatia. Ki tona whakaaro ki te tukua he tono e tetahi tamaiti Maori, matau, moe wahine, ata noho, ki te tari o nga kura, ka whakaae noa atu te Kawanatanga ki te whakatu i a ia hei mahita.

Katahi ka haere nga korero o te po. Na Te Wiremu Hapata O Te Raukahikatea, Turanganui, me Apirana Ngata, nga whaikorero mo "Nga Tikanga Marena A Te Iwi Maori." Ko te whakapotonga tenei o nga kupu.

"Ka ahu nga korero o tenei ahiahi ki tetahi taha o te iwi Maori kaore nei e ata kitea e te kanohi tauhou. E kore e maha rawa nga kupu, he wetiwheti mai no te arero ki te korero i te kino, i nga tikanga whakamoe wahine a te Maori. I te mea kua hui mai nei tatou ki konei whaaki ai i a tatou i kite ai, i nga whakaaro katoa o o tatou ngakau mo nga mate e pa nei ki to tatou iwi, he pai ano kia whakaaturia tenei mate.

"E kore e tikina rawatia atu ki nehera nga kupu. Mehemea ka ata tirohia nga tikanga a te iwi Maori o naianei, ka kitea ko nga mea e marenatia ana, na nga matua i whakamoe. Na nga matua i kororerero hei tane hei wahine, ahakoa kaore i whakaae te tane te wahine ranei. Kaore e uiuia o raua whakaaro; ko te whakaaro ke a nga matua te mea nui. Kaore e tirohia te ahua o te tane, te tamariki rawa, te whairawatanga hei orange mo raua ko tana wahine me nga tamariki, mehemea ka whanau he tamariki. He mea tena kaore i nui ki roto i o te Maori whakaaro. Katahi ka karangarangatia, a ka marenatia. Kei te ra tonu pea auina ake ka marenatia, katahi ano te wahine ka kite i tana tane. He aha kua kua oti te hono e te Atua, ka kii he tane he Wahine.

"Kia takitaro rawa ka kitea te he. Akuanei he mangere pea te tane, he tangata tutu patu i tana wahine. Ko te wahine ranei he wawau, he rorirori, kaore e tahuri ki te tiaki i to raua na whare ko te tane, ki te mahi i era atu mahi e tika ana ma te wahine ki tana tane. Na ka raruraru, ka ririri, ka kowhetewhete, a ka mahue. Ka kite pea te wahine ra i tana tangata i pai ai, ahakoa he wahine ano tana, na ka puremu. Ka puremu ranei ko te tane ki te wahine a raua tangata. Ka tino kino rawa. Otira, no wai te he i te tuatahi? No nga matua ano, kaore rawa i uiui i nga hiahia o nga tamariki. Torutoru noa nei o te hunga i whakamoea penatia e noho pai ana. E tika ana ano pea i mua i te mea e mau ana te mana o a te Maori tikanga, e tino whiua ai te hara pena.

"Na e pena ana te ahua o etahi o te iwi Maori i tenei wa; ko te hunga i marenatia e takahi ana i te marena, ka puremu te tane a raua wahine ki te wahine a raua tangata. Ka whanau mai nga tamariki i roto i te kino.

"Mo te moe puku ko tetahi mea tenei kei te tupu haere tonu. Ehara i te Maori anake te he. Te taenga mai o te whakapono ki Nui Tireni nei, ka homai ki te Maori he tikanga hou ko te marena a te Hahi. No muri iho ka whakaritea e te kawanatanga he tikanga hou mo te pakeha, ara, kia whai raihana rawa te tane te wahine ranei ka ahei ai te Minita te marena ia raua. Ka raruraru te iwi Maori i etahi pakeha kino, e mea ana e kore e mana te marena o nga Maori ki te kahore i whai raihana, a ka moe puku ki nga wahine a nga tangata Maori. He ahakoa ra, e mana ana ena marena i te ture, i te aroaro ano o te Atua.

"Na, he maha nga wahine Maori e moe ana i te pakeha, he moe noa, kaore i marenatia. Na te wahine ano pea te hiahia. Ko etahi na nga matua i ata whakamoe, hei huarahi moni mai kia ratou i nga tane a ta ratou tamariki. Kia whanau nga tamariki ka pae ka mahue, hei hangarautanga ma raua tangata.

"Ma wai e korero te kino? E ki ana te Maori ko nga tamariki i akona ki tenei kura nga nakahi rawa ki te whai wahine. Me pehea ia i te mea e riro tonu ana ma nga matua, a ma te iwi e ata whakamoe? Ka raruraru ka puremu, ka kata ai te tangata, hei ahua, hei korero mo nga aiahi kia reka ai te heke o te kai. O te itinga mai o te tangata i waia ai te taringa ki te rongo o te puremu, o te kawhaki wahine, o nga wahi ngaro o te tangata, kore noa iho e wetiweti mai. Engari te pakeha, huna ai i te kino i ana tamariki. Tena ko te Maori ka mahia marakeraketia; kaore te iwi e whakahe. Me whakahe hoki te take mai o te waiata, o te ruri, o te to reka me te haka? Me pehea ia he kinaki mo te korero?"

"E te iwi, he tino mate tenei e ngau nei i nga kiko o te tangata. Kei te heke haere te kaute o te iwi Maori i ia tau, i ia tau. Ko te mate nei kei te patu haere i te whakapono. He aha ra he rongoa mo taua mate? Me pehea ra e mohio ai te iwi Maori kei roto ratou i te kino e noho ana? Ko te take tenei i hui mai ai tatou ki konei ko te whaaki i nga mate, me te kimi i te huarahi ki te ora. Mo tenei mate e korerotia nei e tatou kaore i kotahi te rongoa, engari he maha noa atu. Ko tatou o tena kura me o tatou tuahine i Hukarere, kia tupato, kei pa ki a tatou tenei mate. Me waiho pea ma tatou ma te hunga i akona ki nga Karaipiture e ako ki o tatou matua te manaaki ki a tatou, wahine, tamariki ranei. He rongoa te matauranga, ma kona tatou e matau ai ki nga tikanga papai a te pakeha. Ko te whakapono ia te tino rongoa, ko te Karaiti te tino tohunga. Tena ano te wa e tangohia atu ai etahi o tatou e te Atua hei horoi i nga wahi paruparu o te iwi Maori, he kauwhau i te ora i te ngakau ma, hei whakatupapaku i nga hiahia o te kikokiko kia tupu ai te whakapono me te aroha ki te Atua."

Ka mutu enei korero ka tangi te hui ki tenei mate e ngau nei i te iwi Maori. I whakateka etahi, i mea kaore rawa pea i penei te ahua. Otira i whakahe te tokomaha kaore he kupu he o nga whaikorero.

Ka nanu a Te Tatana mo ona tamariki. He tau na e rongoa ana ia i te raruraru i to ratou takanga ki te he, katahi rawa kei tenei po ka marama ki a ia te tini o nga whakawainga e takoto ana mai i nga Kainga Maori mo nga tamariki kura, tane, wahine. Tera ia e tuku kupu ki nga matua o nga tamariki, kia aroha mai ki a ia e whakapau nei i ona kaha katoa ki te ako i a ratou tamariki kia tupu hei tangata, hei kai arahi i te iwi Maori ki te ora.

Te mutunga o nga korero ka tuturi katoa te hui ka inoi ki te Atua kia aroha mai ki tenei ahua o te iwi Maori ka whakakaha i tenei ope iti ki te kauwhau i tana Rongopai.

Te Ata O Te Paraire, Te 5 O Pepuere.

No te ata ka timata te pakaru a te hui, ka hoki nga tamariki o Turanga, o Wairarapa, o Poneke.

Ka tu ko APIRNA NGATA ki te whaikorero ki te hui.

"He tu ake au ki te huihui i nga kupu kua puaki i tenei hui. Kaore oku hiahia kia maha nga kupu o tenei ata. Kaore he mea hou hei mahinga ma tenei hui. Ko nga mea i whakaarohia hei mahinga ma tatou kua oti. Heoi au i tu ake ai, he whaakatu i nga wahi o te iwi Maori kaore ana i taea e nga ture, e te whakapono ranei, a e watea ana ma tatou e mahi. E kore e taea e tatou i runga i te mana o tenei Kotahitanga te peehi i te kai waipiro, me waiho tena ma nga ture me te Paremete. Mo nga kura, ma te Kawanatanga nga tino whakahaere.

Kei te mahi tatou i te wahi kia tatou, i te mea kua ara nei to tatou Kotahitanga. Ko nga Hahi kei te kauwhau i te oranga mo te wairua, ko nga ture kei te whakahaere tikanga mo o tatou whenua. Me waiho atu ena tino mea nunui e pa nei ki to tatou iwi ma nga ture ma te Hahi me te Kawanatanga e mahi. Ehara i te mea e tono ana ahau kia tu atu tatou i te whanga i ena mana. Me uru ano tatou ki raro i era mana, mahi ai. Engari kaua e kiia me whakapau o tatou kaha ki reira. Heoi ta tatou he awhina atu he tango mai i nga tikanga hei whakakaha mo a tatou nei whakahaere.

"Tenei ano te wahi kia tatou i mahue mai ki waho i nga ture, o nga whakahaere a te Hahi, me nga kura, ko nga pa Maori, ko te ahua o ta te Maori noho i roto i ona ake kainga. Me tango e tatou ko tenei hei pa mo tatou, hei konei whakapau ai i o tatou kaha, kia whakapaia nga kainga, nga whare, nga kai, kia ma te tinana, kia tupu te ora mo te tinana o te Maori; ko era mana atu hoki kimi ana i te ora mo te hinengaro me te wairua.

"Ki taku whakaaro kei a tatou te mahi taimaha rawa. Na te pakeha era mea, te kura, te whakapono, me te ture i harimai. No te Maori a ano ona paru, ana noho kino, tiaki kino i te tinana me te whare. Tera pea e kiia mai kia tatou e kore e taea e te Maori te horoi ona paru te whakarereke i ana tikanga mo tona whare me ana kai. Ko au e whakateka ana ki tena. Ehara tenei tinana o te Maori i tona tinana o mua e rite tonu ai he tikanga whare o muri nei he whare pakeha, me nga kai na te pakeha. Engari ko nga tikanga mo te noho i roto i aua whare me te kai i aua kai na te pakeha. Ka taea ano te whakarereke mehemea ka ata whakahaerea e tatou he tikanga.

"Kaore aku tikanga e whakatakoto ai mo tenei mea ki te aroaro o tenei hui. Ma te pukapuka ka panuitia ake nei e au e whakaoti taku whaikorero."

"Katahi ka panuitia e ia te pukapuka a Paratene Ngata me Tuta Tamati o Ngati Porou, ki te Tumuaki e te hui, me te hui. Ko ia tenei:—

"Hotereni, Hauraki, Hanuere 23, 1897.

Ki te Tumuaki e te Hui, Me nga mema katoa o te hui o Te Aute.

Tena koutou katoa, nga Kaumatua me nga tamariki. Ma te Atua koutou e awahina. Heoi.

"Kei to koutou hui nga tikanga marama katoa mo nga take o te hui, hei whakamahara noa enei kupu, mehemea ia e uru ana ki to koutou hui nga tikanga mo nga mate tinana taonga ranei e pa ana ki te iwi Maori. Kua oti te whakamarama i roto i te pukapuka a te Popa, "Te Ora mo te Iwi Maori" aua mate me te tohutohu i nga huarahi mo te ora.

"Otira e kore e taea hohorotia i te tuatahi nga tikanga o taua pukapuka. He ahakoa ko te whakahau kia hopukia taua ora e te iwi Maori te tino mahi i naianei, ma te ngawari o nga tikanga whakahaere e kukume mai te iwi Maori ki te hopu i te ora me te noho pai mo te iwi Maori. Ko nga rangatira o nga hapu, ko nga rangatira o nga iwi, me nga tangata whakaaro nui hei kukume i o ratou iwi hapu hoki ki a ratou i pai ai. No reira me matua kukume mai e nga kupu ngawari rawa ko nga rangatira i te tuatahi a kia waiho kia ratou te nui o te mahi mo o ratou iwi hapu ranei, me te nuinga o nga mahi tirotiro i te noho pai me te ora, mo nga iwi hapu i raro ia ratou.

"Tuarua, ko nga mate tuturu e peehi ana i te iwi Maori ko te tikanga Maori, ara ko taua tikanga Maori o naianei o waenganui i te wa o te iwi pakeha nei, ara:—

- Ko nga huihui ririki, me nga hui nui a te Maori.
Ko nga atawhai manuhiri e tukua ai he taonga he moni me nga tini kai.
Ko nga tangihanga tupapaku e hui ai te katoa.
Ko nga marenatanga e nui ai nga kai me nga taonga.
Ko te Kooti Whenua Maori e huihua ai nga whakawa mo nga whenua o nga hapu maha ki te wahi kotahi i tawhiti atu o nga pa tuturu. Otira ko tenei mate kei runga i nga whakahaere a te Kawanatanga o Nui Tireni. Ko nga Kai-Whakawa me te Tumuaki kei a ratou anake te tikanga mo te kainga me te wa e tu ai nga Kooti.

"Ko te take (A, 1) tae noa ki te (4) i runga ake nei, he tikanga Maori kore rawa ona painga, mo te tinana, mo te iwi katoa, a ko nga mate e pa ana ki nga kai ki nga taonga me nga whenua me nga moni, e ora ai nga tane nga wahine me nga tamariki me nga uri e haere mai nei. Heoi ano tona painga i runga i taua tikanga Maori, ko te ingoa pai mo nga rangatira hapu ranei, nana aua kai taonga ranei, mo te wa poto noa iho ka ngaro taua whakamoemiti, ka ngaro taua pai.

"I mua i te wa tino Maori, he pai taua tikanga, notemea ko a ratou kai o era wa he mea mahi anake e ratou, ko nga taonga he kakahu Maori, he pounamu me nga tuku whenua, kia ratou Maori ano. Na mau tonu aua taonga aua whenua ranei ia ratou Maori ano: Ko nga tupapaku o mua he tapu ki te iwi Maori. Kaore te nuinga o te tangata e whakatata ki te tupapaku, kaore he hui tangihanga a te Maori i mua. Ka mate te tupapaku ka huna kia ngaro nga wahi e tanu ai.

"Na i naianei ko Nui Tireni katoa, kua riro ki te iwi pakeha. Na enei mate e wha i ngaro ai aua whenua, i pehia ai hoki te tini o te tangata e te nama; ka hui enei take ki te waipiro ka tino heke te Maori me te tupu o te tangata, kua ngaro haere te tu rangatira o nga rangatira.

"Na ko enei take kua kiia ake nei, he tino pakeke rawa ki ta te Maori tikanga, e kore rawa e tahuri mai ki te kiia atu kia whakamutua aua take e wha nei; haunga hoki te waipiro ka kaha rawa te ki kia tino whakamutua te kai a te Maori. Engari ko enei e wha he tikanga Maori me penei pea te tikanga:—

- Ko nga hui ririki, me nga hui nui, e whaitikanga nei mo nga mahi e tupu ai te pai, mo te iwi, mo te hapu, mo etahi tangata takitahi ranei; me whakatu nga tangata whiriwhiri hei Komiti o roto o ia iwi, o ia hapu, o ia takiwa, o te motu nei, a ko aua tangata anake e tae ki nga hui, a ko nga kai kia rite ki nga kai e ora ai ratou, kua e rukea noatia nga kai nui papai ranei.

"Na mo etahi hui, Kawanga whare karakia, whare Maori ranei, hui Kirihimete, Nu Ia ranei, e kohia ai he moni mo nga mahi a te iwi e pai ana te hui o te iwi katoa, otira me ata whakahaere nga kai mo aua hui kua e rukea noatia hei maumau noa. Kaore ena tu hui e nui ara e maha i roto i te tau.

- Mo nga manuhiri, me whangai ki nga kai e ora ai, ka tuku kia haere, kua he waipiro he moni he taonga ranei.
- Mo nga tangihanga tupapaku, mo haere ko nga whanaunga anake, ara ko nga tangata e aroha ana, kaati ano nga kai ma nga tangihanga ko nga kai e rite ana, kua e tangohia he waipiro me era atu kai.
- Mo te marenatanga, kaati ano ko te hakari o te Marena, iti nei, kua he hakari mo te iwi nui, kua etahi atu mea taonga aha ranei.

"Tera atu etahi take e rite ana ki enei ara me tuhi ki konei hei riiwhi mo te take tuarima.

- Ko nga pa noho me tu he Komiti tuturu mo te pa, hei hanga tikanga mo katoa, hei tieki hoki.
Mo nga whare noho, moe kia motuhake o nga tangata moe wahine, kia motu ke o nga tangata kore wahine; a kua e moe ki te whenua.

Mo nga whare kia teitei ki runga kia nui nga mataaho kia watea nga rerenga wai o waho.

Me mahi nga kauta tunu kai ki te rakau kia kore ai nga wahine e mate i te ua i te matao; me tu ano nga tane hei tunu kai me nga mahi wahie.

Kia tino watea rawa ki waho atu o nga pa nga kino rukenga katoa o te pa me nga wahi rukenga o roto o te tangata me whare me rua ranei.

Me whakapai nga wai unu me neke ranei aua pa ki nga wahi pai te wai. Me taiapa rawa a waho o nga pa hei arai i nga poaka me era atu kararehe; me mahi rori nga huarahi o te pa kia kore e takahi i roto i te paruparu. E tika ana ma te Komiti whakarite he tikanga e kohia ai he moni hei awhina ia ratou ki nga mahi whakapai i te pa.

Otira me tuku atu ki nga Komiti ma ratou e hanga tikanga penei me enei kua kiia nei.

- Mo nga tikanga ahu whenua, me tu he Komiti o ia iwi hapu ranei hei whakahaere tikanga e ahei ai te whakamahi i nga tangata katoa ahakoa tane wahine ranei tamariki ranei kia mahi nga tangata katoa i te ora mo tona tinana me te whai rawa hoki mona me tana wahine me ana uri; kia araia nga tangata mangere e kai nei i nga kai a tetahi tangata. Nga mahi ma nga tane ko nga mahi katoa hui atu ki nga mahi e mahia nei e nga wahine, ara, te waha kawenga, kai, wahie wai, me nga mahi tunu kai, me nga mahi e ora ai tona whanau, me te kore e kai waipiro. Nga mahi ma nga wahine, he whatu kakahu Maori, he raranga takapau, kete, potae, hei hoko ma ratou, a hei kakahu ano mo ratou; me nga mahi whakapai i te whare, i te kainga me te horoi i nga tamariki, me te tieki pai i nga kai mo a ratou tamariki kia kaua e maumauria ma nga hui. Me whakatapu rawa nga wahine i nga mahi taimaha me te kore e kai waipiro. Ma nga tamariki ko nga mahi ano e tau ana ma ratou.
- Ko nga mahi paamu hipi kau aha atu ranei, me tu he Komiti o ia hapu o ia hapu o roto o nga iwi hei whakahaere tikanga e topu ai nga tangata o te hapu; me te whenua, me whakamahi te iwi ki nga mahi paamu e puta ai he oranga kia ratou, ahakoa he tangata whai take he aha ranei, a me kahi nga hua e puta mai ana i te whenua kia puritia toputia aua moni, aha atu ranei, mo nga tangata o te whenua, me nga tangata mahi, ma te huihui haere o nga moni me nga taonga kanui, a ka kaha ki te whai kia nui ake.
- Me whakahaere e nga Komiti he tikanga here i nga tangata o ia hapu o ia hapu kia kaua e hokoa nga wahi whenua e toe nei, a me haina rawa, he tino pukapuka.
- Ko nga mate turoro me kawe ki nga rata, me nga takuta. Me whakakore nga pa noho i nga taha repo i nga roto ranei i nga wahi maku ranei.

"Me whakatu e ia iwi me nga hapu nga Komiti katoa mo ia mahi mo ia mahi, whakahaere, tieki i te ora mo te iwi Maori, a me mana ratou ki te hanga tikanga pai hei hapai i nga whakahaerea a aua Komiti.

"Me apiti atu hoki ki nga Komiti o nga kura Maori o Nui Tireni nga tikanga tieki i nga tamariki kura o to ratou takiwa, ahakoa o nga tamariki i roto i te kura; me eke atu ano ki te tiroiro i nga tamariki kaumatua o to ratou takiwa, me nga tamariki i uru atu ki nga Kura Kareti, i runga i nga kupu tohutohu e tukua ana kia whakahaerea e aua Komiti.

"Hei kupu whakamutunga ake enei, hei whakamahara kau atu ki to koutou hui, mehemea ka taea, kia kimihia he tikanga marama, e ahei ai kia akona nga tamariki ki nga matauranga mahi a tinana, mahi kamura, Parakimete, Huu meke, Teera, Mahi nohanga, nga mahi whakahaere mihini, Heramana, Takuta, Mahi ruri, keru waro, me nga mahi perehi nupepa, me era atu mahi ma te tinana.

"Mehemea e marama ana kia wehea mai i roto i te £7000 o te moni takoha o Nui Tireni, i whakaritea e te Ture Nui mo te Koroni 1852 hei moni awhina mo tenei huarahi whakaako i nga tamariki kura Maori.

"Heoi na nga kupu; kia ora tonu koutou kia tau te manaki a te Atua ki runga i a koutou whakahaere.

NA Paratene Ngata, o Ngati Porou."

Tuta Tamati, o Ngati Porou."

Ko te panui whakamutunga ki te hui na Wiremu T. PRENTICE (he tamaiti awhekaihe i akona ki Te Aute, kei te tari Roia i Nepia e mahi ana i naianei), "Mo Nga Huarahi Moni A Te Maori me tana Moumou I Ana Rawa."

"He maha nga huarahi moni a te Maori, he huarahi tika he huarahi he. Ki taku whakaaro i riro ngawari rawa mai i te Maori tera taonga nui, na reira pea ia i kore ai e mohio ki te ata tieki, i tino rukea ai ki nga mea tikanga kore. Ko nga huarahi tika he maha.

- He Moni Reti. He mea pai te tuku i nga whenua e takoto mangere noa ana ki te reti ki te pakeha kia whakapaia. Ka puta he painga ki te iwi kainga i nga moni reti. Ka pai to ratou whenua. Ka puta he painga ki te pakeha ki te koroni katoa. Ko etahi Maori e ata kai ana i nga moni reti. Ka tae ano ki te wa tika hei putanga ka haere mai ki te tango. He pai tena kaore he raruraru. Otira ko etahi hei mua tau noa atu ka tae mai ki te tono i nga moni reti mo nga tau e rua e toru maha atu ranei ara ka namaia. Mehemea he ngawari te tangata i a ia te reti ka matatau tonu te tangata ki te nama pena. Ki te taikaha ka riri te Maori, ka kanga, ka tahuri ki te whakararuraru i te reti. E he ana tena. Me whakaaro ki te nui o nga mahi o te whenua nga moni maha e pau ana ki te whakapai i te whenua, ki te whakanoho hipi, ki te hanga taiapa. Mehemea ka mana nga moni reti i mua noa mai i te wa tika hei utunga, kei hea he oranga mo te tangata me ana uri? A

ka pa ano he mate ki te pakeha.

- Ko Nga Hoko Whenua. No mua te kahanga o te Maori ki te hoko whenua. Kei muri nei ka kite te Maori i te pai o te Whenua i nga mahi a te pakeha ka ki he mea tahae, kaore rawa i rite nga moni i puta mai ki a ia ki ona tupuna ranei mo tenei whenua momona, mehemea nei nana i whakamomona! Me nanu hoki i naiane? He mea mahi nui na te pakeha. Ko nga utu o te whenua ehara i te mea ko nga moni anake i puta ki nga tangata nona te kainga i te hokonga ai; tera atu ano, ko nga utu roia, Kooti, pane Kuini, Kai-whakamaori. Na te kaha ka taea te whakapai, ka momona, ka kiia he taonga hei nanu noa ma te Maori kuare i muri nei.
- Etahi atu huarahi moni tika, he kutikuti hipi. He mahi tena e hiahia ana e te Maori. Ehara i te mahi roa, e puta wawe mai ana nga kiko, e puta nui mai ana. Mehemea he mahi tuturu ka hoha te Maori. Kia puta mai nga moni i nga kuti hipi ka haere te taitamariki ki nga reehi hoiho, ka waiho nga nama i kona pukai ai.

"He mahi paamu tetahi mahi pai. Tera e puta he oranga nui ki o tatou hapu i tenei mahi mehemea e marama ana ki te whakahaere i nga moni o nga teihana hipi me nga kaute. Tena ki koa ta te Maori, he peeke tonu te ahua o ona hipi. Me haere noa atu ia ki te pakeha tonu moni ai hei mokete ki runga i nga hipi, ahakoa pehea te nui o te nama, kaore hoki e pakaru te peeke. Te taenga mai o nga hamene, ohomauri ana; ka pukepuke nga nama, ka pau noa te moni i te utunga itarete, moni roia me era atu raruraru.

"Na he maha ano nga huarahi moni a te Maori i he, he reehi hoiho, he purei kaari hipi. E tino pau ana te oranga o te Maori ki kona. Tetahi huarahi he nama, he Paramihi Nooti. Kia tino tupato rawa te tangata i ena mea kei ingoa kino ki te pakeha. Tetahi e kainga ana e nga Kaitiaki o nga tamariki nga moni reti hoko ranei o ratou whenua. Kaore te Maori i penei me te pakeha te tupato ki te ata tieki i nga moni hei whangai i nga tamariki no ratou nga whenua.

"I kainga anaketia ki te aha enei moni a te Maori? Kaore e mohiotia; i pau i nga reehi hoiho, i te waipiro, i nga hui tangihanga, i te Kooti whenua Maori. Kia tau he keehi i te Kooti, ka tu he hakari ma nga keehi i whiwhi paanga, ka hokona he kaaho pia hei kai ma te katoa i nga tiriti o nga taone o te pakeha. Tetahi mea whakama. Ki etahi iwi, i pau noa nga moni ki te hoko kakahu whakapaipai, hiraka, wereweti, kaore rawa nei ona mahana. He ngawari te rironga mai o te moni, me te wai te rerenga kinotanga ki nga mea tikanga kore noa iho.

"Me pehea e taea ai e te Maori te pupuri te moni? Me ako ki te pakeha, me titiro ki te aroaro ki nga raruraru e takoto ana mai ka tieki i te hereni; mo te wa e mataotao ai te kiri, hei tango kanukanu mo tana whaereere me nga potiki. Ko nga taitamariki kaati te mangere. He rere hoiho te mahi nui i kitea ki nga hui me nga ahua eka. Mehemea kaore te Maori e whangai i te tangata mangere, mehemea ka uru ana tamariki ki nga mahi tuturu a ka u ki reira, mehemea ka mohio iho te tangata mana ake e kimi tetahi oranga mona, kaore hoki e whakaarohia mai e nga whanaunga tera ano pea te Maori e mohio ki te mahi mohi mana, a ki te ata whakahaere i te moni, ina riro mai, ki nga mea e tika ana."

Ka mutu tenei panui, ka kopi katoa nga korero o te hui. Ka tu nga tamariki ki te poroporoaki tetahi ki tetahi a ki o ratou kaumatua ki a Te Wiremu me Te Tatana, me nga hoa pakeha i Te Aute; ka mihi ki te nui o ta ratou manaaki i nga manuhiri i tae mai nei ki te hui.

Ka tu mai hoki a Te Tatana raua ko Te Wiremu ki te poroporoaki ki te tangi mai ki a raua tamariki, me te tohutohu mai ano kia kaha te mahi, kia manawanui, kaua e whakama i te riri mai a te tangata, engari me whakawhirinaki tonu atu ki te Atua mana e manaaki nga mahi kua whakahaerea nei.

Katahi ka whakanekea te hui ki Te Raukahikatea i Kihipane, ma te Komiti Tumaki e panui te ra hei tuunga mo taua hui, kia haere ai he kupu ki nga rangatira Maori o nga motu e rua.

Koia tenei e nga rangatira, a nga mana, e nga tangata matau whakaaro nui o te iwi, nga take i tu ake ai matau a koutou tamariki i tukua nei e koutou ki nga kura, e karanga atu ana ki o matou hoa kura, kia toro mai nga ringa kia kotahi he haere ki te whakahaere tikanga hei whakakaha ia matou ano, a hei arahi i to matou iwi Maori ki nga huarahi o te ora me te maramatanga.

A e karanga atu ana hoki matou kia koutou ki o matou rangatira, ki o matou matua, ki o matou whanaunga, ki nga kaiwhakahaere o te iwi a ki nga iwi me nga hapu katoa o Nui Tireni kia awhinatia mai matou, ara, kia tangohia ma koutou ano ma nga kaumatua e whakahaere enei mahi taimaha, ma koutou ano e whakarite tikanga ki waenganui i o koutou iwi hapu hoki, i nga tikanga e tupu ai te ora. Ma koutou te kaha ki te awhina ia matou e taea ai he pai, he maramatanga, he oranga mo koutou me matou hoki. Ma koutou e whakahaere aua tikanga i roto i nga ropu huihuinga o nga motu nei.

Kia ora tonu koutou. Ma te Atua te whakaaro ki te tieki i te iwi Maori, kia roa ona ra, kei ngaro rawa atu i te mata o te wheua, o Aotearoa, o te ika a to ratou tupuna a Maui.

Ka huri ake te tito nei.

Front Cover

Back Cover

Title Page

Nga Korero O Te Hui Tuawha O Te Kotahitanga O Nga Tamariki o Te Kareti o Te Aute. I TU KI PAPA WAI, WAIRARAPA, Tihema, 1899. *Whakatane! Kia Kaha! Nepia: I Perehitia ki Te Tari Nupepa O Te Terekarawhi. 1900.*

Nga Apiha Whakahaere Tau 1900.

Tumuaki. ATIRIKONA HAMIORA WIREMU.

KOMITI TUMUAKI.

Tiamana:—

- ATIRIKONA WIREMU

Nga Mahita:—

- HONE TATANA.
- H. N. BAKER.
- WEIHANA TARAMEA.
- TEREI NGATAI

Nga Tamariki Tawhito:—

- REV. KATENE PAEKURA
- PARAIRE TOMOANA
- ARITAKU WIHAPI
- HEMI KIREKA.
- RANIERA ERIHANA.
- REIHANA TE UAMAIRANGI.

Nga Tamariki o Naianei:—

- HAMAKA O'BRIEN
- TE RAANA WALKER
- PENE HAKIWAI
- RANIERA KAWHIA
- ARTHUR MITCHELL

KAITITIRO—S. LUDBROOK.

Nga Mema.

- I. TINO MEMA.

Ko nga tamariki katoa i akona e kura ana ranei i naianei ki Te Aute.

- II. NGA HONORE MEMA.

• HURINUI APANUI

• HEMI H. TE POPA

• TIEKI REWIRI

• WAIKURA TAUTUHI-O-RONGO

• RAURETI MOKONUJARANGI

• HEMI MATENGA

• HUTA PAAKA

• MR. GEORGE HOBGEN (Inspector General of Schools)

• MR. WALDERGRAVE (Under Sec. Justice Dep't.)

• R. J POPE

• REV. F. W. CHATTERTON

• MR. AUGUSTUS HAMILTON

• DR. HOCKEN

• REV. G. McMURRAY

• VEN. ARCHDEACON GRACE

• J. HOLLOWAY

• RU REWETE

• REV. NIKORA PAUTAU

• REV. TAIMONA HAPIMANA

WĒPIHA WAINOHU
REV. AHIPENE RANGI
TE WHEIMANUI TE UNUARIKI
F. G. EVANS

Nga Korero o te Hui.

Ko te hui tuawha o Te Kotahitanga o nga Tamariki o Te Kareti o Te Aute i tu ki Papawai, Wairarapa, i runga i te powhiri a Tamahau Mahupuku me nga rangatira o Wairarapa. No te koanga o te tau 1899 i tae mai ai te powhiri ki te Komiti Tumuaki i Te Aute a whakaaetia ana te hiahia o Tamahau me ona hoa rangatira kia tae atu te taonga a a ratou tamariki ki o ratou aroaro kia tirohia mai te ahua. Ko te ra na Te Komiti i whakatau ko te Turei te 12 o nga ra o Tihema 1899 hei whakapuaretanga mo te hui. Ehara i te ra tika, ehara i te marama tika, e rite ai te hiahia o Wairarapa kia puta ona manaaki mo te taonga ka hangai ki te aroaro, he wa raruraru, kua rupeke atu nga taitamariki ki nga mahi hipi ki nga mahi pakeha. Otira Kaore i taea te tiroiro he ra ke. Na reira hoki kaore i kiki te marae o Aotearoa whare, e puru ra i era atu hui. Hei aha koa e koro Tamahau, i te mea i reira katoa koutou ko nga kaumatua o Wairarapa, nga tangata pupuri kupu, nga tangata whakahaere o te iwi; i te mea i reira te kawanatanga te whainganga atu a nga tini wawata o te motu; i te mea i reira katoa o tamariki, nga tangata hapai i nga tikanga hou, e mea nei ki te whakatinana i etahi o nga wawata maha o te "Ngakau Pouri" e tangi mai ra i runga i "Te Puke-ki-Hikurangi." Ahakoa i torutoru, ko nga korero i maha, ko nga take i nunui, a ko te motu katoa nei hei hui whakarongo ki nga pukapuka e whaikorero ana i tena marae, i tena marae, Heoi tena. Emea ake ana ki te whakatepe tonu i nga korero hei whiriwhiri ma nga iwi mehemea ia e manakohia.

Kitea rawatia ake tu ana te to-korua ra i Kereitaone, he Rahoroi te ra, no te pakeha nga waka. Kotahi i ahua mai i Hokitika i Whakatu, i nga waahi o te Waiponnamu he koiwi tipihenua, e rere ana mai kia wawe te tau ki raro. Ko tetahi i ahua atu i Tawhiti-a-Pawa i Teuranga o te Ra, takahi atu i nga mania o Heretaunga ki Ruamahanga, he taihaere i hoki mai i te Kopiko-piko i te whakarewarewa i nga puehu o nga marae o te motu. Ko Te Reweti Kohere tera, ko apirana Ngata tenei, e kiia ana e to raua iwi e Ngati Porou he tangata kurapa, ko muaupoko raua o te hui i whawhai ki Papawai hei whakahirihiri i nga tangata taka i te marae. Tera kua taka te henga ma te hui, kihei hoki a Te Wairata raua ko Raukura i tau ki raro a whakaeke noa te manuhiri.

No te ahiahi o te Turei te 12 o Tihema ka emi tera. Ko Taranaki tera ia Pereri Peneti; ko Whanganui tera ia Te Wiremu Paku; ko Heretaunga tera, ia Peni Te Uamairangi raua ko te tamaiti ko Paraire Tomoana; ko Turanga tera ia Nopera Rangiua; ko te kotahitanga tera o Te Aute, ara ko te motu ko nga motu. Haeremai nga kaumatua ko Te Wiremu Mita Hamiora, ko Te Tatana, i raro ko a raua tamariki o ia wahi o ia wahi, tokorua me wehe kua haere hoki o raua ingoa i runga i te motu, ko Pita Paka raua ko Tutere Wirepa, nga maia ki te whai i te matauranga o te takuta pakeha. Ka tau tena manuhiri ki raro, ka mihimihi ratou kia ratou i te mea kua roa te wehewehenga a katahi ano ka kite kite, ka whakaete mai he tetekura ke, toko-toru he taniwha no te ngutuawa o Ruamahanga, ko Te Waaka Minita mo nga kura, ko Timi Kara minita mo Te Taha Maori, ko Te Popa Kaitirotiro o nga kura maori.

He po te whakaekenga o nga iwi nei kaore he mihi a te tangata whenua i puritia nga mihi mo te marae i te ata. I muri i te tupuhi ka takoto he aio. tera nga hau nana te iwi nei i pupuhi mai ki te marae o Tamahau te awhiowhio atu ra ki nga topito e wha o te ao, ko ra ma kei te whare e koromeke ana ka au te moe ka takoto hoki he rahopé. I muri i te aio tera ano e puta mai he tupuhi. No muri ake i pahuka ai nga waha, i tutu ai te puehu i nga nonoketanga i te marae o te korero. Taria ake ena.

Wenerei, Tihema 13.

I te ata ka manaaki nga rangatira o Wairarapa ki te kura ki te kotahitanga. Na te mea tonu ka whakaeke te ope i nga Minita o Te Kawanatanga ka mutu nga korero ka tomokia a Aotearoa whare. Tau rawa ki raro, ka whakapuaretia e Atirikona Wiremu te hui tuawha o Te Kotahitanga. Ka mutu ona manaaki ki nga tamariki i tae mai ki te hui, ki nga rangatira hoki o Wairarapa ka tohutohu ia ki te hui:—

"Kia ngawari te mahi, kua e whakahihi kia mahara ki te ako a nga tupuna kia tauwhena te kupu. Kia ata haere kia arohatia mai ai, kia tautokona ai. Me mihi ake au mo to tataua mo Fruera Kawhia, kua wehe atu ia i tenei ao He tangata ia i arohatia, he tangata ia i mahi i nga mahi a nga kaumatua, he tangata i tautoko i nga mahi a nga tamariki kura nana hoki ka tu'te hui tuatoru o tenei kotahitanga ki Waiapu i manaakitia ai e Ngatiporou hei taonga. He kupu ana i waiho ake ai i tenei ao. E kore e mutu te aroha ki a ia. He hinganga totara, ehara i te mea iti."

Ka mutu ena kupu ka powhiri a Te Wiremu i te Minita mo nga kura, ia Timi Kara, me o raua hoa pakeha. Ka tu mai a Te Waaka ka whaikupu ki te hui:—

Te Whaikorero A Te Minita Mo Nga Kura.

"E koa ana au mo toku taenga mai ki tenei hui kia puta ai aku mihi ki to koutou kotahitanga mo to koutou kaha ki te tautoko i nga huarahi e whiwhi ai to koutou iwi Maori i nga matauranga papai. He kotahi tonu te mea e whaia nei e tatou, e mea ana koutou kia whakawhanuitia te maramatanga ki te iwi Maori, e mea ana te tari o nga kura ki te awihina ia koutou. He uaua te tutaki o matou onga Minita o Te Kawanatanga ki nga rangatira maori i roto i tetahi huihuinga e whakakorerotia ai enei take. Otira i te mea kua oti mai ia koutou a koutou whiriwhiringa a kua marama koutou he mea tika kia whakapuaretia ki nga tamariki maori he huarahi ki nga matauranga nunui o te pakeha, e kore te kawanatanga e uaua.

Ko koutou ko nga tamariki o te hui nei ko koutou e whakatinana ana i nga wawata hou kei roto i nga ngakau o nga taitamariki o te iwi maori. E mea ana koutou kia kimihia e te maori nga maramatanga katoa o nga iwi e tupu nei e kaha nei, haunga nga maramatanga anake o nga puka-puka korero whakaako a te pakeha, engari nga tini korero o waho atu, nga mahi, nga whakahaere a te tangata. E tika ana ta koutou, notemea kua tae tenei tatou kei te wehenga o nga huarahi. Ma koutou e whakaatu ki to koutou iwi e kore e taea te pupuri nga tikanga tawhito, notemea kei te haere tonu te wa, kei te huri tonu te ao, kei te ahu ake nga mea hou hei tute atu i nga mea tawhito a ko te tangata e whakawhirinaki ki nga mea tawhito e paheke atu ra tera e hinga. Kia uru kia koutou tenei whakaaro, kia kaua koutou e whai i te painga mo o koutou tinana takitahi anake engari mo to koutou iwi Maori. Kei te haeremai te whakatipuranga Maori e ahei ki te kimi i te oranga ia tangata mo tona kotahi. E kore e taea te whakarereke a te Maori tikanga i te ra kotahi, kia taka he whakatipuranga, kia taka he whakatipuranga ka ngoikore haere ai nga tikanga a nga tupuna ka kaha ai ko nga mea hou. Kaati kaua e ngakaukore, kia u, kia manawanui

Tenei te Paremete, tenei te kawanatanga. He maha o koutou taenga ki te kawanatanga ki te whakapuaki i o koutou mahara, ki te tono kia whakatikatikaina etahi wahi o nga mahi a nga kura, a kia whakamatauria etahi huarahi hou, te kura roia, te kura takuta, nga kura ako i nga mahi-a-ringa, nga hohipera hei whakaako i te mahi tiaki turoro. Kaore a koutou tono e rukea noatia ana, engari e ata uwiuwia ana e Te Kawanatanga a e whakamanaia ana. Kei te tupu haere nga kura maori, keite hohoro te tawhai haere a te Maori ki nga matauranga o te pakeha, a ko au ko te kawanatanga e hemanawa ana ki te whakatikatika i nga whakahaere o nga kura kia rite ai ki o koutou hiahia.

Kanui te hia hia o te kawanatanga kia tautokona e ia nga mahi whakaako i a koutou tamariki ki nga mahi-a-ringa e arorite ana ki runga i to te maori ahua, he iwi rawe hoki te maori ki te whakairo, ki te hanga whare, ki te whatu kakahu me era atn mea.

Hei kupu whakamutunga. E koa ana au e whakanui ana kia koutou mo koutou kua timata nei i tenei tikanga, kua whakatu nei i tetahi pou hei tirohanga kanohi ki waenganui i to koutou iwi Maori. E tumanako ana ahau tera e puta mai etahi hua maha, etahi taonga nunui i roto i te kotahitanga o nga Tamariki kura. A mehemea ka whakatakoto mai koutou i etahi take hei tirohanga maku, tera ahau e awihina ia koutou E Te Wiremu kia ora tonu koe me o tamariki."

Ka mutu ta Te Waaka ka tu ake ko Timi kara.

Te Whaikorero A Timi Kara.

"E tautoko ana au i nga korero a taku hoa Haeremai te kotahitanga, haeremai ki te whare nei i tautapatia ai hei korerotanga mo nga korero, hei mahinga mo nga mahi e pa ana ki to tatou iwi Maori. He tika nga kupu a taku hoa e tohutohu nei kia kaha ki te whai i te matauranga. Ae, kia kaha te kapo i nga mahi hou. Kua taha ake te wa o te kuaretanga, kua whanau hou tatou inaianei i runga i te matauranga. Ko te rawe o nga matauranga o o koutou kai whakaako he ata tohutohu i nga tamariki hei pakeke. Mahia, whakahoutia nga tikanga, ahakoa uaua, ahakoa mama, kia kaha ki te hopu atu i nga mea hou e ahu ana mai i nga kura me kore i reira tetahi wahi hei whakapakari mo to tatou iwi. Kaati ake tena. Tikina ake nga huarahi nunui. Titiro ake kua kapi te mata o te whenua i tepakeha, me tahuri taua te maori ki whea? kua kore taua e ahei ki te whakawhirinaki ki to taua matauranga Maori, Engari me kimi atu nga mea e ngaro ana ia taua. Te mahi takuta kei te whaia, nga whakaakoranga a nga hohipera kei te rapua, te mahi roia kua taea, nga mahi ma te hinengaro e taea ana; te ahuhenua kaore ano i taea e taua. Koia au i mea ai tenei tetahi huarahi hou, he tika hei pikaunga atu ma koutou ki te iwi Maori, ko te ako ki nga mahi-aranga ki te ahu whenua, Me manaaki nui e te kawanatanga tetahi whakaaro whakatu i nga kura whakaako mahi-a-ringa ki waenganui i te iwi Maori. E ki ana hoki ko nga tupuna, 'Ehara te toa taua he toa pahekeheke, engari te toa mahi kai, he toa mau tonu.' Mo konei i tika ai te kupu nei, kia rahuitia nga toenga whenua o te iwi Maori, hei rahui tuturu, kei ki penei na kia akona nga tamariki Maori ki te ahu whenua, kei whea ra he oneone hei whakaputanga mo ena mahara? Heoi kia manawanui, kaua e korou-kore ki te pupuri i te oneone: tetahi kia whaitikanga te pupuri i te oneone, kia puta mai he hua i roto i te puritanga mai ki te tangata Maori, a ki te koroni.

"Tenei te titiro ake nei kua iti haere te kai a te Maori i te waipiro. Ki te taea tenei kai te peehi ki te mate, ka tu tetahi tikanga pai. Kia kaha ra koutou ki te patu, kia kaha nga rangatira Maori ki te peehi. Me hui o tatou kaha, kia kaua e tapatahi ko nga tamariki anake o Te Aute, ko nga minita anake ranei, ko nga rangatira Maori anake ranei, ko te kawanatanga anake ranei, engari ko tatou katoa. Kia ora tonu koutou hei toha haere i enei tikanga."

I whakamihi a Te Wiremu ki nga korero a nga Minita o Te Kawanatanga. Mo te kupu a nga Minita kia whakaturia he kura whakaako i nga mahi-a-ringa, ka mea a te Wiremu tera ano tetahi take korero mo nga whenua i tukua i mua mo nga kura. Ko Porirua tera, ko Papawai-Kaikokirikiri tenei. I mea a Te Wiremu, "He putanga no nga korero ki nga moni a nga tangata matua hei whakaako i nga tamariki haere ki nga tikanga o te karaipiture. Waiho tena maaku. Whakamakeretia mai ki au mo tenei e noho atu nei. Ka hua korua ko te Pirimia he tikanga hei painga mo te iwi hei a korua tonu, waiho tenei i au, hei tikiti mo nga tamariki o te iwi nei ki nga kareti. Ahakoa koe kore e whakaea mai i taku kupu, e maha ana koutou ko o hoa hei whiriwhiri mai i taua mea."

Timi Kara:—"Etika ana o korero. Mehemea kaore i te takoto mangere noa nga whenua e whai-kupu mai nei koe e kore e puta i te kawanatanga he whakaaro kia whakamahia nga hua o aua whenua kia whaitikanga ai. E pai ana to tonu. Heoi ano te hiahia o te kawanatanga kia whai koha enei whenua. Ko o tatou whakaaro e rite tonu ana kia whakawhanuitia nga huarahi mo nga tamariki o te iwi Maori ki nga matauranga o te pakeha."

He Patai Ki Te Minita Mo Nga Kura.

Na Te Tatana (Mahita o Te Aute, Hekeretari o Te Kotahitanga) i whakahaere nga patai o te hui kia Te Waaka, Minita mo nga kura. Ko nga patai enei me nga whakautu

Patai 1.

Tera ranei e taea e Te Kawanatanga te whakanuku ake te oranga mo nga tamnariiki Maori e haere ana ki nga kareti nunui o te motu i te £40 ki te £60 i te tau? A mo nga tamariki Maori e tae ana ki te kura Takuta mehemea e taea te tapiri maiki taua £60 tetahi moni ano hei utu ki nga kaiwhakaako?

I whakamarama a Te Tatana i puta he kupu whakaae ma te Pirimia mo tenei tonu i runga i te patai a Apirana Ngata. Kua tae atu he pukapuka whakamahara ki te Pirimia a kaore ano he whakautu mai.

TE WAAKA:—"Kaore au i te 'matau ki te whaikuputanga a te Pirimia. Ko ia te Minita mo te Taha Maori a e whakaaro nui ana ia ki enei tu mea. Kia hoki atu au ki Poneke ka korero ai au ki ia, a mehemea ka ahei ka whakaaetia ta koutou tonu i runga ano i nga take kua whakamaramatia mai na."

Patai 2.

"E marama ana te Minita kua whakapakeketia ake nga mahi o nga kareti Maori, a ko nga mahi e rite ana i mua ra ma nga tamariki kaumatua o te 5 ote 6 ranei onga karaihe kua tukua iho inaianei ma te 3 ma te 4 o nga karaihe. Na ko te oranga e homai ana e Te Kawanatanga ki nga tamariki e puta ana i te karaihe tuawha o nga kura ririki i whakaritea mo nga tau e rua. Ka timata aua tamariki i te karaihe tuatoru o Te Aute, ka puta i te tuawha o reira ka mutu te oranga mo ratou. Me pewhea nga mea matau o ratou e tutuki atu ai ki te tuarima ki te tuano?"

TE WAAKA:—"He mea hou tena hei tirohanga ma te tari o nga kura, a he take tika, a tera e hohoro taku whakaoti i tetahi tikanga e rite ai tena tonu a koutou."

Patai 3.

Tera ranei e taea e Te Kawanatanga te whakariterite ki nga Poari o nga Hohipera kia puare etahi ruuma i reira mo nga tamariki wahine Maori kia ako ai ratou i te mahi tieki turoro a mate Kawanatanga te oranga mo aua tamariki wahine

TE WAAKA:—"He mea tena kua whiriwhiria a kua whakahaerea a tenei etahi Tamariki wahine Maori kei te Hohipera i Nepia e ako ana i tena mahi, a kei te whakamatau te kawanatanga ki nga Poari o etahi atu Hohipera kia tukua atu ano Etahi kotiro Maori ki reira. He mea nui rawa tenei ki toku mahara."

Patai 4.

"Kei te whakaarohia ranei e Te Kawanatanga kia whakaturia he kura whakaako i nga mahi-a-ringa ki nga takiwa Maori? a mehemea he pera, ka aha te kawanatanga ki te tonu a Ngatiporou kia tu tetahi o aua kura ki Taumata-o-Mihi, Waiapu?"

TE WAAKA:—"He mea tika kia tu he kura pera. Na te taimaha tonu o nga mahi o te Paremete ka taha nei i kore ai e taea e Te Kawanatanga te whakaoti tetahi tikanga E kore au e kaha ki te tohu ko hea he wahi tika hei

tuunga mo aua kura ina meatia kia whakaturia."

Patia 5.

"Kua oti te whakaaro o tenei kotahitanga he mea tika kia whiwhi te Maori ki te mana pooti mo nga raihana whare waipiro penei ano i nga tangata pakeha, a i tukua atu te pukapuka ki te Minita Maori. E taea ranei e Te Kawanatanga te whiriwhiri tenei take, a te mea kia whakahaerea he tikanga i roto i tenei Paremete e tutuki ai tenei whakaaro?"

TE WAAKA:—"He take nui rawa tena. E kore au e ahei ki te whakautu atu i te patai notemea kaore i pa motuhake mai ki toku Tari tena mea, Engari e pa ana ki nga whakahaere nunui tonu a Te Koroni. Maku e hari atu ta koutou whakaaro ki te huihuinga o nga Minita a tera e ata whiriwhiria e matou."

Patai 6.

"Mehemea ka tirohia mai e Te Kawanatanga kei te marama nga mahi a tenei kotahitanga a tera e whaipanga ki te iwi Maori, e Kore ranei te kawanatanga e aroha mai ka whakamama i etahi o ona raruraru?"

TE WAAKA:—"Maaku e korero ki aku hoa. Ko te mea tika me tuhi ake e koutou he pukapuka whakamarama i nga take o te tono me te tohu mo ehea mea ta koutou hiahia kia whaiwhakaaro Te Kawanatanga ki te whakamama."

Ka mutu i konei nga patai ka whaka-mihi a Te Tatana ki te Minita mo tona pai ki te whakautu i nga patai. Ka mutu te taha ki nga minita, ka tu ko Te Popa. kaitirotiro o nga kura Maori ki te whakaputa i ona mahara.

Te Panui A Hemi Te Popa.

Te take o te panui a Te Popa he patai nana "Mehemea tenei ano ranei etahi wahi o te Tikanga Maori e tika ana kia tohungia hei tikanga pumau?" a he whakautu nana i taua panui. Tenei te roanga ake o nga whakamarama.

"Kotahi te mea nui e kitea ana e au i roto i nga tikanga Maori o mua, ara, ko te ringa rawe o te Maori ki ana tangotango o era, me tona matauranga mo etahi mea e matapotia nei e etahi pakeha. Inahoki he tangata matau te Maori ki te hanga whare, ki te hanga waka, a ki te whakairo i ana whare me nga waka; mo te mahi kupenga, mo te whiri taura, me te hanga i nga mea katoa e taea ai e ia te patu nga ika o te moana me nga ika o uta he tino matau te Maori; ona rakau patu, nga toki, nga hoe waka he mea miharo; i matau ia ki te ahua katoa o tenei hanga ote manu, o te kakano o te pua ote wa tika me te huarahi tika hei patunga mo te manu. E oti ana ia he taiapa pakari mo ona mara, a he tangata tohunga ia ki te whakahaere i te mahi o ana kai, i te kumara, i te taro, i te hue moori. Mo te taha ki te hinengaro, me titiro ki ona haka, ki nga waiata, ki nga whakatauki ki ona huarahi whakataki korero iroto inga huihuinga, ki ona whakapapa kinga korero nehera, ka kitea ireira te kaha ote hinengaro Maori ka kitea te marama o te whakatakoto whakaaro a nga tangata matua o te Maori.

"Na he wahi enei no te tikanga Maori e tika ana kia whakapumautia, ki toku whakaaro—he wahi pai, he wahi ora i tae ai he whiriwhiri ki enei take he kaha no te haere a te korero nei, me whakarere atu te tikanga Maori. E tupato ana au ki te whakaae atu i tera kupu, i taku maharahara kei ngaro rawa nga wahi pai o taua tikanga kua tohungia ake nei, me taku maharahara ano hoki kaore e tino rite ki te Maori nga tikanga hou e whakaaria nei hei riiwhi mo te tikanga Maori. Otira ko te ahua ano tena i tupu ai nga iwi. Tenei kei te takoto te tikanga a nga tupuna e rite ana mo to ratou nei ahua. Katahi ka ara he whaka-tupuranga hou ka ki whakarerea atu tena tikanga, a nei ke te mea pai. Kia roa ka kitea te ahua taimaha o te mea hou, na e oti ai he tikanga ahua ngawari iho me tango mai te wahi o te mea tawhito e ahua pai ana ka whakapiri ki te wahi o te mea hou e ahua mama ana, a ko te hua o tena marenatanga hei tikanga ma tena whakatupuranga. Waihoki ka ara ake he tangata ke me te tikanga hou ka whakatikatika i tera, na ka tawhai haere te iwi whakamua.

"Na he aha te aronga o enei whakamarama? He tohutohu naku ki nga tamariki e whakatupuria nei i roto i te matauranga hou o te pakeha a i roto i nga tikanga hou, kaua e ponana koutou ki te ruke i te tikanga Maori, i to koutou whakaparahako kaore rawa ona painga i roto i enei ra. Ata tirotiro ano, ata whiriwhiri kei tepokaikaha nga mahara o te iwi i naianei. Ko nga mea e ki ana kia hokia ano nga whakahaere o te wa i o koutou tupuna e he ana. Kaore he huarahi whakamuri mo te Maori i naianei kua rereke te wa, kua takahuri ke nga ahua. Ko nga mea e ki ana tangohia ko te tikanga hou, waihotia atu te mea tawhito e he ana, notemea e kore e tau nga wahi katoa o te tikanga hou ki te iwi Maori o tenei wa, a e kore e taea te whakarere i te ra kotahi nga mea i whanau mai i roto i nga rau tau e tupu ana te iwi Maori i runga i tona ake matauranga. Engari ra me pehea?

Whakapiripiria nga tikanga e rua, tirohia te wa, ata paunatia nga kaha me te nga kau o te Maori o tenei wa. Tirohia anei te wairua nana i kaha ai i nui ai i rangatira ai o koutou tupuna i te wa ia ratou anake. Puritia ko taua wairua, ko te ringa rawe ki nga tango tango, ko te ngakau ahuhenua o o koutou tupuna, ko to ratou kaha ki te koha i te matauranga, puritia mai ko ena ka aki ake ki nga mea hou i ahu mai i te taha pakeha me kore koutou e puta. Na te pakeha i homai he toki rino hei riiwhi mo te toki kohatu e pai ana; te parau hei riiwhi mo te ko, epai

ana; nga korero o nga iwi nunui o te ao hei hoa mo au whakapapa, e pai ana. He whakawhanui kau ena i to matauranga, he whakaatu kau mai tena i etahi ake rerenga mo te ngakau ahuhenua.

"Ko koutou ko nga tamariki kura hei hunga tatari mo enei mea. Ekore e taea e o koutou matua, e ahua tapatahi ana ratou ki te taha Maori. E kore e taea e matou e te pakeha, e tino tapatahi ana matou ki te tikanga e hou nei ki to koutou iwi. Engari koutou te iwi i whanau i waenganui i nga taha e rua, kei roto ia koutou te toto Maori e karanga ana 'whakahokia,' kei o koutou hinengaro ko te maramatanga hou e whakahau ana "kokiri." E taea e koutou te whakatau he tatutanga mo koutou i waenganui i enei mea e rua, ma te iwi koutou e titiro, ma te ahua o o koutou tinana, ma te ahua o a koutou mahi e whakaatu koia tenei ko te tikanga tika e pupuri mai ana i nga wahi pai o a nga tupuna e tango ana mai i te wahi mama o a te pakeha.

"Ko te wahi tika ano mo koutou mo nga tamariki kura ko roto i o koutou iwi. Ekore rawa e maha o koutou e tae atu ki nga tino matauranga o te pakeha. He pai te taenga o era hei miharo ma te pakeha, hei whakapuare i ona kanohi ki te kaha o te Maori. Otiia ko te wahi e whaikoha ai o koutou matauranga ki to koutou iwi ko waenganui ano ia ratou."

Ka mutu te panui a Te Popa ka hikitia nga whaikorero mo muri iho i te kai.

No muri i te kai ka hoki a Te Waaka raua ko Timi Kara me Te Popa ki Poneke. Ka whakamaramatia e Apirana Ngata i te reo Maori te aronga o te panui a Te Popa. He maha nga korero i puta i runga i te panui a Te Popa i te ahiahi o Te Wenerei i nga ra hoki i muri iho, ko te wahi tika tenei hei whakarapopototanga mai.

- To Apirana whakaaro he mea tika kia pa he whiriwhiri ma te hui mo etahi tikanga Maori i te mea kua takoto te kupu ia Te Popa he takiwa tenei hei whakapiripiringa mo nga tikanga tawhito ki nga tikanga hou, kia tirohia nga wahi papai o era ka tuhono mai ai ki nga mea papai o enei. Na mo tenei mea mo te tangihanga kaore ia i te mea kia whakamutua engari kia whakatikatikaia nga wahi e he ana, ina koa, ko te tuku tahua i te waipiro ki nga marae i nga tangihanga, ko te tapae taonga, ko te hari taonga hei roimata, ko nga hakari hahu tupapaku, ko enei me whakangahorohoro. Hepera ano tona whakaaro mo etahi ahua eka a te Maori, te haka, te poi. He wahi tai maha ano o enei ki tana whakaaro nga kupu kino, nga whiu o te tinana me te arero, otira me whakamama. I mea a Te Reweti Kohere mo te haka kia kua noa te kotahitanga e whaikupu. I tautokona tana e Te Wiremu, e Tamahau, e Kingi Te Rangitakaiwaho a riro ana i runga i ta ratou whakahe.
- I mea a Te Tatana e taea ano pea te pupuri te mana o nga rangatira Maori. Ka whakamaramatia e Aporo Kumeroa raua ko Apirana, tera ano e taea, engari e kore tena mana e takoto toitu pera me tona ahua o mua. Ko te take i ngoikore ai te mana o nga rangatira kua kore te kaupapa whenua, a kei te whakangaro haere te kaupapa tangata i nga rauhanga a te ture. Na te ture i kauwhau, ka whiwhi te tangata i tona paanga whenua kei a ia ano te mana mo tona hea ahakoa ia he tangata rangatira ahakoa he tangata ware. Kaore a te ture whakapai kanohi. Na reira hoki ka kawea ia tangata i tona mana, i roto ano i te ture, ka iti haere te mana o te reo o nga rangatira ki runga i te iwi.

Tera atu te nuinga o nga korero hei nga ra e tu mai nei e puta ai i te mea kua takoto mai i te panui a Te Popa he huarahi whiriwhiri ma tatou. Enga tangata whai whakaaro o te iwi Maori e tukua atu ana ma koutou e titiro mai te ahua o te whakataki korero a to tatou kaumatua a Te Popa, a mehemea ka kitea mai e koutou etahi kupu tenei tonu a tatou nupepa Maori hei tukunga mai ma koutou i o koutou mahara.

Kupu Whakamihhi.

APORO KUMEROA:—"E whakamihhi ana au mo te taonga e takoto nei i Aotearoa, he taonga na nga kaumatua kua oma kei te po. He mea ngaro te whakakotahi i nga tamariki i nga wa o mua. na reira au ka whakamihhi kia Te Wiremu ratou ko ona tamariki mo to ratou toa ki te whakahaere i tenei tikanga ma reira nei ka puta mai ai te ora ki tenei whakatupuranga e ahu ake nei. Taku pouri ko nga taitamariki o Wairarapa ka hapa i tenei ra i nga mahi, mo nga korero e tika ana kia rongo o ratou taringa. Ka maha nga tau e patoto atu ana matou nga kaumatua nowhea e rongo. Ma te kite ia koutou e whakapono ai ratou tenei ano etahi tamariki Maori e kaha ana ki te kauwhau i enei mea a e maia ana ki te whakahaere ki runga ki o ratou na tinana ake. Mo nga tikanga Maori e korerotia nei, kua huri koaro noa iho ena tikanga Maori. Kua tupu ko a te pakeha nga mea papai nga mea kikino. Ko taua ko te Maori kei te manaaki i nga tikanga kikino a te pakeha, a nawai ra ka pohehetia he tikanga Maori. Ina te Waipiro kei te tino manaaki taua i tenei mea, Ehara ia taua i te Maori. Kia kaha ki ta koutou mahi."

TAMAHAU MAHUPUKU:—"E ora ana te ngakau mo nga korero katoa o tenei ra mai o te ata a tae mai ki te ahiahi nei. I rongo te taringa i mua tera tetahi taonga tetahi mahi kua tupu mai i Te Aute, otira i whakaparahako noa toku ngakau he mahi na te tamariki karoa e haere ana me taku whakarongo tonu ki to koutou kaha ki to koutou u ka mea au he mahi pakari na nga tangata kua tipu kua kaumatua i roto i te matauranga. Na konei tonu toku ngakau i tiki mai i whakatahuri atu, a ina koutou e tu nei i te aroaro o Wairarapa ae ka kaha a

Wairarapa ki te tautoko i tenei taonga."

No tenei wa ka hikitia te hui ki te po ki muri o te karakia.

Te Wahi Mo Te Hui Tuarima.

Ka mutu te kai me te karakia o te ahiahi ka whakamaramatia e Apirana ko te take korero mo tenei ahiahi ko te wahi hei tuunga mo te hui a tera tau. Ka mea a Te Tatana ko tenei take e [unclear: uikua] ana ma Te Komiti Tumuaki e whakaoti Engari e ahei ana te hui ki te tohutohu ki Te Komiti. E rua nga taha e totohe ana. Ko tetahi taha e tohe ana kia hoki te hui ki Te Aute notemea ki ta ratou ki kaore ano i whakakotahitia nga tamaraki o Te Aute, he maha nga mea whaiwhakaaro kaore ano i tae mai ki nga hui a kaore ano i ata marama ki nga tikanga. Ko tetahi taha e tohe ana kia tukua te hui kia haere ana i nga marae o te motu i runga i nga karanga a nga iwi hei whakatutuki i tenei kupu kia horahia te maramatanga mo nga tikanga hou ki nga wahi katoa o te motu. Me tuku mai nga motini i naianei.

Ka motini a Tamahau "me tu te hui ki Papawai a tenei tau e haere mai nei." Ko ona kupu tautoko enei. "E marama ana au ki nga kupu a Te Tatana, mo te whakaaro o etahi o koutou kia whakahokia te hui ki Te Aute. Kaore he whakahe notemea i tuhia ki te kirihipi a i tipu mai te pua i kona i Te Aute. Te ika nei te wheke he topu tonu te ahua, engari ki te haere ka toha nga kawai. E penei ana te ahua o tenei kotahitanga. Me tatari te ahua o tenei hui, mehemea he pai kei roto e kore e rere i te hau. Ko ta matou tono kia kotahi mai hoki te tau ki konei kia whakaritea ki te wa e watea mai ai nga tamariki o Wairarapa ki te whakarongo. Ko te wa tika ko nga ra whakamutunga o te Hanuere. Ina to koutou whare e tu nei. Kei te mohio ki nga tumanako a era atu iwi kia taea atu e koutou o ratou marae. E pai ana tena. Haere whakatakia nga iwi katoa o te motu ka hoki ai ki to koutou marae tuturu ki Te Aute. Ki te kore e rite nga hiahia i te mea kotahi tonu tuunga o ta koutou hui i Te Aute, he aha te he o te mea kia rua huinga i te tau, ko Hanuere ki etahi iwi ko Hurae ki etahi."

I tautokona e Whatakorari te tono a Tamahau.

Na Raniera Kawhia (tamaiti a Eruera Kawhia) i whakaputa te whakaaro a Ngati-Porou kia hoki atu ano te hui ki Waiapu. No te hui tuatoru i Taumata-o-mihi i puta ai taua kupu a tae ana mai te tono a Te Houkamau me era atu rangatira o Ngatiporou.

Na Apirana Ngata i whakapuaki nga mahara o etahi atu takiwa o te motu. Tuatahi he whakaaro no etahi o Ngatiawa kia tae atu te kotahitanga ki Pupuaruhe Whakatane. Tuarua he whakaaro no Te Whanau a Te Ehutu ki Te Kaha kia tae atu te hui kia ratau. Kaore ano he tau a kaore ano he marama mo enei karanga.

Ka motinitia e Tutere Wirepa "Me tu te hui ki Te Aute." Na Paraire Tomoana i tautoko,

Ka motinitia e Te Wiremu Paku (Rev. A. O. Williams) na Peneti i tautoko. "Me tu te hui ki Te Putiki, Whanganui." I whakamarama a Te Wiremu Paku i te nui o tona hiahia me te hiahia hoki o etahi o nga rangatira o Whanganui kia tae te kotahitanga o Te Aute ki reira. He wa pai te raumati, Engari ko te marama tino pai ko maehe.

He maha nga korero mo enei motini. E toru nga mea i takoto kaha ko nga tono a Wairarapa, a Whanganui, a nga tamariki hoki o Te Aute kia hoki ki Te Aute. I runga i te kupu a Te Wiremu (Tumuaki) ka tukua atu nga tono e toru ma Te Komiti Tumuaki i Te Aute e whakatau. Ka hiki tena take. Ka panuitia e Apirana Ngata tona ripoata mo tona taenga ki te rohe o Tuhoe haere ai. Hei muri ake nei te roanga atu o tana ripoata.

Ko te mutunga tenei o nga korero o te ra tuatahi o te hui.

Taite—Tihema 14.

I te puaretanga o te hui ka tu a Te Tatana ki te whakaatu i te ripoata a Te Komiti Tumuaki mo te tau 1899. Ko te ripoata tenei:—

Ripoata A Te Komiti Tumuaki.

No te 22 o nga ra o Pepuere ka tu te hui tuatahi o Te Komiti. Ko nga korero i reira mo te motini i takoto i te hui ki Taumata-o-mihi kia tukua he kaiwhakahaere mo te kotahitanga ki nga takiwa o te motu haere ai. I whiriwhiria e te komiti a whakaae tiana a i tohungia ko Apirana Ngata hai kai whakahaere mo te kotahitanga ki runga ite motu. No te 1 o Maehe ka whakatuturutia te kupu a Te Komiti a ka tukua atu he whakaatu kia Apirana Ngata i Akarana. No te 10 o Maehe ka tae mai te waea whakaae a Apirana me tona kupu mai hei nga ra whakamutunga o taua marama ia timata ai te haere. I muri iho i tena he maha nga huihuinga o Te Komiti ki te korero i nga ripoata a Apirana Ngata mo ana mahi i te takiwa o te Tai Rawhiti. Ko nga korero o te hui ki Taumata-o-Mihi kua oti te whakapukapuka, e rua nga pukapuka reo pakeha, kotahi te mea reo Maori, a kua

tukutukua he kape ki nga takiwa katoa o Aotearoa tae atu hoki ki Te Waipounamu. No te makariri nei ka uia te whakaaro o Te Arawa mo tona tono o te tau 1898 kia tu he hui ma Te Kotahitanga ki Rotorua. No Hepetema ka tae mai te kupu kua mutu te whakaaro o Te Arawa. I muri i tena ko te powhiri a Tamahau me nga rangatira o Wairarapa kia tu te hui ki Papawai. He tono ano ta Ngatiporou i hainatia e Te Houkamau me etahi atu. I tirohia e Te Komiti e kore e taea te whakaae te tono a Ngatiporou notemea he maha nga marae o te motu hei haerenga a e kore e taea i tenei wa te hoki tuarua atu ki te takiwa kotahi. Heoi tirohia ana ko te powhiri a Wairarapa, a whakaaetia ana. I runga i te tikanga o Te Kotahitanga ka tukutukua he powhiri ki nga mema, a ki nga hoa Maori pakeha kia tae ki Papawai i te 12 o Tihema 1899.

Kaore i maha nga kupu mo te ripoata. Na Tamahau te kupu, "ko tenei taonga na Te Tai Rawhiti, i tupu mai i nga tamariki o Te Tai Rawhiti, kaore ano i taka atu ki waho i nga rohe o te Tai-Rawhiti. Mehemea he whakaaro to tatou kia awhinatia tenei tikanga i runga i te taha kohi moni, e tino tautoko ana ia i tena whakaaro, otira me waiho mai i nga takiwa o Te Tai Rawhiti e manako ana ki tenei taonga, kua ki etahi atu wahi, kua ki Te Tai Hauauru kei whakapaea e te tangata he kotahitanga pinono moni tenei." Katahi ka tukua e Tamahau te "Puke-ki-Hikurangi" hei perehi i nga korero e whakaaro ai Te Kotahitanga hei tukutuku ki nga iwi Maori. Ko tera nupepa na te Maori motuhake, he Maori anake nga kai-ta, he Maori nga tangata tuku korero.

Ka paenga tena take ka whakaatu a Apirana Ngata i nga korero o te mahi i tukua ki a ia e Te Komiti Tumuaki.

Ripoata A Apirana T. Ngata.

"No te wiki tuatahi o Maehe 1899 ka tae mai te whakaatu a Te Tatana ki au kua whakaturia au hei Hekeretari Haereere (Travelling Secretary), mo Te Kotahitanga. E mahi ana au i taku mahi roia i Akarana i tena wa. Otira kaore au i maharahara ki te ata waiho atu i tera mahi nui, i te nui o toku hiahia kia kite a tinana au i te ahua o te iwi Maori, a kia kimi i nga take e torere nei te heke o te iwi Maori ki te po, ki te rapu hoki i nga huarahi e ora ai. No te 21 o nga ra o Maehe ka poroporoaki au ki Akarana, ki nga marae o te Pakeha i haututu ai au i era ra, ka anga nui te aroaro ki nga marae o Te Tai Rawhiti ki te mahi i hiahiatia ai e toku ngakau mai o toku itinga a tae noa mai ki tenei wa. Ko nga mahi i whakaritea e te komiti maku ko Enei:—

- He haere ki nga pa Maori ki nga takiwa e whakahaua e Te Komiti ki te whakamarama i nga take e hapainga ana e Te Kotahitanga o Te Aute.
- He titiro i te ahua o te noho a te iwi Maori o ia takiwa, o ia takiwa, a he whakaatuatu ki Te Komiti i aku i kite ai o ia ahua [*unclear: lo*] ia ahua, i te mate i te ora i te pehea ranei.
- He whai kia kite i nga tamariki tawhito o Te Kareti o Te Aute, o era atu kareti Maori kia tahuri mai ratou ki te nei whakahaere.
- He awhina i nga Minita karakia, i nga Mahita kura, i era atu tangata ranei e whakahaere ana i nga tikanga papai i roto i te iwi Maori.

"Kua oti i roto i au nga mea hei uiuinga maku i au e taka haere ana i Te Tai [*unclear: Rawhiti,*] ara, mehemea e tika ana te whakapae a te pakeha ko nga take i heke ai te tokomaha o te iwi Maori, i ngaro ai 16,200 i waenganui o te tau 1858 me te tau 1896, ko enei ara:—

- He nui no te matemate o nga tamariki ririki i te kuare o nga matua ki te tieki.
- He tukino no nga matua i o ratou ake tinana i uru ai he ngoikoretanga ki nga toto o a ratou uri e whanau ana mai.
- He tieki kino i nga turoro, he mau ki nga mahi a nga tohunga Maori.
- He pukupa no nga wahine. E whakapae ana e te pakeha ko tetahi take nui i kore tamariki ai nga wahine Maori he nui no te puremu i te mea e tamariki rawa ana, moe tuturu rawa ake i te tane kua kore e whanau tamariki.
- He [*unclear: tn*] no te Maori i waenganui i nga tikanga e rua i ta te Maori i ta te Pakeha, ka mau i nga kakahupakeha i etahi wa a ka ruke ake ka haere tahanga. Na reira ka takia mai etahi mate hou a kaore te tinana e kaha ki te whawhai ki aua mate.
- He moe whanaunga, ka kore e whitiwhiti ngatoto, engari ka pirau ka ngoikore nga uri e whanau mai.

Na i runga i enei take ka haerea e au te "rohe pooti" o Te Tai Rawhiti timata atu i te awa a Te Atua a tae atu ki Wairarapa, ko te rohe rawa o Te Arawa kaore au i tae. Ko Ngatiawa, Ko Tuhoe, Ko Te Whakatohea, Ko Ngaitai, Ko Te Whanau a Apanui huri noa i Waiapu ki Turanga, Ko Ngatikahungunu putu noa ona rohe katoa i haere au i roto i runga i aku take, i marama ki etahi iwi, kaore ki etahi, otira me ki i manaakitia e Te Tairawhiti taku haere. Kaore aku tumanako mai i Akarana akuanei murara ai te ahi i au, akuanei kia kotahi tonu hoatutanga ki te iwi Maori ka tahia nga marae, ka whakahoutia nga whare, ka whakarerea nga tohunga Maori, ka tino awhitia nga kura me te whakapono, ka whakamahia nga whenua, ara ka whakaotia tonutia nga mea e wawatatia nei e te nga kau i nga wa katoa. Kaore, i tino whakaparahako au ki au, i ki iho au ki aku hoa Pakeha i Akarana ki te rongo mai koutou ka kotahi tuarongo whare Maori ka whakaaetia kia pokaina i runga i aku

kauwhau ka mohio koutou ka ea oku mauuitanga o tenei tau. Heoi ra i whai puritanga ringa ano moku i runga ake i taku i tumanako ai e kore te iwi Maori e tahuri wawe ki enei tikanga hou. Ko au i pohehe noa. Ina hoki ra etahi hua o taku haere.

- Kua whakaetia etahi whare maha o te takiwa o Matata tae atu ki Waiapu kia meatia he wini mo nga tuarongo hei putanga hau, a kua meatia kia pera he ture mo nga whare runanga hou e hangaia a muri ake nei.
- Kua takoto he kupu nui ki etahi marae o taua takiwa ano, ki etahi marae hoki o Ngati Kahungunu kia katia te Waipiro i aua marae, ara, kia kaua e tukua i nga huihuinga ahakoa mo tehea take.
- Kua marama nei nga iwi i tae ai au ki nga painga o te kura, o te matauranga, kua puta nui a ratou kupu tautoko i nga kura, me to ratou kaha ki te tuku i a ratou tamariki ki nga huarahi e whiwhi ai i te matauranga.
- Kua whakaaturia e "Te Pipiwharau" nga mahi o te takiwa o Ngati Porou i hua mai i roto i nga tohutohu a te kotahitanga o Te Aute.

He maha nga whakaaro hou i kitea e au i au e haere ana i te rohe o Te Tai Rawhiti. I titiro au kua tino uaua rawa te whai atu i etahi o nga iwi Maori i te mea kua karapotia e te Pakeha, kua noho apure noa iho i waenganui i te Pakeha. Me pehea ranei e taea ai era takiwa? ko Etahi iwi kei te hohonu tonu atu ki roto i te Maoritanga, kia taka he whakatupuranga ke ka tata mai ai ki nga whakahaere hou O naianei. Katahi au ka tino marama rawa ki te mea e whakauaua nei i nga tini whakahaere e hiahia ana kia tohaina ki runga i nga iwi, ara, he roimata tonu kei te kanohe o te Maori e iri ana i te ao i te po mo ona whenua. E maharahara ana a Tuhoe mo tona Rohe Potae, kei reira te nuinga o ona mahara me ana patai. E raruraru ana a Ngatiawa mo ana tono wehewehe. E ui ana a Te Whanau a Apanui mo ona papatipu. E karanga ana a Ngatiporou, "Homai he moni hei turaki ake i te rakau, hei tahu i te rarauhe, hei whakamahi i te whenua." E kupapa ana a Turanga i raro i te mokete, i te kaporeihana. E tahinga ana a Ngatikahungunu i runga i tona taonga i te reti. He maati te Pire Poari hei whakangiha i te kapura, e ki ana ko Ngapuhi, mura ana i Putauaki i Huiarau, i Raukumara i Ruahine ki Tararua. I haka noa oti Te Itanga-a-mate

'E ngau nei ki te reti, ki te hoko, ki te kukuru pakara.

'Whakataua i te whenua—hei.

'Whakataua i nga ture—hei.

'I Nga mema te kohuru, i te kuini te koheriheri.

'Ka raruraru nga ture, ka raparapa ki te pua torori—i aue!"

"Kia oti rawa mai he ture totika i te Paremete mo nga whenua Maori e rite ai nga hiahia o nga iwi, heireira ra ano tino watea ai he huarahi mo nga whakahaere a nga kareti Maori. Otira he wa tika tenei hei tiringa haere tanga mo nga purapura o ngatikanga hou. Tera e tau noa atu ki runga pari ki runga kohatu, ki ro otaota, ki te koraha, ki ro wai. Otira tera e tupono te tahi mea kotahi ki te wahi atea, ki te ngako o te whenua, e whaipakiaka ai. Me haere ra me rui haere te purapura. O te matauranga, kia hihiko te ngakau ki nga kura; o te whakapono, kia tautokona nga Minita kia hangaia he wharekarakia kia whakaakona nga tamariki ki te karaipiture; o te ahu whenua, kia kaua e waiho noa te taonga nui a Te Atua te whenua i homai ai ki te tangata Maori kia takoto mangere noa ana, Engari kia mahia i raro i nga ture mehemea e taea; o te whakakotahi i nga iwi Maori i runga i te taha tangata, i te titiro ahakoa he maha nga wehewehenga mana rangatira e kotahi ana te mate tinana e kotahi ana te heke a nga takiwa o te motu nei ki te ngaro. Me pehea e hoki ake ai?"

"A i au i haere nei i te Tai Rawhiti he maha nga mea i kitea e au hei whakahauora mo te ngakau. Kua ngawari haere te kai o te waipiro, kua papai rawa ake nga whare noho, nga kakahu nga kai. kua kaha te mahi orange a etahi takiwa, kua tahuri nui etahi ki te mahi kaanga, witi, oti, whakatuputupu kau, hipi, poaka. He rongopai nui te rongopai o te ahuhwhenua, he wahanga nui no te rongopai tapu o Te Karaiti. Mehemea ka ata mau ana i te tangata Maori ka tau iho te awangawanga e mea ake nei, taihoa ka ngaro atu te iwi Maori i te mata o te whenua."

Ka mutu te ripoata a Apirana ka neke te hui mo muri iho o te kai.

I te puaretanga o te hui i muri iho o te kai ka panuitia etahi pukapuka mai kia Te Tatana na Nikora Tau Tau, Pene Heihi, Maihi Rangipo me Rupuha Te Hianga,

I muri i tena he whaikorero na Te Reweti Kohere. He patai nana:—

"He Iwi Mangere Ranei Te Maori?"

He kupu tawai na te Pakeha he iwi mangere te Maori. He tika ano pea he iwi mangere, engari no enei nga rangi, no te wa o te Pakeha; otira ki te ki te tangata no nga tupuna mai ra ano te mangeretanga o te Maori, he tangata kuare taua tangata.

He maha nga mahi nga tikanga a te iwi Maori kaore i era atu iwi Maori o te ao. He whare ataahua o te

Maori, he whare whakairo he mea ata waihanga; ko o ratou waka taua he hanga whakamiharotia e te Pakeha; o ratou kakahu he mea ata whatu; a ratou patu, te taiaha te mere, he mea mahi tohunga. He tohu ranei enei mea no te iwi mangere? Tera ranei e taea e nga iwi tutua e nga iwi mangere te whakawhiti i te Moana-nui-a-Kiwa i runga waka, i [*unclear*: Hawaiki] ki enei moutere ataahua o te tonga? He whakatauki na o tatou tupuna: *He toa taua he toa pahekeheke, tena he toa ngaki kai he toa mau tonu*. Tera ranei e taea tenei whakatauki e te iwi mangere?

I kore ai e kitea te ahuwahenuatanga o te Maori i enei ra na nga take maha. Inaianei i te wa o te reti o te rihi he ngawari te putanga mai o te moni ki te Maori, na reira kaore he mea hei pana i a ia kia whakaputa i ona uaua ki te mahi. E kore ia e pera me te Pakeha e matenga kino ki te kore ia e kaha ki te mahi oranga mona. Ko nga ture e pa ana ki ona whenua tetahi mea kei te peehi i a ia. E kore ia e pai ki te whakapai noa i te whenua papatupu, e kore hoki ia e mohio e riro mai i a ia a te ra o te whakawatanga, na reira ka waiho e ia kia tu ururu ana. Ko nga whenua kua whakawangia kaore i te takoto whaiti, na reira e kore e taea e ia te whakapai katoa, me he mea i takoto huihui tera e mama tona whakapai. I nga wa e tu he ana nga ture e pa ana ki nga whenua o Kotarana i kiia te Kotimana he iwi mutunga mai no te mangere-honia, tena i te tikanga o nga ture kaore he iwi hei rite i te ao nei ki te Kotimana mo te ahua whenua. Waihoki he penei ano tetahi take i kore ai e kitea te kaha o te Maori ki te mahi. Tetahi mate o te Maori he kore moni hei tautoko i ana mahi—he kore kaheru hiriwa. A tetahi take ano—kaua e hunia—he ngaikore no te ngakau o te tangata Maori, he he hoki no etahi o ana tikanga. Kaore ano te Maori kia mohio ki te u ki te mahi tonu i nga wa katoa, ehara hoki i te tikanga na ona tupuna, otira kei te haere mai te wa e matau ai ia, e rite ai ki te Pakeha; ko tona tino hiahia inaianei he ngahau he haereere tonu ki te whangai i ona kanohi. Kaore ona ngakau wawata ona ngakau tawhai kia riro mai i a ia etahi mea pai atu etahi mea nunui. E tatu ana tona ngakau ina whiwhi ia ki te kumara ki te taewa ki te miiti, e tatu ana i te whare raupo, hei aha rawa i hanga ai i te wharepapa. Ko te marena hei te tuatahi ko te hanga i te kohanga hei nohoanga mo te wahine hei takotoranga mo nga tamariki taihoa noa.

He iwi kaha te Maori ki te mahi ina hiahia ki te mahi. Inahoki he iwi kaha ki te whakaiho hipi—tetahi mahi pakatua atu. He iwi kaha ki te tua ngahere—tetahi mahi pakeke atu. He iwi kaha ki te kari rori—Tetahi mahi uaua atu. E taea ana hoki e te Maori era atu mahi aringa taikaha. He iwi rangatira te Maori otira ko to ratou rangatira-tanga kei te moe.

Front Cover

Back Cover

Title Page

Title Page

Te Aute College Students' Association. Report of the Tenth Conference Held at Ohinemutu, Rotorua. on Dec. 25, 1905, to Jan. 1, 1906. Whakatangata! Kia Kaha! Rotorua: Printed at the Office of the "Hot Lakes Chronicle," 1906.

Nga Korero o te Hui Tekau o Te Kotahitanga a Nga Tamariki O Te Aute Kareti I Tu Ki Ohinemutu, Rotorua, Tihema 25, 1905, ki Hanuere 1, 1906. Whakatangata! Kia Kaha! Rotorua: I Perehitia ki te Tare Nupepa o te "Hot Lakes Chronicle," 1906.

The Te Aute Students' Association.

IN response to a cordial invitation from the representatives of the Arawa tribe, the Tenth Annual Meeting of the Te Aute Students' Association was held at Ohinemutu, Rotorua.

As the main object of the Association's existence is to influence and mould Maori Public Opinion, the proceedings at the Conference were conducted mainly in the Maori language.

A Memorandum of Resolutions passed by the Conference is given in English on pages 38 to 41.

Both in the matter of attendance, and importance of the subjects discussed, this Conference has been one of the most successful yet held by the Association. In addition to the actual work of the Conference as indicated by the Resolutions passed, the members of the Association were asked to open two important Meeting Houses, one at Tarewa, near Ohinemutu, and the other a Mission Hall, named Te Arawa, at Whakarewarewa. The attendances at the various meetings and functions varied from 50 to 450.

With the view of influencing Maori Public Opinion on Te Aute Conference lines, this report is printed mainly in Maori.

Any information required about the work of the Association will be supplied on application direct to Mr. J. Thornton, Secretary and Treasurer, Te Aute.

As the expenses incurred in connection with the work of this Association and in printing this Report are considerably heavy, we would remind all those willing to assist that subscriptions and donations will be thankfully received by the Secretary and Treasurer.

Yours, etc.,

F. A. Bennett,
Compiler of Report.

Te Kotahitanga O Nga Tamariki O Te Aute Karetī.

Ko te Hui Kotahi tekau o tenei Ropu i tu ki Ohinemutu, Rotorua, i te 25 o nga ra o Tihema, 1905, tae atu ki te 1 o nga ra o Hanuere, 1906. He whakamarama poto i ona tikanga.

Ko nga mahi ma tenei Ropu huihuinga:

- Ko te whakakotahi me te huihui katoa i nga tamariki o Te Aute, i nga mea kua puta ki waho o te kura, me nga mea e kura ana i naianei; a he whakahoki mai i te ahua o te tangata ki ana i mahi ai i te kura, kei noumou noa nga matauranga.
- Ko te tautoko i te ora mo te iwi Maori, te ora mo te tinana, mo te hinengaro, me te wairua.

Ki te whakaaro iho a etahi o nga mema o te Kotahitanga kua tata tenei ki te wa e tika ai te whakawhanui i te Kaupapa o te Kotahitanga, kia uru mai ai ki roto ki ona whakahaere nga tangata e whai whakaaro nui ana ki te rapu i te ora mo te iwi Maori. Ko te whakatuturutanga i tenei whakaaro kua hikitia mo te hui a tera tau e haere mai nei.

Ko tenei Ripoata he mea tuhituhi e nga mema o te Komiti Ripoata o te Kotahitanga, engari ko etahi o nga korero o te timatanga i ngaro, he kore Komiti hei tuhituhi, no muri nei te Komiti i whakaturia ai. Mehemea kei te he te takoto o etahi o nga kupu, utaina mai ki te Etita te he, me te mahara iho ano, ki te taumaha rawa o te pikaunga i whakawaha mai ai ki ona pakihwi. Mehemea i mohio ahau ka tukuna mai ki ahau te whakahaere i te Ripoata mo te perehitanga, kua whakarapopotongia ana nga mahi a nga Komiti. Ko tenei kua pakaru ke te hui, a no muri rawa nei ka tuturu te whakaaro kia waiho maku e whakahaere te perehi o nga korero o te Hui.

Heoi ano.

Na to koutou hoa pononga.

PERERIKA PENETI,
Etita.

Repoata Mo Te Huihui Ki Tarewa.

Tihema 25th he ra whakamaharatanga ki te whanautanga o to tatou Ariki o Ihu Karaiti, tetahi nei ona ingoa ko te "Meri-Kirihimete."

Ano ka whakatata ki te 11 onga haora o te Awatea ka whakaeke nga tangata katoa i watea o roto i nga hapu o Te Arawa ki Tarewa, waahi o Ohinemutu, ki te whakahei ite Powhiri a ngati Tuara raua ko ngati Kea, kia haere atu ki te whakatuwheratanga o ratou whare hou ka huaina nei ko Taharangi a taua ra.

Ko te ope maana e kawa te whare e tomo tuatahi hoki ko te ope whakamutunga ara ko te Rev. Peneti me tana Koaea (Choir) (e waha ana i ta ratou peeke huka ki tonu ite Rawiri, ite Himene) me te nui noa o te tangata. Ko te Peene ote Taone ki mua whakatangitangi haere ai ko te ope a Peneti ki muri whai haere mai ai, a tu noa ki te marae o nga hapu i whakahuatia i runga ake nei, i te roro hoki o to ratou whare ka whakatuwheratia nei.

Te kawa o tenei whare kaore i haere ite huarahi kawa whare a nga tipuna. Engari i tukua mai kia Peneti katoa te tikanga a whakatutukitia ana taua tikanga i runga ite kupu Karakia ki te Atua Nui tonu, ara peneitia me tenei ka whaiake nei:—

I tu a Rev. Peneti me ona hoa ara a te Tatana (Mahita Kura o Te Aute), a Tiatitana (Mahita Kura o Te Raukahikatea), me etahi atu, tae noa ki te Koaea, ki te takiwa ki roto o te paepaekaiawha, ko te whakaminenga ki te Marae. Ka timatatia e Peneti ki te Himene, muri iho ka Karakia ko te waahi timatatanga o te Karakia ote ata. Muri iho i tenei he Himene. Te mutunga ote Himene ko te kupu Kauwhau. Te rarangi a Peneti kei Hakai 2.7 (Ka haere mai ta nga iwi i matenui ai ka whakakii ano hoki e Ahau tenei whare ki te Kororia e ai ta Ihowa

Kaharawa). I whakaatu te kai Kauwhau, kai roto i tenei rarangi kotahi e paihere ana nga take e rua o to tatou ra, ara,

- Ko te whakamaharatanga ki te ra i tae mai ai ta nga iwi katoa i matenui ai, ara ki te Ra Whanau o te Karaiti.
- Kote whakatuwheratanga i tenei whare.

Ahakoia kore whakapono te tangata, ia ia e tuhi reta ana ka tuhi ia i te tau. He whakamahara tena naana inga tau ote whakautanga ote Karaiti. He wawata hoki ta te ngakau tena tenei whare e waiho hei whakahaere tikanga e whai pai ai ki runga ki te iwi, e whai Kororia ai hoki te Atua.

Ka mutu nga kupu Kauwhau ka taia te wai e te ringa o Peneti ki te takiwa ki runga o te kuaha, ka iriiritia hoki tona ingoa ko "Taharangi." Ka tutuki tena ka huakina e ia te tatau o te whare, katahi ka tomo katoa ki roto o te whare (kihai i poto katoa ki roto) ka whakaotia atu te Karakia ki reira. Muringa iho ko nga kupu mihimihi.

E rua nga huarahi o te mihi. (1) He mihi kia Te Tatana raua ko Tiatitana, ara ki nga Tumuaki Whakahaere o te Kotahitanga onga tamariki o Te Aute, e whakapau nei i o raua whakaaro ratou ko etahi atu ki te kimi ite orange mo te iwi Maori. (2) He manaaki i era atu i whakaeke mai nei ki te manaaki i te kupu Powhiri.

I te mea ka tae tonu ki te wa i whakatakotoria ai te teepu ote Kirihimete, ote hakari hoki o te Tomokanga o te Whare ka hikitia nga whai korero. Ka huhura nga tangata ki waho ka timata ko te Peene ki te whakatangitangi i ana rangi atahua, roreka ki te whakarongo atu e tenei e te taringa kuare nei.

Ka takoto e rua nga teepu ki te whare, e rua ki te marae. Katahi ka haere te mahi nei te kai. Kaore i rikarika; nga kai katoa a te Maori a te Pakeha, o uta, o te Moana, o tenei motu, o era motu, he ruarua rawa nga mea i ngaro atu. Otira ahakoia ngaro atu, kihai rawa tetahi hiahia kotahi i hoki tangi atu ki tona kainga mona kihai i rite! Ka whakaeke nga iwi ki te kai, te Pakeha te Maori. Kihai rawa i taea te kai! E whakaeke tonu ana mai nga iwi tae tauhou mai, me te takoto tonu te teepu, te ahua me te mea katahi ano ka whakatakotoria atu. Kaore e kitea atu te ahua mimititanga iho o te kai!

Ka huri ake he kupu inaianei mo te taonga whare nei. I hanga nei na te Maori motuhake anake i hanga i runga ite ahua ote Whare Maori ano apiti atu ki etahi tikanga papai o enei ra.

- I pokaia kia rua nga wini ki te Tuarongo o te Whare hei putanga mo nga kino ote Whare ki waho.
- I papangia a raro o te Whare kia kore ai e puta ake te puahuru o te oneone.

He Whare matarahi, he whare whakairo. He nui te mahi me te taima i whakapaua i tona wai hangatanga, a he nui te whakamihi o te katoa ki te kaha o te tangata naana nei tenei whare i whakakaha i waihanga. Tetahi taonga atahua, kihai nei i he tona tuunga ki waenganui ote whenua o nga mea whakamiharo ara o Rotorua nei, no te mea kai te kite atu i tona tu i etahi mea kai runga ia ia, ka waiho ano hei mea whakamiharo ma te ngakau.

Ka mutu nga raruraru o te tina, katahi a Te Tatana raua ko Tiatitana ka whai taima ki te whakahoki i nga mihi a te tangata whenua.

He whakamihi te nuinga o a raua korero mo te whare mo te pai o te huihui, mo te kore waipiro, mo te tutukitanga hoki o te mahi na te Maori anake i hanga. I mea a Te Tatana ko tera tana tino ako ki ana tamariki o Te Aute kia kaua ratau e riro ke ma te tangata e whakamahi. Engari ka kitea iho te whakaaro me mahi e ia ake ano, kaua e whakawhirinaki ki tetahi atu. Me te whakaatu ano a Te Tatana, ko ia kua ponongatia ma te Iwi Maori. Mo tena ahua hoki, ara mo te kimi i te ora mo te iwi Maori i tae mai ai ia ki Rotorua nei. A ko enei ra ona, tae atu ki ona ra whakamutunga ka whakapaua e ia i runga i nga huarahi e mohiotia ai ia he pononga mo te iwi Maori! I korero ano ia, i whakaatu i te ahua o ana i kite ai i ona taenga mai i mua. I tenei taenga mai ona he miharo ke te mea i tae mai kia ia. Kua kore rawa he haurangi i makarokaro ai ia. I mea ano a Te Tatana "E pupuhi ana te hau mai i tetahi pito ote Whare nei puta noa i tetahi taha, e tahi ana i nga mea kino katoa o te Whare. Waihoki, kia pera ano he whakahaere ma koutou kia kaha ki te whakakore atu i nga mea kino., kei mahia i roto i tenei whare. Kia waiho ko nga mea pai anake ko nga mea e whai painga ana ki te iwi. Ko ena nga tikanga hei whakahaere i roto i tenei Whare. Tera atu te nuinga o ana korero. I tu ake ano etahi. He whakamihi tonu nga korero.

Me hoki atu he kupu whakamihi ki tetahi ope Tamariki wahine kei a Tamatekapua e horoi ana i nga whare ara ite:—

- Whare-kai
- Ia Potini (Hei whare moenga)
- Ia Tamatekapua (Whare-Runanga)

hei taunga mai mo nga manuhiri i karangatia nei e te ra o te Kotahitanga. A i te mea i ohorere rawa te tino tuturutanga o te Ra o te Hui koia i ponanatia ai. No te ata po tonu ratou ka oho ki te whakapai, a rokohanga noatia mai e nga manuhiri e mahi tonu ana. Na reira e kore e taea te whakarere noa atu tenei take, kia whakaputaina ra ano he kupu mihi kia Wena Tait raua koe Pae Thom mo to raua kaha, tae atu ki o raua hoa wahine, ki te whakapai i te Marae mo te Hui o te Kotahitanga o Te Aute.

Tama-te-Kapua.Wenerei, Te 27 O Nga Ra O Tihema, 1905.

2 p.m. I te Puaretanga o te Hui i tenei haora ka tu a Apirana Ngata ka mea, "Ko te putake tuatahi hei mahinga ma tatou ko te panui a Mr. Long." Panuitia ana e Mr. Long tana pukapuka tae noa ki tona mutunga.

Te Tatana. Taku i tu ake ai he tautoko i te motini. I tae ahau ki Tonga, ka kite ahau i tetahi Mihinare, ka mea mai ia ki ahau kei te akona nga tai-tamariki o Tonga ki nga mea nunui rawa atu, ki nga whika taumaha, me nga reo Kariki raua ko te Ratini. Ka mea atu ahau, pai ke mei akona ki te reo Ingarihi, kia mohio ki tena ka tahi ka ako ai ki ena e korerotia mai na e koe. Ka mea ia e kore e whakaaetia e nga Kau-matua. Engari kei te penei ake taku, kua nga pukapuka pera te ahua me era kua korerotia ake nei e au, engari pea etahi atu, otira ewhea ra o nga pukapuka e tika ana hei whaka-maori ki te reo Maori. Otira e ki ana ahau, ko te reo Maori e kore e tae ki te rua whakatupuranga, ka kore atu ai taua reo. Kaore au i te ki me whakakore te reo Maori. Ki taku mahara me ako ko te reo Pakeha hei reo. Kei te mohio ahau kei te aroha ano te iwi Maori ki tona reo ake. Kaati ra e kore e taea te pehea, ko te kore ano tona mutunga. (Otira tera atu te mahanga o nga whakamarama a Te Tatana.)

Apirana. Ko te motini kei te tautokotia e Te Tatana, engari ko te mea i maharatia ake ai e ahau ko tana kupu e mea nei ko te reo Maori ka kore atu. Ki taku titiro he mea whakangoikore tenei i te ngakau. Tena he aha te he o te reo rua, o te reo Pakeha me te reo Maori. He reo tino hiahiatia nuitia te reo Maori e tenei iwi e te Pakeha. I roto i te korero a te Kau-matua nei, he mea whakangoikore ia i te ngakau. (Tera atu ano te roanga atu o nga korero a Apirana).

Wepiha. He nui toku pouri mo te kupu a te Tatana e ki nei, ka ngaro ia te reo Maori. E kore ahau e whakaae ki tenei e poropiti nei ia, ka ngaro ia te reo Maori, i nga whakatupuranga e rua. Ki toku mahara ia he hui te hui a te Kotahitanga hei rapu i te ora o te iwi Maori, kei ngaro ia me ona ahuatanga katoa. Waihoki me te reo Maori kia kua e ngaro. Ina hoki na toku kuare ki te reo tupu ake i kore ai e kori te taha, e whana nga waewae. No reira e mea ana ahau me tuku he Kau-matua Maori ki te Raukahikatea, hei ako i a matou ki te reo Maori. Kei te nui atu taku tautoko i te motini.

Tiatitana. Ki taku mahara ko nga pukapuka ano e tika ana, kia whakamaoritia. E penei ana ia taku me whiriwhiri he Komiti hei kohiri i nga pukapuka e tika ana kia whakamaoritia. E tino tautoko ana ahua i tenei motini. Kei te pouri ahau ki te kupu a Te Tatana e mea nei e rua whakatupuranga e heke iho nei, ka ngaro te reo Maori. Tera he iwi i kaha ki te pupuri i to ratou reo mo nga tau kotahi mano a he aha te take i kiia ai ka ngaro te reo Maori, i kaha ai koa tera iwi te Inia ki te pupuri i to ratou reo. Ko te motini e mea ana kia whakamaoritia nga pukapuka Pakeha ki te reo Maori hei pupuri i te reo Maori. Hei kupu whakamutunga ake maku, kia kaha ki te pupuri i te reo o koutou tupuna.

Wepiha. Kei te pouri rawa ahau ki nga kupu a Te Tatana e poropiti nei i te ahua o te reo Maori. Kore ake a te Wereta i tenei.

Apirana. E whakapai ana ahau ki te kupu a Te Tatana, i te mea kaore ia i te ki kia ngaro ko te tinana Maori, engari ko te reo Maori ia e ngaro, no reira kia ata tata i to tatou Kau-matua, otira kei te tautoko ahau i te motini. (Tera noa atu te maha o nga korero a Apirana)

Pirimi. Kei te pai te kupu a to koutou Kau-matua a Te Tatana, kei te rite ki te kupu a Kawana Kerei kia Potatau i penei ra, "E kore e hu te tikera, ka ngaro koe i au." Ka whakahokia e Potatau, "E kore au e ngaro ia koe." Ka patai a Kerei, "Kei a wai he ora mou? Ka whakahokia e Potatau." "Kei a koe tonu he ora moku." Tu tonu tena kupu. Kati kei te pai ra te kupu a to tatou Kau-matua, he whakakaha i a tatou ki te kimi i te ora mo tatou. No reira ka penei taku, kia kaha koutou ki te kimi i te ora.

Taekata. E pai ana te kupu a Te Tatana, ki taku titiro atu. Kei te mohio ia ki to koutou ahua kua Pakehatia. Otira i te mea kua rongou atu au i a koutou korero, kei te kaha ki te whakahe i tana kupu no reira ka penei atu ahau na "kia kaha."

Pirika. E mea ana ahau ki te motini me te kupu a Te Tatana he mea kotahi tonu. No reira kei te tautoko ahau i te motini, e kore hoki ahau e whakahe i te kupu a Te Tatana, engari kei te whakapai ahau ki taua kupu. Me tuku atu nga tamariki ki te Kura kia matua mohio ki te taha Pakeha, hei matua mo nga mahi matauranga me ona ahuatanga. E auhi ana tatou ki to tatou reo kei ngaro, engari ki taku mahara ma taua mea ka tupu ai te reo Maori hei taonga, Tera iana me tiki atu he taurira. Waihotia iana i a Apirana; Kia ata titiro tatou. I mutu i a ia te mohio mo tatou ki te reo Pakeha, a ko wai te tino mohio ki te reo Maori? Maku e ki ko Apirana ano, no reira ka marama tatou, ki te kupu a Te Tatana kei te tika, te marama. Ka tuaruatia taku tautoko mo aua mea e rua. Kia Ora te Whare.

Timutimu. Kotahi anake taku i mea ake ai ki te kupu a te Tatana. Ko tona kiinga me ako ko te reo Pakeha anake hei reo mo tatou mo te Maori. No reira kei te whakahe ahau mo tena kupu, engari me penei na, me ako

ngatahi te reo Pakeha me te reo Maori.

Paraone. Tera tetahi wahi ano o te motini a Mr. Long e mea ana ko te Kai-whakamaori me tuku ki te Rau, me whakapiri ki taua Kura hei hoa mona. No reira he mea ake kia tae atu hoki te titiro ki tera wahi o te motini.

Tatana. I ahau e korero ana, kihai ahau i mahara tera e ara he pakanga ki ahau. Kite rawa ake ahau tenei ia te ope taua! No reira kei te ora toku ngakau me te tino hari. ano hoki kia koutou e takitu mai nei ki te whakaputa mai i nga taonga o roto i o koutou hinengaro e kitea atu ai e ahau te kaha me te marama o nga whakahehe mo taku kupu. Me te koa ano hoki ki te tuunga mai o aku. tamariki ki te raupatu i taku kupu. Kaati ra, kaore ahau e wehi ki te hoki ano ki runga ki taku kupu ra ano. Ka pera ano taku kupu, ko te ngaro te reo Maori i nga ra e heke iho nei. Otira he tino pai ia ki te taea te pupuri o te reo Maori.

Apirana. E mea ana ahau mo te take, whakatu Kai-whakamaori ki te Rau; E penei ana taku, matua rapua tetahi oranga mo taua tangata ka tika ai tena wahi o te motini kia whakahaeretia. No reira e penei ana taku, me waiho tenei wahi o te motini. Tera noa atu te wa e ahei ai te whakahaere.

Tiamana. Kua roa te Whare e hurihuri ana i tenei motini, no reira ka tukua ki te Whare he whakaotinga mo ta tatou motini. Ko nga mea e whakaae ana ki te motini me ki mai "Ae." (Ka riro i te "Ae," hikitia ana te Hui mo te 7 o nga haora, ara mo muri o te kai.)

7 p.m. I te whakapuaretanga o tenei Hui, ara i te 7 o nga haora, ka kitea kua tae mai etahi Manuhiri, a i tu te Tiamana ki te Pohiri atu ia ratou. Ko ana kupu enei:— "Haere mai! Haere mai! Haere mai ki te tautoko i nga mahi a te Kotahitanga. Haere mai ki te rapurapu tahi i nga tikanga e ora ai tatou."

I tu ano hoki a Peneti ki te tautoko i enei kupu. "E tautoko ana tenei i nga mihi a te Tiamana. Haere mai! Haere mai! Kia kite, kia rongu i nga mahi me nga whakahaere a nga tamariki o te Kotahitanga o Te Aute. Ka pai ka tae mai hoki korua ki te tautoko tahi i nga mahi hei painga hei ora hoki mo tatou. He nui atu te whakamiharo i roto i toku ngakau mo korua i tae mai nei. Koia ra, tenei haere mai. Kia Ora."

Otene Paora. Tenei te haere nei, a he aha te he o te mihi ki a tatou i na ra koutou te karanga nei. Ko tenei karanga mai kia maua, tenei te haere nei, kia kite, kia rongu tahi i nga whakaotinga o etahi tikanga hei ora, hei painga hoki mo tatou. Tenei kei te pouri ake toku ngakau mo era Hui a o tatou Kaumatua ka hemo ki te po, ara i nga Hui topu o te Motu i raro i nga whakahaere o te Tiriti o Waitangi. No konei ka takare te ngakau ki te haere mai kia tae tinana mai ki tenei Hui. Ki te titiro iho a te ngakau he ora rawa ano ia kei roto i nga whakahaere a te Kotahitanga o Te Te Aute, ina hoki e tuatu nei i mua ia koutou. Ko tenei, karanga mai, e mihi ki a tatou i roto i nga arohatanga a to tatou Ariki Atawhai.

Apirana. Ko nga take e raruraru ana mo nga mamae ki o tatou whenua mo runga i te ture muru whenua, me te ture Purotu me hiki atu ki te Whakarewarewa, mo te 2 o nga haora o apopo. Tuarua me whakarapopoto, ka homai ki ahau, maku e hari hei wahanga ki te Paremata. Otira, e hara tenei i te wa mo ena take. Engari toku hokinga mai ia Hune, ko te wa tika tera hei utanga mo ena mamae.

Tiatitana. (He mea panui tana motini me nga whakamarama ki te reo Pakeha). (1) Ko te ahua o nga whare tawhito me ona ahuatanga. (2) Ko te ahua o nga hanga whare o naiane, kaore i rite te pai ki te hanga whare o mua. (3) Kia kowhiritia he Komiti hei pupuri i taua mahi whare o mua, ko A. T. Ngata, M.H.R., ko Takuta Pomare, ko Hamutana, me F. J. de Clere me whai mana ratou ki te apiti atu i etahi hei hoa mo ratou. A ko Apirana hei karanga i te Hui. (4) Ma ratou e whakaatu ki nga Maori nga mea e rite ana ia ratou.

Apirana. I whakamaramatia te motini i runga i te ahuatanga o mua, me te ahua o te mahi o naiane i nga whare. I ki te motini he pai ke te mahi whare o mua i to naiane. Engari i whakahaua kia mahia nga whare kia papai, kia whai papa takatakahanga, matapihi ki te roro, ki te tungarua, hei putanga mo nga hau kino. I konei ka hanga houtia te ahua whare, ka rite ki to te Pakeha whare. No te otinga ka kia he pouaka, koia te rite. Otira kei te tautoko ahau i te motini.

P. Peneti. Kei te tautoko ahau i te motini i runga ano i te mea kei te whakahaerea e ahau tetahi ahuatanga o taua motini, ara o nga whare o mua.

Pine Tamahori. E tautoko ana ahau i te motini.

Wepiha. E whakahipa ana ahau i te motini, otira e inoi ana, me unu mai tenei motini ki waho. Kei te penei te ki a te Pakeha ra, kia noho tonu tatou i taua ahua o mua. Kaore ahau i te pai ki tera. Me kimi atu ko te ahua pai mo tatou inaianei. Otira ko toku takiwa kei taua ahua o mua ra ano. He ahakoa ra e mea ana ahau me unu atu tena motini.

Terei Ngatai. E tautoko ana ahau i te whakahipa a Wepiha e mea nei, me unu atu tenei motini.

Apirana. E whakapai ana ahau ki te motini me nga korero kua oti nei te whakapuaki, otira kei te huarahi moni anake te take uaua mo te mahi whare. He nui toku miharo mo te tangata ki te whakapau i te £20 hei hanga whare mona i runga i ana mahi kihai i toe hei oranga mo te roanga o te tau. Kua panuitia e Pomare tana ripoata mo te pai o nga pa Maori ara o nga takiwa Kaunihera o te Arawa raua ko Horouta. Engari na toku mohio ki te whakauru i nga kaute ki roto i taku ripoata i neke ake ai te pai o toku takiwa. No reira e mea ana ahau me waiho te motini kia tu ana mo tetahi atu wa whakahaere ai ano.

Tiamana. Ka panuiti te motini, ka tukua atu ki te whare.

(Paahitia ana.)

H. Wepiha. I te mea kua whakaotia e koutou te motini, e penei ana taku, kua mate tatou, engari, Kia kaha.

Tatana. He motini taku mo te pooti turaki raihana waipiro. He take tenei i mahia i te tunga o te Kotahitanga ki Mohaka, i runga i te motini kia kore te paparakauta o Mohaka. Mehemea he mana pooti pera to te iwi Maori kua hinga taua paparakauta. Otira ko to ratou hiahia kia hinga, engari na te kore mana, kihai i taea taua mea te turaki. He maha ano nga Pakeha kei te kaha ki te turaki i tenei mea whakariharia ki te iwi Maori. I te mea kua tu nei he mana mo tatou ki te Paremata he mea pai kia kaha te whiriwhiri i tenei motini. E mihi ana hoki ahau kia koutou kua kore nei e kitea ki roto i aua tu whare, ka waiho ai tenei hei tautoko, hei tauira hoki ki era atu waahi. No reira ka penei atu na, kia mau ki tenei hei tikanga hei tohu hoki e puta ai te iwi, e puta ai te pai me te ora mo tatou katoa. Ko taku motini e mea ana kia tukua mai he mana pooti turaki i te waipiro.

A. T. Ngata. Kei te whakamihi atu ahau kia koutou, mo tenei ahua kua kore nei te waipiro. He mea pai kia waiho tenei hei tauira ki nga iwi katoa o nga Motu e rua nei. Ko te motini nei ka tae ki te ono tau e whakahaerea ana. Tenei ano etahi take, ko nga karauna karaati, ko nga Rehitanga o nga whanautanga tamariki me nga matenga tupapaku. Tetahi ko te nohoanga i ahau nei. Kua tu nei ahau ki reira kei whakakorea. E hara i te mea he penei na, no te mea kua tu ahau mo taua tuunga i penei ai te whakamarama; Kao, ko ahau kei te tautoko i te motini.

T. Ngatai. Ki taku mahara, kei te pai te motini engari me ata tiro tiro tatau ki tenei motini. Kei te mahara ahau tera e kore o tatou mema ki te Paremata.

Wharekiri. Kei te penei toku mahara na, he mea pai ano tenei mo nga mate ohore e pa mai ana ki te tangata. Kei te kite ahau i nga painga o taua mea, ko te motini ia kei te tautoko ahau, engari kaua e katia mo nga mate ohore. Ko ahau e tu atu nei e hara i te mea kai i taua kai.

Taekata. He tautoko taku i te motini kia paahitia, hei haringa ma te mema.

Wharetutaki. E tautoko ana ahau i te motini. E tino pai rawa atu ana tenei motini.

REV. Peneti. E penei ake ana taku, ko te motini kia paahitia ma to tatou mema e mau atu ki te Paremata.

Tiamana. Na te Tatana te motini, na Peneti i tau toko. Ko nga mea e whakaae ana ki tenei motini me ki mai "Ae." Ko nga mea e whakahe ana me ki mai "No." (Riro ana i te "Ae." Paahitia ana.)

He Kupu Whakamatakitaki i te Ahua o te Haeretanga o Te Kotahitanga o Te Aute.

Me nga Iwi Maori ki te Pa Tuwatawata o Tuhourangi i te Whakarewarewa i te 28 o nga ra o Tihema, 1905.

No tenei ra ara no te 28 o nga ra o Tihema i te 9 o nga haora, ka noho te Hui ki roto i a Tama-te-kapua, a i te mea ka noho te Tiamana ki runga i tona turu whai mana, ka whakahaerea nga take. Kotahi o aua take, mo te hiki atu i te Hui ki te Marae o Tuhourangi, a oti ana te kupu kia noho ano te Hui kia Tama i te 7 o nga haora i te ahiahi

I te 10 o nga haora ka u mai nga waka a Takitimu, a Horouta, me Te Arawa. I utaina nga waka nei e o ratou iwi, haere ana nga rauawa o aua waka i roto i te wai. E tu ana nga kai hautu i waenganui o ia waka o ia waka. E hoa ma, he mea whakamiharo ki ta te ngakau i kite ai. Ka tae tenei ki te uanga ki uta, ka kite mai te tangata whenua, ka pa te Pohiri, "Haere mai ra e te Manuhiri Tuarangi, na te reo Pohiri o Taane koe i karanga. Haere mai! Haere mai!"

Ka tatu te remu o te Ope ki raro, ka maranga mai ano te tangata whenua, ara ko Tamati te Rangi, aumihi ana ki te Ope Tuarangi. "Haere mai! Haere Mai! Haere mai e te Kotahitanga o te Aute, haere mai ki a Tuhourangi. Haere mai ki te tomo i a Te Arawa e tu nei a Taane. Tenei haere mai ki te whakanui i tenei Marae! Aue, e Koro e, tenei nga Rangatira o te Motu ka eke ki to Marae! Kaore i penei i tou ra; no te wa rawa i to Tamaiti i a Te Rangipuawhe ka eke nei ki tou Marae. Tenei te tau nei. Kia Ora koutou."

Pera ano hoki te aumihi a era atu Rangatira i tu ai ki runga. Ka tu no te Ope ko Te Tatana, ka mihi ki te tangata whenua, "Karanga mai! Karanga mai! Tenei te haere nei ki te whakamana i nga Pohiri! Tenei karanga mai, mihi mai hoki. E tika ana te kupu e mihi mai nei ki te taonga nei, ki te Kotahitanga o Te Aute! Tenei te haria mai nei kia koutou hei awhina, hei whakakotahi i a tatou ki te ropu kotahi, kia ahei ai te rapu i te ora me te pai mo tatou." I muri i tenei ko Apirana, ka mihi ki a Te Arawa e pae ana hoki i te Marae, ka mea, "Koinei to matou Kaumatua, ko te koroua e mihi atu nei ki a koutou! Tenei karanga mai ra kia matou, ki te Ropu taitamariki o era waahi o to tatou Motu! Tenei te haere nei ki te whakamana i nga pohiri kia tae mai ki tenei Marae o tatou, ara ki te tomo i a 'Te Arawa,' ina koa e tu nei a Taane i runga i enei karanga whakatau mai ki a

matou! Ko nga take hei whakahaere ma tatou, me waiho mo muri i te hakari o te Whakatuwheratanga o te ingoa o to tatou waka o 'Te Arawa'. Kia Ora!"

I muri o tenei ko te pere Karakia. Ko te kaiwhakahaere i tera taho ko Rev. Peneti. I timatatia te Karakia ki te Himene 130, a i tuaruatia ano ki te Himene 139. Ko te inoi na Rev. Timutimu. I whakamutua ki te Kauhau a Rev. Peneti.

Nga kupu whakarite a Peneti, mo te ra kia waiho hei ra whakamaharatanga i te ekenga o te Ropu tai-tamariki o te Kotahitanga o Te Aute ki Rotorua, hei whakamaharatanga ki nga whakatipuranga eheke iho nei. "Tenei tetahi reta na Mita Hamiora, he mihi mai ki a tatou, he mea mai hoki kia kaha te hapai i nga tikanga papai e tupu ai te iwi ki runga i nga tikanga nunui."

I whakamutua te Karakia ki te Himene. I te mutunga o te Himene, ka puta te kupu a Peneti ma Te Tatana e whakapuare te Whare. I muri o tena ka haere atu a Peneti me te oko wai, ka tauhitia te tatau ki te wai ka iri-iritia te ingoa o te Whare ko "Te Arawa," i runga ano i ta te iwi i whakaoti ai. Te mutunga mai o te iriiri ka haere atu a Te Tatana, ka pakuru i te tatau o te Whare, ka puare katahi ka puta tana kupu, "Kia tau te Mannaaki nui a te Ariki ki runga i tenei Whare." Ko te tomokanga tenei o te Whare e te Ropu o te Kotahitanga, me nga hapu o te Arawa i hui ki te Marae, me te iwi Pakeha hoki. I runga i tenei ahua, puta mai ana te aroha me te mahara ki te hunga Kau-matua kua wehe atu nei ki te po. Ano te maru iho o te tinana ko nga whakaaro, ko nga whakariterite a nga Kau-matua i te ra e toitu ana a ratou kupu me o ratou tinana.

I te mea ka rapopoto te iwi ki roto i te Whare, ka whaikupu a Peneti, ara ka whakarite i te ahuatanga o te Whare, ki nga mahi a te iwi e whakaaro nei ki te whakatuputupu i nga tikanga e maharatia nei ma reira ka whiwhi ai te iwi ki te ora. Koia enei ko ana whakaritenga: "Nga heke i te taha katau o te Whare nei, koina nga Kau-matua a ko o te taha mau ki nga Tamariki. Kua hono nei ratou ki runga i te tauhu e titiro ake nei tatou, he nui te kaha ki te pupuri i a ratou kia kotahi. Waihoki i roto i tenei ra, kua tutaki te Kotahitanga o te Aute ki nga Kau-matua. I ki ra hoki a Rawiri, "Kua tutaki te Mahi Tohu raua ko te Pono, kua kihi kia raua te Tika me te Rongo Mau." No reira, e te Iwi ko te tumanako atu o te ngakau kia awhinatia te tikanga, me kore e rite te whakatauki nei, "Whiria te kaha, Tuamakatia, e motu, Honoa."

Ko te mutunga tenei o te whakapuaretanga o te Whare. Ka tu te Hakari. Ko nga tangata i uru ki te Whare e 407. He nui te mihi mo te nui o te kai, o ia ahua, a i whai whakamaharatanga ano hoki te tahua ki nga kai a nga Tipuna. He tawa tenei, he hinai tera, nga pou a o koutou Tipuna kua wehe atu nei ki te po.

Whakarewarewa.Tihema 28th, 1905.I Whakatuwheratia Te Whare Ki Te Inoi I Runga Ite Kaupapa O Nga Mahi A Te Kotahitanga O Te Aute.2 p.m.

Tiamana. Ka noho i tona turu whai mana. I timatatia nga mahi, ara nga take e pa ana ki nga whenua. Me te inoi atu kia Tuhourangi, "Tukua mai nga take e pa ana ki nga whenua, kia ata tiroirohia e tatou." Kia Ora koutou!

Apirana. "Ko nga take ma tatou hei kororerero ake ko nga mamae e pa ana ki o tatou whenua. E ngari kei pohehe koutou i haere mai ahau mo enei take. Tera ano te wa, kei a Hune e heke iho nei. Ka ma uta mai toku huarahi, kia matakitaiki mai hoki i roto i nga Marae o te Tai-Rawhiti a ka tae mai ki konei; kia haere tonu ake i konei ki Poneke.

Ko tenei take e hara ite mea no naianei engari i timatatia mai i te tau 1900-1902-3-4-5, te rapurapu a te Ropu tamariki o te Kotahitanga o te Aute. Ka mohio ai koutou he tino take tawhito tenei. No reira ka penei atu ahau kia koutou, 'Haere mai, tangohia, whakaturia he manga mo te Kotahitanga ki tenei waahi; i te mea kei te kite tonu iho ki nga mate kua paa kia tatou. I na hoki te Ture Purotu. Kua rongo tatou kua kore te Kaunihera engari kua hoatu ke he ingoa, hou, kote Ture Poari (i whakamaramatia nga tikanga o te rarangi ono o te Ture Poari kote rongoa mo tena, me timata te ahu whenua). Nga waahi kei roto i tenei mate ko te Ikaroa me Waiariki. Ko te Tai-Rawhiti kei waho i tenei Ture. (Tera atu ano te roanga).

Taupopoki. Me penei atu na; "Mehemea he whakahe tau mo tena koiana katoa ma tatou."

Tamati Te Rangi. Koiana katoa ma matou, ko ta Taupopoki i mea atu na kia koe.

Tiamana. I na ra na e rapu nei, koia hoki i mea ai kia whakatoputia tatou kia kaha ai ki te rapu i te ora i roto i nga mate.

Terei Ngatai. He tautoko taku i nga korero a Apirana e whakamarama nei i te ahua o te mate mo tatou, i tenei ra ahu atu ki nga ra e heke iho nei. Kua rongo i nga whakamarama noreira ka penei ake taku; Kaore he

rongoa mo enei mate e ora ai, ko te whakatopu anake ia tatou kia kotahi kia kaha ai te rapu i te ora, e puta ai tatou i roto i nga whakamamaetanga o te ngakau ki o tatou morehu whenua.

Hautehoro. Ko toku hiahia ko te mahi ahau whenua anake, koia taku tautoko mo tenei take. Ko te he anake ko nga whenua kei te topu tonu. Koinei te take i kore ai matou e mahi i nga whenua.

Mita Taupopoki. E mea ana ahau me tautoko katoa e tatou enei korero e korerotia mai nei, kia puta hoki te hua o ta tatou mahi ki te Motu katoa. E tautoko ana ahau i tenei korero.

Tumatahi. He tino tautoko rawa taku i tenei korero kia tino tutuki ai ki tona mutunga.

Te Wairama. E tautoko ana: E patai atu ana e taea ranei e koe te arai atu te Muru, te Hoko, me te Riihi a te Minita, i mua mai o Hurae.

Apirana. Kaore e taea e ahau te arai, e ngari ma tatou e mahi. Tuarua, ka hoki mai ano ahau ki konei, ki reira tatou ata mahi ai i tetahi karo mo te Ture Purotu. Kei te akiaki tena Ture, kua rongo ahau kei te tukua he petihana hei atiati; kei te pai tena engari kia kaha, Ko te Minita, ko te Pirimia, me Toone nga kai whakahaere o tena Ture. Penei me te Puna-a-Tuhoe kua rongo nei kua riro i te Ture Purotu. He mea atu, ki te tae mai taua Ture kaua e puritia engari tonoa i te wariu o te eka kia huihuia kia ruarau (£200) mo te roiara kia homai e te Kawanatanga. Ka mutu i konei. Kia Ora.

Tamatekapua.29 O Tihema, 1905.

Rev, Peneti. Ka Whakatuwheratia te whare ki te inoi.

P. Tomoana, TIAMANA. Me he mea he motini a koutou me tuku mai ki runga i te teepu.

Pine Tamahori. Ka panui i te pukapuka a te ropu tamariki o te Kotahitanga o Te Aute. Na Pine i motini, Na Te Wheoro i tautoko. He tonu atu ki tenei Kotanitanga kia ata tiroirohia nga wahi e rawaka ana nga tamariki o Te Aute, a kia whakaturia ai ki aua waahi he wahanga ropu mo tenei Kotahitanga." (Paahitia ana.)

Tiamana. Ko te motini a Anaha TE Rahui, ka tukua atu ki te Whare, mo te Kura whakairo, mo te whatu kakahu Maori me ona whakairo.

"Na Anaha Te Rahui i motini, na Pirika Miroi i tautoko:

E motini ana ahau ki tenei hui ote Kotahitanga kia whakaturia tetahi kura mo nga mahi Maori, ara mo nga mahi e kia nei tona ingoa he mahi whakairo-a-ringa, hei whakaako i nga tamariki Maori i runga ite ngakau wehi kei ngaro tenei taonga nui a o tatou tipuna, me te mahi whatu, kakahu Maori me ona whakairo."

Anaha TE Rahui. Ka whakamarama ahau i te take i motini ai ahau mo te kura whakairo. Ko te take, he taonga nui tenei e tumanakotia ana e te ngakau kei ngaro, na reira ahau i mea ai kia tu he Whare-kura whakairo, kia mau ai tenei taonga nui a nga tipuna; tuarua, kia mau ai hoki te whatu taniko me te raranga whariki me ona whakairo.

Pirika Te Miroi. E tautoko ana ahau i tenei motini, i runga ano i te mea i puta mai i roto i te ripoata a Tiatitana mo te whakairo rakau, me te raranga whariki, me era atu tu whakairo a te Maori.

Tatana. Kanui toku koa mo te homai o tenei take. Ko tetahi mahi tena ma tatou he ako i nga mahi o mua. Ki toku mohio ki te tu he Kura mo tenei mahi, tera e puta mai tetahi hua nui hei oranga mo te iwi Maori. I rongo ano ahau i puta ano he kupu ma te Kawanatanga mo tenei take. Ko tenei motini maku e tuku ki te Kawanatanga me te Minita, kia puta mai he kupu whakakaha mo tenei motini.

Tiatitana. E tautoko ana ahau i tenei motini. E koa ana hoki tenei Kotahitanga mo Anaha, mona i whakatakoto mai i tenei take. Kaore hoki e pai kia ngaro tenei taonga me enei mahi a te Maori. Koiane tonu te wa tika mo tenei take. Ko toku hiahia kia tere tonu te whakaoti, i te wa e ora ana nga Kaumatua hei ako i tenei mahi. Ki au me kaha tenei Kotahitanga ki te whakatere i tenei take kia wawe te oti.

H. Taiapua. E tautoko ana ahau i tenei motini, ko te take i rongo ahau tera etahi Pakeha e mea ana ki te ako i ana whakairo ki etahi atu Pakeha. No reira i mea ai ahau kia tere tenei motini te whakaoti.

Rev. Peneti. Ma te Kotahitanga ranei e whakahaere tenei Kura, ma te Kawanatanga ranei e awhina mai?

Pirika. Ki taku me tuku te mana o tenei Kura ki te Kotahitanga o nga tamariki, a ma te Kawanatanga e awhina mai.

Taekata. Ki taku me tuku ki te Kotahitanga te mana o tenei motini.

Tiamana. Na Anaha te motini na Pirika i tautoko. "Kia tukua te mana o te Kura whakairo ki raro i nga whakahaere o to tatou Kotahitanga, engari me tonu ki te Kawanatanga kia awhinatia taua Kura.

Pirika TE Miroi. Me unu mai taku motini mo te Moana o Rotorua me era atu take.

Tiamana. Ko nga motini e pa ana ki nga mamae o nga whenua kua kiiia e Apirana me waiho ena kia hoki mai ia ka whakahaere ai ena.

Rev. Peneti. Ka panui i te motini hei whakaoti i te motini a Anaha. Ki hai i mutu te whakahaere o nga korero mo te motini a Anaha, kia tukua te mana o te Kura whakairo ki raro i nga whakahaere o to tatou Kotahitanga, o nga Tamariki, e tino pai atu ana ki au nei.

Pirimi Mataiawhea. Ki taku mehemea ki te kiia e tatou me tuku katoa atu nga mea e mahia ana e te Kura whakairo, me era atu o nga mahi aringa a nga Maori, ma te Kotahitanga o nga Tamariki, e tino pai atu ana ki au nei.

Tiamana. Ka tukua atu ki te Whare te motini a Peneti mo te motini a Anaha, na Pirika i tautoko. Ko nga mea e whakaae ana me kii mai "Ae," ko nga mea e kii ana "No" me kii mai. (Paahitia ana.)

Tiamana. Ko te motini kei te aroaro o te Tiamana, na Wi Katene.

Wi Paraire. He panui taku i tenei pukapuka hei motini ki to tatou whare. (Panuitia ana, tae noa ki tona mutunga.)

Mahi Hua Rakau.

(Na Wi KATENE, o Motueka, i tuhituhia mo te Hui o Te Aute ki Rotorua.)

Mo tetahi peka o te mahi ahu whenua, ara, mo te mahi tou hua rakau. E mahara ana au he mahi tino pai ma nga tangata iti nga whenua, kihai nei i nui nga eka e puta mai ai he oranga i era atu mahi, ara i te mahi hipi, kau, witi, oti, me era atu mahi penei me enei kua ki ake nei au. Otira ki roto ano hoki i nga takiwa pai mo tenei mahi. Kia tata ano hoki ki nga makete nunui ki Poneke, ki Akarana, ki Karaitiati, ki Otakou, ki Nerehana ranei, a e taea hoki te tuku atu i runga i te tima i te tereina ranei ki nga makete kua kiia i runga ake nei. Otira kei te rite ano hoki tenei mahi ki etahi atu mahi, e hiahiatia ana kia ata mohio ano te tangata i te tuatahi, ara me matua akona ano e tino pai rawa ai. Etahi o nga mea hei akonga ko te tounga i nga rakau, ko te tapatapahi i nga paiaka i mua i te tounga me te tapatapahi hoki i nga peka. Kia mohio ki nga ahua aporo papai, me nga ahua paramu papai, me nga ahua pititi papai, me nga ahua pea papai, me era atu ahua rakau e kore e taea te whakahua katoa i konei, no te mea he rau he rau nga ahua aporo, ko te nuinga he kikino, kia mohio hoki ki nga aporo raumati ki nga aporo mo te makariri, otira mo nga wahanga e wha o te tau. Nga pea pena ano hoki me nga aporo, nga pititi pera ano hoki to ratou ture.

Hei Whakamarama,

Ko nga pititi kia 16 kia 20 ranei nga wehenga, kia nui atu ranei. Mo Tihema kia 2 nga ahua pititi, me Hanuere kia 4 kia 5 ranei nga ahua pititi, mo Pepuere kia 4 nga ahua pititi, mo Maehe kia 4 kia 5 ranei nga hua pititi, mo Aperira kia 4 kia 5 ranei nga ahua pititi, kia 1 kia 2 ranei mo Mei. Ka peneitia te whakahaere o te tou o te pititi ka whai pititi tonu i nga ra katoa o enei marama kua whakahuatia ake nei. No konei au i ki ai kia tino mohio te tangata ki nga pititi e maoa ana i te marama o Tihema. ki nga pititi hoki e maoa ana i te marama o Hanuere, me nga pititi hoki e maoa ano i te marama o Pepuere, me te marama hoki o Maehe, me te marama o Aperire me to Mei hoki. Otira ehara i te mea ko te pititi anake, engari ko nga ahua rakau katoa pena tonu to ratou ritenga tae iho ana ki nga hua rakau ririki, ara, ki te karani pango, ma, whero, me te rahipere, me te kupere me etahi atu o nga hua rakau ririki katoa. Kei runga i tenei whakahaere o te tou pititi e whiwhi ai te kai mahi i te utu mo tona weraweratanga, ara ka timata atu i a Tihema tana hoko tae noa ki te marama o Mei. Kei muri i te pititi ko te aporo ko te pea tae noa ki te timatanga ano o tetahi atu tau hou.

Tenei ano hoki etahi mea tuturu e tika ana kia mohiotia e nga tangata katoa e whawha ana ki te mahi tou rakau hua. Kia mohio ki te tapatapahi i nga peka. Tetahi kia mohio ki te honohono, kia mohio hoki ki nga rongoa o ia mate, o ia mate, me te mohio ano ki ia ngarara hoki ki ia ngarara, ara, ki ia mate kua kiia i runga ake nei. Otira tena atu ano te huhuatanga o nga mea hei akonga e kore e taea te tuhituhi katoa.

He paramu tetahi mea pai hei mahi moni he tou i nga paramu hei whakamaroke, otira ko nga paramu mo te mahi whakamaroke ko nga tino paramu pai rawa ano hoki mo te kai hou tonu nei, tena ko te tini o te paramu kahore nei e pai mo te mahi whakamaroke kahore he moni i roto, ara e kore e rite ki nga paramu whakamaroke no te mea e taharua ana, he tino pai ki te kai hou tonu hei whakamaroke hoki hei kai mo te Makariri. Kei te taka mai nga ra e mahia nuitia ai e te pakeha te mahi whakamaroke me te mahi tini i te paramu me era atu hua rakau ki Niu Tireni nei. No konei ko te tere o te korikori te tika.

E kore e taea te tuhituhi etahi atu huhuatanga o tenei mahi o te mahi hua rakau. Hei whakamutunga ake mo tenei reta kaua e mea e kore e taea e tatou i te kore mohiotanga ara kihai i ata akona. Tenei ano nga kai whakaako a te Kawanatanga kei nga takiwa katoa o nga motu e rua nei, hei tohutohu i nga tangata katoa e whawha ana ki tenei mahi. He tangata enei kua whakaritea e te Kawanatanga hei ako i nga kuware. Heoi ra ka mutu.

Na WI KATENE.

Tiamana. Panuitia mai hoki tetahi o aua pukapuka.

H. Wepiha. Ko te pukapuka tenei a Tamati Arapata hei whakamarama mo te taha ki nga kararehe. (Panuitia ana, tae noa ki tona mutunga. I kore ai e taia kaore i tukuna mai ki te Etita.)

Tiatitana. E motini ana ahau kia whakarapopototia nga reta e rua, ta Wi Katene me ta Tamati Arapata. Ara me tuku e tahi tamariki ki te kura ahua whenua, ara mahi ringaringa.

Na Tiatitana i motini, na Peneti i tautoko: "Ki te whakaaro a tenei Kotahitanga, ko te huarahi e puta mai ai he tika mo te iwi Maori kei runga i te ahua o ta ratou mahi whenua. He take nui rawa tenei hei tirotirohanga ma tatou, na e whakaaro ana tenei Hui kua tae inaianei te taima hei whakatuunga i tetahi kura hou hei ako i te iwi Maori ki te mahi paamu, penei i te whakato rakau me era atu mea o tenei ahua." (Paahitia ana.)

Pirika TE Miroi. E patai ana ahau ki te Tiamana, ma wai e whakakaupapa he ripoata mo te motini a te Reiwhati; no te mea i ki a Apirana me whakakaupapa rawa ka tuku atu ai ki nga ropu raihana i nga ika.

Rev. Peneti. Ki taku me ata tirotiro e tatou; me whakahaere ranei he kaupapa mo te motini nei, me pehea ranei?

Timutimu. E penei ana taku; me waiho ma te peka o te Kotahitanga e whakahaere he kaupapa mo tenei motini.

Rev. Peneti. Ko te he, kaore ano i oti te whakawhanuitanga o te Kotahitanga, e tika ai ma ratou e whakakaupapa te motini nei.

Te Reiwhati. Taku mahara me whakahaere tonu e tenei Hui he kaupapa mo taku motini. Kaore e pai kia hikitia atu mo tetahi atu wa.

TE Wheoro. E tautoko ana ahau i te kupu a te Reiwhati, me whakahaere e tatou he kaupapa ripoata mo te motini a te Reiwhati. Ko te kupu a Apirana, kia mahia he kaupapa ripoata hei whakahe i nga raihana hii ika e utaina ana ki nga Maori.

Tiamana. Takoto ke te motini tuatahi. takoto ke te motini tuarua. No reira i nui ai te rerenga whakawaho o a tatou korero. Ko te take o te motini tuatahi, he whakakore i te raihana hii ika ki nga Maori. Ko te kupu a Apirana e penei ana, "Ma koutou ano e mahi he kaupapa whakahe, ka tuku atu ai ki te ropu o tena mahi." Kia kore mai i reira, ka tuku atu ki a ia, ma ana e hari ki te Paremata.

TE Tatana. Maku e whakakaupapa he ripoata, maku hoki e tuku atu ki te Minita mo nga Maori, taua hiahia o koutou.

Na TE Tatana i motini, na Peneti i tautoko: Kia whakatakotoria nga mate o nga Maori o Rotorua mo te taha ki nga kai, ara o te ora e puta mai ana i te Moana o Rotorua, ki mua i te hunga e tika ana hei whakatakoto. Ma te Hekeretari o tenei Huihuinga e whakapuaki atu tenei motini, a mana ano e whakamarama enei mate ki nga tangata kei a ratou nei te mana me nga whakahaere hoki o te Moana o Rotorua.

Peneti. E tautoko ana ahau i te motini a TE Tatana mo tenei take.

Tiamana. Na TE Tatana te kupu mo te ripoata, na Peneti i tautoko; Ka tukua atu ki te Whare, ko nga mea e whakaae ana me kii ma "Ae." Ko nga mea e whakahe ana me kii mai "No." (Ka riro i te "Ae." Paahitia ana.)

Ko Peneti, ko TE Reiwhati, ko Tiatitana he reo Pakeha to ratou reo i whai ai i te korero a te Tatana. Ko te korero a Pirika he tono ki tetahi waahi o te korero. a TE Tatana, ma Peneti taua wahi e whakamaori.

Pirika TE Miroi. Kaore ahau i te mohio ki tetahi mea hei atiati e kore ai e whakaturia he peka mo te Kotahitanga ki konei. Ko toku hiahia kia tu he peka ki Rotorua nei, waiho atu te whakatuturutanga o te ingoa e whanui ai hoki tona mana, mo tetahi wa.

H. Wepiha. Kei te hiahia ahau kia oti a tatou mahi, kia kua tetahi e kore te oti.

Peneti. E rua anake nga take kei te toe; Ko te petipeti, me nga whakahaere o te taha ki te whakapono.

Te Tatana. I panuitia pakehatia tana take. Kai te Tiamana te pepa.

"Na Te Tatana i motini, na Peneti i tautoko:

Kia whakatakotoria nga mate o nga Maori o Rotorua mo te taha o nga kai, ara o te ora e puta mai ana i te Moana o Rotorua ki mua i te hunga e tika ana hei whakatakoto. Ma te Hekeretari o tenei huihuinga e whakapuaki atu tenei motini, a mana ano e whakamarama enei mate ki nga tangata kei a ratou nei te mana me nga whakahaere hoki o te Moana o Rotorua."

P. Peneti. I reo pakehatia te motini.

Tiamana. Kua hiki te whare mo te 7.30 p.m.

7.30 p.m.

Tiamana. Ma Peneti e whakapuare te whare.

P. Peneti. Ka whakapuaretia te whare ki te inoi.

Tiamana. Kua tuwhera te whare; Kai a Wi Paraire he take mo to tatou whare i tenei wa.

Wi. Paraire. He motini mo te petipeti. Ka panuitia te pukapuka o te motini, he reo Pakeha nga korero (kai te Tiamana te pukapuka o te motini).

"Na Wi Paraire i motini, na Henare W. Wainoho i tantoko:

I runga ite mea kua kitea te kaha o te pikihaere o te mahi petipeti i roto i te iwi Maori, i runga i te whakamananga a te Ture ite Totaraheta (Totalisator) na reira ko te tino whakaaro o tenei hui kia whakakorea atu te Totaraheta."

Me whakamarama ake au mo tetahi wahi o te motini. E hoa ma koinei tetahi hara kino, he petipeti; kei Poihakena nga mahi pera; I pau nga moni £20,000 i taua mahi. Na tetahi tamaiti e £7000, ka £27,000 te paunga i taua mahi ite petipeti. Tera tetahi repoata kua kitea, tera e kaha te tupu o tenei mahi ki waenganui ia tatau me nga whakatupuranga e haere mai nei. No reira kia kaha tatou ki te rapu i tetahi tikanga e kore ai tenei mahi te Petipeti ia tatou.

H. Wepiha. E tautoko ana ahau i te pepa kua oti nei te panui kia tatou. Ko tenei mahi ko te Petipeti moni, e hara ia tatou, na te Pakeha ke. Tetahi mahi kino, he hao i nga taonga o etahi. Ko te Karaipiture, kei te whakahe i te apo taonga. I pau nga moni a taku taina i taua mahi i te Petipeti, ara, i whakapaua ki runga ki taana ake hoiho, he ope mai i nga moni a tetahi atu tangata. Pau ke atu ko ana moni, ka pa mai he mate kia ia, he porangi, ka hokona te Piana, me era atu o ona taonga hei oranga mo tana wahine me nga tamariki.

Te Reiwhati. E tautoko ana hoki ahau i te motini. I pau hoki aku nei moni i taua mahi, ara, i. te Petipeti hoiho purei.

H. Te. Wheoro Poni. E tautoko ana ahau i te motini, e inoi atu ana hoki ki te Tiamana, me tuku mai te paahitanga mo te motini.

P. Tamahori. E mea ana ahau mo te inoi a toku hoa i noho iho nei, me waiho te motini kia ata tirohia marietia e tatou, me te ata whakaaro kia ata kitea ai e tatou nga kino o tenei motini.

Taekata. E tautoko ana ahau i tenei motini, taku tautoko he hoa mo tenei motini, ko nga Minita, no te mea he kai whakahe hoki ratou mo nga mahi kino, tae atu ki te waipiro.

Anaha. E tautoko ana ahau i tenei motini. Ka mau ranei i te tangata kaore ranei. He aha koa, kia mau, kia kaha ki te tohutohu, kia tupu ko te pai.

P. Peneti. E tautoko ana ahau i te motini; ko ahau tetahi i mate i taua mahi, i ahau e iti ana, ara ka 10 ano aku tau. Kati i tutaki ahau ki tetahi ropu tamariki e whiuwhiu kapa ana me nga purei kaari, maati hoki i nga wa ka hori tata ake nei; na e hoa mai, mai o reira, tae mai ki tenei wa kaore rawa e kitea tenei mahi inaianei. Kua mutu inaianei tera mahi ki enei takiwa o te Arawa, ki te Whakarewarewa ki Ohinemutu.

Rongo Nuku. Kai te tautoko ahau i te motini, engari he penei atu taku; ko te tino take o te Petipeti ko nga hoiho reihi, no reira hoki nga Totaraheta (Totalisators) me nga Pukumeka (book-makers) no reira e motini atu ana ahau, "Me tuku he tono ma te Kotahitanga ki te Kawanatanga, kia whakakorea atu nga mihini Totaraheta me nga Pukumeka me era atu mea whakarihariha e tu ana ki uga papa reihi hoiho."

H. Wepiha. E tautoko ana ahau i te motini a Rongo Nuku.

P. Peneti' He mea reo Pakeha a ratou korero tautoko i te motini a Rongo Nuku.

Te. Tiatitana. He mea reo Pakeha a ratou korero tautoko i te motini a Rongo Nuku.

Te. Tatana He mea reo Pakeha a ratou korero tautoko i te motini a Rongo Nuku.

Tiamana. Ka tukua atu te Paahitanga mo te motini a Rongo Nuku ma te whare e paahi.

Na Rongo Nuku i motini, na Wepiha, Peneti, Te Tatana, Tiatatana i tautoko; ko tenei motini hei paahitanga mo te motini a Wi Paraire mo te Petipeti.

Ko nga mea e whakaae ana me ki mai "Ae." Ko nga mea e whakahe ana me ki mai "Kaore." (Ka riro i te "Ae." Paahitia ana.)

P. Peneti. E motini ana ahau mo te taha ki te whakapono, koinei hoki te kaupapa o nga mahi a te Kotahitanga e mahi nei ia ratou mahi. Kai te teepu te pepa o te motini.

"Na F. A. Peneti i motini, na Taekata i tautoko: Notemea e tuturu ana te whakaaro o tenei Kotahitanga ko te kaupapa e tupu tika ia nga whakahaere mo te ora o te iwi Maori ko te kaupapa o te whakapono, na he whakahau tenei na te Kotahitanga kia rapua nga huarahi e kitea ai nga tangata matau, kaha ki nga mahi a-wairua, hohonu te whakapono, hei minita; tangata e mohio ana ki te ahua o nga mate e pa mai nei ki te iwi Maori, mohio hoki ki nga huarahi e taea ia te arai atu o aua mate. E pouri ana tenei hui mo nga rongo ahua ngoikore o nga whakahaere a te Hahi i etahi takiwa, a he whakahau tenei ki nga minita, ki nga whakaminenga kia whakaputaina te ngakau kaha ki te inoi ki te Atua, me te mahi uaua ano hoki kia kahore ai enei mate i aua takiwa."

Taekata. E tautoko ana ahau ite motini a Peneti.

H. Teiti. E menemana ana ahau i te motini; me penei te motini. Ko nga mea anake i tae ki nga Kura nunui, pera me Te Aute raua ko Te Rau nga tamariki e haere hei Minita, ara, ki te mahi Minita.

Tiamana. Mo te menemana a Hori Teiti me waiho i to te motini, kia uru mai etahi atu o tatou hahi i waho atu i enei hahi o tatou.

Te. W. Rotohiko. Ki taku me waiho tonu kia tuwhera ana ki te katoa. Ko te tangata e hohonu ana te ngakau ki te whakapono, me tuku kia haere ana ki te mahi Minita.

Ihaka. Marino. E tautoko ana ahau i tenei motini, me te whakamihhi atu ano. He tino pai atu tenei motini. Ko

te tino take tenei o tenei Hui ki taku titiro. Kia Ora.

Anaha Te Rahui. Me unu te menemana a Hori Teiti e mea nei kia kaua etahi tangata o nga hahi e whakapono ana e pa atu ki te motini.

H. Wepiha. E tautoko ana ahau i te motini.

H. Teiti. Me unu mai taku menemana ki waho.

Tiamana. E mihi atu ana ahau kia koutou mo te ngawari o ta koutou whakahaere i ta tatou motini.

Tiatitana. Ko taku kupu mo tenei motini, e pai ana, e whakakaha ana hoki, e whakahau ana hoki i nga Minita, i nga tangata kia kaha ki te mahi i nga mahi e tupu ai te Whakapono, e pai ai te noho a nga tangata i raro i te maru o to tatou Ariki o Ihu Karaiti.

Te Tatana. Torutoru nei aku kupu mo tenei motini. Ko nga tangata ano e korerotia mai nei e Tiatatana, ko nga tangata ano e mau ana te ngakau whakapono. E kite ana ahau i etahi wahi, e karakia ana i nga Wiki anake nga Minita, e hara tenei i te mea tika ma nga Minita ki taku mahara. Ko etahi Minita hoki ka haere ma runga hoiho ki te karakia, ka tae ki te kainga hei karakia tanga mona ka potaea te paraire o te hoiho ki runga i te taiapa, ka haere atu ki te karakia, te mutunga o te karakia, peke tonu atu ki runga i tona hoiho, haere atu ana. Kati ki taku mahara ko te mea e kaha ai nga Minita ki te mahi, kia nui ake he oranga mo ratou. Mehemea hoki e kite ana te Hahi ki te kaha o to ratou Minita, he mea pai ki a au me awhina e te Hahi he oranga mo o ratou Minita, kaua e waiho ma te tangata ke anake e awhina o koutou Minita. Ko te kaupapa tenei o te Kotahitanga ko te Whakapono,

Tiamana. Ka panuitia te motini a Peneti. Ka mutu, ka tukua atu te motini ki te Whare.

Ko te motini na Peneti, na Taekata i tautoko.

Ko nga mea e whakaae ana ki te motini me ki mae "A." Ko nga mea e whakahe ana me ki mai "Kaore." Kua riro i te "Ae." (Paahitia ana.)

H. Wheoro Poni. E motini ana ahau, kia whakapuaretia a muri o te karakia o te ahiahi i te ratapu hei taima mihinga kia te Tatana raua ko Tiatitana me te Kotahitanga o nga tamariki o Te Aute i te mea hoki kua mutu nga mahi i haere mai ai ratou ki te whakatutuki i te Powhiri a te iwi katoa mo ratou.

P. Miroi. E tautoko ana ahau i tenei motini.

Tiamana. Na H. Te Wheoro Poni te motini, na Pirika i tautoko: Ko nga mea e whakaae ana ki te motini me ki mai "Ae." Ko nga mea [unclear: te] whakahe ana me ki mai "Kaore." Kua riro i te "Ae." (Paahitia ana.)

Te Tatana. E mihi atu ana ahau kia koutou, mo te kaha o ta koutou manaaki ia matou; kati kua rongoa ake nei ano ahau ka mihi ano koutou kia matou, he nui te mihi mo te pai o ta koutou awhina ia matou, me ta matou mahi. Kia Ora tonu koutou.

Tiamana. E tautoko ana hoki ahau i te mihi a te Tatana. mo koutou. e mihi atu ana hoki ahau kia koutou mo te nui o te manaaki ia matou me a matou mahi. Kia Ora koutou. Kati, ka hikitia te Whare mo te po o te Ratapu.

Tamatekapua.Hanuere 1st, 1906.

I hikitia mai ite po o te Ratapu mo tenei po ka whakaotia ai nga motini me nga mihi kia te Tatana raua ko Tiatitana me te Kotahitanga o nga tamariki o Te Aute.

Tiamana. Ma Peneti e whakatuwhera to tatou whare.

Peneti. Ka whakatuwheratia te whare ki te inoi.

Tiamana. Ko nga take kei runga i te tepu inaianei e rua: Ko te whakatu i tetahi peka mo te Kotahitanga ki Rotorua nei, ko te whakatakoto i te kaupapa mo te peka.

H. Teita. Ki toku mahara kaore e marama te whakatu i tetahi peka ki konei no te mea kaore ano i oti noa te kaupapa o te whakawhanui i tenei Kotahitanga. Kei te mau tonu te ingoa o Te Aute.

P, Peneti. Ka whakamarama; kaore he take e wehi ai tatou mo te whakatu i tetahi peka o tenei Kotahitanga ki Rotorua nei, ahakoa te ingoa o Te Aute kei te mau ano, aua atu ite mea ka kiia ka whakawhanuitia tenei Kotahitanga ki nga iwi Maori katoa o nga motu e rua nei. No reira ki toku mahara hei aha tenei ingoa, heoi ano ki a au kia riro ma tatou e tuatahi te whakatu te tahi peka ki Rotorua nei. hei titiro mai ma era hapu o Te Arawa, mei kore hoki ratou e whai mai hoki ki tetahi peka mo ratou.

Te Tatana. Ki te korero tatou i te whakapono a nga Apotoro, ka kite tatou ko tana Kotahitanga e hara i te mea ma ratou anake, ko te nei Kotahitanga e rite ana ki te whakapono a nga Apotoro. Na ratou hoki te kaupapa. E tino koa ana nga tamariki o te Kotahitanga kia puta tenei Kotahitanga ki waho. Ki taku mahara ake kaore he mea hei arai, kia kore e tu he ropu mo koutou. Kei te koa hoki ahau ki to koutou kaha ki te whai mai i tenei mahi. Kaua e waiho ko te ingoa o Te Aute hei take e wehi ai koutou. Tetahi kaupapa kua oti, kei runga i te tepu nei e takoto ana ahakoa kaore e oti ia tatou e noho nei, he ahakoa ma koutou e whakaoti iho, e mahi hoki i muri ia matou. Ka waiho tenei hei mea e kaha mai ai era atu, kua mohio mai hoki kua riro ia koutou tenei mahi.

H. Teiti. E pai ana o kupu, e whakarite nei i tenei mahi ki nga mahi a nga Apotoro.

Tiamana. Ko nga mea e whakaae ana ki te motini a Te Tatana kia whakahaere inaianei me kii mai "Ae!" Whakaaetia ana.

P. Peneti. Ka panuitia te kaupapa mo te peka ote ropu o Ohinemutu nei. Kei te tepu te pepa o tenei motini.

P. Miroi. He ahakoa kua paahitia te motini tuatahi, me korero ano ahau mo taua motini. Ki taku mahara ko "Te Aute" tonu he ingoa mo tenei ropu. Kia taemai ra te kaupapa, ka mahia mai nei e te Komiti Tumuaki, hei reira ka hanga ai he ingoa mo tenei ropu.

Tiamana. Ma koutou e whiriwhiri tena. Kati e patai atu ana ahau kia koutou, ko ehea hei Honore mema.

H. Teiti. Ko nga mema ko nga taitamariki, ko nga Honore Mema ko nga kaumatua. Ko nga wahine me Komiti ano mo ratou.

H. Wepiha. E tautoko ana ahau i te korero a Hori Teiti.

P. Peneti. Ko te motini e mea ana me waiho kia tu he huinga whiriwhiri a te peka ropu ka whakahaere ai tenei motini.

Tiamana. Ke nga mea e whakaae ana ki te motini a Peneti me kii mai. Whakaaetia ana.

Tiamana. Ko te moni hei utu ma nga Mema o te ropu me waiho ma te ropu ano e whakatau. Whakaaetia ana.

P. Peneti. Mo nga Mema me utu te moni e oti i te ropu. Whakaaetia ana.

P. Peneti. Me utu ranei nga Honore Mema, kaua ake ranei ratou e utu.

Wi Kingi. Ki taku me utu auo ratou.

Timutimu. Ki tonu mahara me waiho kia tu te ropu ka whiriwhiri ai tenei take.

Hori Teiti. Me whiriwhiri e tatou, kia utu ranei nga Honore Mema kia kore ranei.

Wi Kingi, Ki ahau me kotahi tonu he ingoa, he mema anake, kaua he ingoa Honore Mema.

P. Peneti. Ko te ture a te Kotahitanga, he Mema he Honore Mema.

Hori Teiti. Ki taku kati tonu nga ingoa nei, te Mema me te Honore Mema. Kaua tatou e kume kume ia tatou take.

Te Wharetutaki. E tautoko ana ahau i ta Hori Teiti e kii nei kaua e kumekumea a tatou take.

Tiamana. Kua paahi ke te Honore Mema me te Mema, ko te motini e penei ana; me kohi ranei nga Honore Mema, kauaka ranei.

P. Peneti. Ko te motini e penei ana:—Ko nga kaumatua e awhina ana i tenei mahi me kohi.

Hori Teiti. E tautoko ana ahau i te motini a Peneti.

Pirika TE Miori. E whakatika ana ahau ki te motini a Peneti.

Anaha TE Rahui. Ki taku me waiho tenei motini mo tetahi huihuinga o tatou.

Wi Kingi. Ki taku mahara me hiki te motini a Peneti.

Tiamana. Ko nga mea e whakaae ana ki te motini a Peneti ki mai "Ae," ko nga mea e whakahe ana me ki mai "Kaore," Whakaaetia ana.

P Peneti. E patai ana ahau; kia hia nga Mema mo te Komiti.

Wi Waaka E tautoko ana ahau i te motini a Peneti.

Hori Teiti. E mea ana ahau kia toko rima nga Mema mo te Komiti.

Pine Tamahori. E tautoko aua ahau i te whakaari a Hori Teiti.

Tiamana. Ki taku e pai ana me waiho tenei motini ma te ropu e whiriwhiri.

Anaha Te Rahui. Me waiho ma te Peka Ropu e whakaoti tenei motini.

Tiamana. Me pooti a ringa te pooti mo tenei motini. Ko nga mea e whakaae ana me waiho ma te Ropu e whakaoti tenei motini me tu nga ringa! E 20 nga ringa, kotahi tonu i whakahe. Whakaaetia ana.

P. Peneti. Ma te Komiti e whakaae he Mema mo te Ropu. Whakaaetia ana.

Te Tatana. Ko taku kupu kia koutou kia kaha ki te mahi, no te mea, kia kaha hoki te pana i te waka ka tere ai te reihi. He pai rawa kia au kia rokohanga mai e au kua tu to koutou Ropu.

Tiamana, Taku kupu tuatahi, kua mutu toku mana Tiamana inaianei kua mutu hoki a tatou mahi i tenei po. No reira ka mihi atu ahau kia koutou ki nga tangata o te Marae, ki nga tane ki nga wahine mo te nui o ta koutou manaaki ia matou, me to koutou kaha ki te whangai ia matou. Kati he kupu ake naku, kua tu nei to tatou Mema, Kia Ora tatou inaianei. Waihoki ko te Kotahitanga o Te Aute hei kimi i te ora mo tatou. Tetahi, e mea ana ahau kia kaha hoki koutou ki te rui atu i tenei mahi ki era atu wahi o te motu nei. E mihi ake ana hoki ahan kia Te Tatana raua ko Te Tiatitana. E mihi ana hoki ahau mo enei kupu a Te Tatana e kii nei, "Ko ahau he kai mahi na koutou: toku mahara kia mahi tonu ahau ia koutou a mutu noa oku ra." E tino whakamihhi ana ahau mo enei kupu a te Tatana. Toku hiahia hoki kia pera tonu ia kia tatou ki te iwi Maori. Kati aku kupu i konei. Kia Ora koutou.

Tiatitana. E whai ake aua ahau i nga kupu a Te Tatana. E mihi ana hoki ahau ki to tatou Tiamana, mo te pai me te manawanui ki te whakahaere pai ia tatou mahi. Ki toku mahara koi nei tonu he Tiamana mo te Kotahitanga. E mihi ana hoki ahau ki te Marae mo te nui o te kai o te kainga. E mea ana hoki ahau me inoi tonu matou nga Minita ki te Atua kia tukua mai he kaha kia koutou kia kaha ai koutou ki te mahi i a tatou mahi. Kia

Ora koutou.

Anaha Te Rahui. Haere e te Tatana me te Kotahitanga! Haere ki Te Aute! Waiho te Peka kia Te Arawa, ara kia Ngati Whakaue! Haere e Te Tiatitana ki Te Rau, ki te wahi e whakatupu ria mai ai nga tamariki hei Minita hei hapai i te Rongo Pai ki te ao katoa! Kia Ora korua me te Kotahitanga! Ma te Atua koutou e tiaki, e whakakaha ki te mahi i nga mahi i pai ai te Atua hei mahi ma te tangata!

Ka mutu i konei te HUI a te Kotahitanga o nga Tamariki o Te Aute. I whakamuta e Pererika Peneti ki te inoi.

Nga Motini I Paahitia E Te Hui A Te Kotahitanga I Tu Ki Ohinemutu.

Nama 1.

Na Terei Ngatai i motini, na A. T. Ngata i tautoko:

Ko te mahara a tenei Hui kua tae tenei kite wa tika hai whakawhanuitanga ite kaupapa o tenei Kotahitanga, kia uru mai ai ki roto nga tikanga topu katoa e tika ana, e kaha ana ki te mahi i nga tikanga katoa e tipu ai te ora mo te iwi Maori; a i runga i tenei huarahi e tika ana kia whakaturia tetahi Komiti kei hanga i tetahi kaupapa hou, a ko nga mema mo taua Komiti ko Revs. Chatterton, Bennett, Te Tetana, Tomoana, ko Ngata.

MENEMANA. (1.) A kia whaimana ratau kite apiti atu i etahi ingoa mo tenei Komiti a me takoto mai ta ratou ripoata ki te aroaro o tenei hui ite Taite te 28 o Tihema, 1905.

Nama 2.

Na Te Tetana i motini na Terei Ngatai i tautoko:

He motini na te Honore na te Hekeretari o te Kotahitanga, me whakatu tetahi Komiti, ko nga mema ko Tiatetene, Peneti, Ngata, M.H.R., Paraire Tomoana, Ngatai me te Kaimotini, hei ripoata mo runga ite ahuatanga ote "Pipiwharaura," a he mea hei whiriwhiringa ma ratou ko enei:—

- Kei te pai ranei ki nga tangata te "Pipi," kaore ranei. Mehemea kaore, he aha i kore ia?
- E hapai ana ranei te "Pipi" i nga tikanga a te Kotahitanga koia nei hoki te mangai o tenei Kotahitanga?
- Me aha he tikanga hei mahinga ma tatou hei hiki ake i tenei pepa i roto i nga whakaaro o te iwi. Kote ripoata me tuku e tenei Komiti ki tenei huihuinga.

Nama 3.

Na Pohau Erihana i motini, na Rongo i tautoko:

Kia tonoa ki te Kawanatanga kia whiriwhiria he wahine kia mohio ki te tiaki turoro, kia wehewehea ki nga waahi katoa hei whakaako i nga wahine ki nga mahi takakai ma nga tamariki, tiaki hoki i nga turoro, hei ako hoki kite tiaki kainga me era atu tikanga e pa ana kite oranga ote tinana.

Nama 4.

Na Tiatene i motini, na A. T. Ngata i tautoko:

I runga ite whakaaro nui ote tangata Maori o naianei kite whakakore i nga hanga whare tawhito a te Maori, a kite hanga whare i runga i nga tikanga hou, a i runga ite waihanga hou ote whare o naianei kaore e kitea ana nga atahuatanga o nga whare tawhito; kaati e mea ana tenei hui me whakatu tetahi Komiti i tetahi waihanga o tenei hanga ote whare e iti ai te utu e rite ia nga whakaaro o enei takiwa, a e mau ai nga atahuatanga o tenei hanga whare. Ko taua Komiti ko A. T. Ngata, M.H.R., Dr. Pomare, Hamutana me F. J. de Clere (he tangata no Poneke, mehemea ia e whakaae) a me whaimana ratou kite apiti mai ano i etahi atu a ma A. T. Ngata e karanga tenei hui.

Hei te takiwa e kitea ai e tenei Komiti te waihanga mo taua ahua whare, me whakaatu e ratou kia marama ki nga Maori.

Nama 5.

Na F. C. Long i motini, na Wi Paraire i tautoko:

Ko te motini kua pahitia nei mote whakamaori i etahi o nga pukapuka a te pakeha, kia tukua atu kite Komiti

ote "Pipiwharauoa."

Nama 6.

Na A. Ngata i motini, na Wi Paraire i tautoko:

He tino mea nui kia tika te tu ate Kaupapa o tenei Kotahitanga, i runga ite mea kei te ahua o tana tuunga inaianei e kitea ai ona painga e enei ra e haere mai nei, na reira e whaikupu atu ana te Kotahitanga ki te Komiti i whiriwhiria e tenei huinga ote Kotahitanga kia whakarapopototia nga mahi a taua Komiti, a kia tukua ki te Perehi nga mahi a te Kotahitanga hei tirohanga iho ma te Ropu a tera tuunga o te Hui.

Nama 7.

Na A. T. Ngata i motini, na Wi Paraire i tautoko:

Kia whakahaua te Hekeretari e tenei hui kia tonoa atu te Minita mo nga Maori kia whakaurua nga waiata Maori ki roto i nga mihini whakatangitangi, me etahi kaupapa whai-korero a tatou a te Maori. Ko nga moni mo tenei mea, me puta mai i roto ite moni kua whakatahia ete Kawanatanga hei whakatutuki i nga mea mo te taha ki te iwi Maori.

Nama 8.

Na A. T. Ngata i motini, na Ngatai i tautoko:

Ko nga motini mo te tuunga ote Hui topu ote Kotahi-tanga me waiho ma te Komiti Tumuaki e whiriwhiri mai te waahi hei tuunga.

Nama 9.

Na Te Tatana i motini, na Peneti i tautoko:

E kaha ana te whakaaro o tenei hui, he mea tika kia whakawhiwhia te iwi Maori ki te mana pooti mo te turaki, mo te whakapumau ranei i nga raihana hokohoko waipiro.

Nama 10.

Na Pine i motini, na Te Wheoro i tautoko:

He tono atu ki tenei Kotahitanga kia ata tirohohia nga wahi e rawaka ana nga tamariki o Te Aute, a kia whakaturia ai ki aua wahi he wahanga ropu mo tenei Kotahitanga.

Nama 11.

Na Anaha Te Rahui i motini, na Pirika Miroi i tautoko:

E motini ana ahau ki tenei hui ote Kotahitanga kia whakaturia tetahi kura mo nga mahi Maori, ara mo nga mahi e kiia nei tona ingoa he mahi whakairo-a-ringa, hei whakaako i nga tamariki Maori i runga ite ngakau wehi kei ngaro tenei taonga nui a o tatou tipuna, me te mahi whatu, kakaku Maori me ona whakairo.

Nama 12.

Na Anaha i motini, na Pirika i tautoko:

Kia tukua te mana ote kura whakairo ki raro i nga whakahaere o to tatou Kotahitanga, engari me tono ki te Kawanatanga kia awhinatia taua kura.

Nama 13.

Na Tiatene i motini, na Peneti i tautoko:

Ki te whakaaro a tenei Kotahitanga, ko te huarahi e puta mai ai he tika mo te iwi Maori kei runga ote ahua o ta ratou mahi i o ratou whenua. He take nui rawa tenei hei titirohanga ma tatou, na e whakaaro ana tenei hui kua tae inaianei te taima hei whakatuunga i tetahi kura hou hei ako i te iwi Maori ki te mahi paamu, penei ite wnakato rakau me era atu mea o tenei ahua.

Nama 14.

Na Te Tatana i motini, na Peneti i tautoko:

Kia whakatakotoria nga mate o nga Maori o Rotorua mo te taha o nga kai, ara o te ora e puta mai ana ite Moana o Rotorua ki mua i te hunga e tika ana hei whakatakoto. Ma te Hekeretari o tenei huihuinga e whakapuaki atu tenei motini, a mana ano e whakamarama enei mate ki nga tangata kei a ratou nei te mana me nga whakahaere hoki o te Moana o Rotorua.

Nama 15.

Na Wi Paraire i motini, na Henare W. Wainoho i tautoko:

I runga ite mea kua kitea ote pikihaere o te mahi petipeti i roto i te iwi Maori, i runga ite whakamananga ate Ture ite Totaraheta (Totalisator) na reira ko te tino whakaaro o tenei hui kia whakakorea atu te Totaraheta.

Nama 16.

Na F. A. Peneti i motini, na Taekata i tautoko:

Notemea e tuturu ana te whakaaro o tenei Kotahitanga ko te kaupapa e tupu tika ia nga whakahaere mo te ora o te iwi Maori ko te kaupapa o te whakapono, na he whakahau tenei na te Kotahitanga kia rapua nga huarahi e kitea ai nga tangata matau, kaha ki nga mahi a-wairua, hohonu te whakapono, hei minita; tangata e mohio ana ki te ahua o nga mate e pa mai nei ki te iwi Maori, mohio hoki ki nga huarahi e taea ia te arai atu o aua mate. E pouri ana tenei hui mo nga rongo ahua ngoikore o nga whakahaere a te Hahi i etahi takiwa, a he whakahau tenei ki nga minita, ki nga whakaminenga kia whakaputaina te ngakau kaha ki te inoi ki te Atua, me te mahi uaua ano hoki kia kahore ai enei mate i aua takiwa.

English Resolutions.

No. 1.

Moved by Terei Ngatai and seconded by A. T. Ngata,—

That this Conference is of opinion that the time has come for extending the Constitution of the Association so as to incorporate all elements that will tend to co-operate for the welfare of the Maori race; that a sub-Committee consisting of the Revs. Chatterton and Bennett and Messrs. Thornton, A. T. Ngata, Tomoana, and the mover, be appointed with power to add to their number to draft an amended and extended constitution to report to Conference at 2 p.m. Thursday.

No. 2.

Moved by Mr. Thornton and seconded by Terei Ngatai,—

That the Hon. Secretary move that a sub-Committee be set up consisting of the Revs. Chatterton and Bennett, Messrs. Ngata, M.H.R., Friday Tomoana, Ngatai, and the mover to report on the "Pipiwharaura," and to submit replies to the subjected issues, viz.:—

- Is the paper popular or not? If not, why not?
- Does it effectually promote the interests of the Association of which it is the recognised organ?
- What measures, if any, should be adopted to increase its popularity and efficiency?

Such report to be submitted to the present session of Conference

No. 3.

Moved by Ellison and seconded by Rongo,—

That it be a request to the Government to appoint nurses in different localities who shall instruct Maori women in the preparation of food for infants and invalids, sanitary matters, and other matters affecting the health of the Maori.

No. 4.

Moved by the Rev. Chatterton and seconded by A. T. Ngata,—

That in consequence of the inevitable tendency to replace the ancient picturesque Maori whare by a type of building that has no pretensions to picturesqueness, thereby losing one of the interesting features of old Maori architecture, this Conference propose that a committee be formed for the purpose of considering and devising

some type of inexpensive house which shall, while meeting modern requirements, also have regard to artistic taste.

That such committee consist of Mr. A. T. Ngata, M.H.R., Dr. Pomare, and Messrs. Hamilton and F. J. De Clere (both of Wellington, if willing to act), with power to add to their number, Mr. A. T. Ngata to be convener.

That when a satisfactory plan (or plans) has been arrived at, steps be taken to make all particulars concerning it widely known among the Maori people.

No. 5.

Moved by Mr. Long and seconded by H. Wepiha,—

That the resolution passed in connection with the need for the Maori Literature be referred to the Committee set up in connection with the "Pipiwharauoa."

No. 6.

Moved by A. T. Ngata and seconded by Wi Paraire,—

That the question of the basis of the Association being of such importance to its future usefulness. this Conference proposes that the Committee set up at this session be asked to complete their labours as soon as possible and print and circulate the proposed new Constitution so that it may be presented at the next Conference.

No. 7.

Moved by A. T. Ngata and seconded by Wi Paraire,—

That the Hon, Secretary be instructed to request the Hon. the Native Minister to cause phonographic records to be taken of old Maori songs and chants, and samples of Maori oratory by various Maori chiefs, and the expense to be met out of the Native Civil List Vote.

No. 8.

Moved by Ngata and seconded by Terei Ngatai,-

That all arrangements in connection with the general meeting of this Association be left to the General Committee to decide where the next meeting will be held.

No. 9.

Moved by Mr. J. Thornton and seconded by the Rev. Bennett,-

That this Conference is strongly of opinion that the Local Option Vote should be extended to the Maori population of New Zealand.

No. 10.

Moved by Pine Tamahori and seconded by Te Wheoro,—

That this Conference be requested to make inquiries as to those parts of the colony where Te Aute students are numerous, and take such steps as are deemed advisable for the purpose of creating branches of this Association.

No. 11.

Moved by Anaha Te Rahui and seconded by Pirika Miroi,—

That in the opinion of this Conference, an institution in which the arts of Maori architecture could be taught to our young people, should be established. By this means only, can we preserve these works of art.

No. 12.

That the proposed school for Maori carving be established under the supervision of the Association, and that the Government be approached for a grant-in-aid.

No. 13.

Moved by the Rev. Chatterton and seconded by the Rev. Bennett,—

That this Conference, realising that the future welfare of the Maoris depended largely upon their being able to work their lands in a remunerative way, is strongly convinced that the time has come when an experimental farm, or farms, should be established for the purpose of giving Maori youths practical and scientific instruction in farming, fruit-growing and other things as can be combined with these.

No. 14.

Moved by J. Thornton and seconded by the Rev. Bennett,—

That the grievances of the Rotorua Maoris in reference to the loss of their lake food supply be laid before the proper authorities by the Secretary and relief solicited.

No. 15.

Moved by the Rev. Chatterton and seconded by Wepiha,—

That considering the evil of gambling is widespread among the Maori people and is encouraged by the legalising of the totalisator, this Conference is strongly of opinion that the totalisator should be abolished without delay.

No. 16.

Moved by the Rev. Bennett and seconded by Taekata,—

That this Conference, believing that the foundations upon which the true progress of the Maori depends is a spiritual foundation, considers that it is of the utmost importance to make every effort to secure an educated, active, and spiritual ministry, fully alive to modern needs and energetic in meeting them. It deplores the fact that the church in many districts is suffering from inefficiency, and urges upon ministers and congregations alike the need of earnest prayer and effort to remedy the present condition of things.

Title Page

Nga Korero o Te Hui Tuarima o Te Kotahitanga o Nga Tamariki o Te Kareti o Te Aute, I Tu Ki Putiki-Wharanui, Whanganui, I Te 7 O Nga Ra O Tihema, 1900. Turanga: Na Te Wiremu Hapata I Ta Ki Te Perehi Ki Te Raukahikatea 1901.

I Tu te hui ki Putiki
I tae katoa mai nga iwi;
I tae mai hoki Kareti,
Ki te whaki korero.

Korero! rero! rero!
Korero! rero! rero!
Kia kaha te korero
Kia rongu te motu nei!

Rongo pai he oranga,
Ti-aho he marama.
Tenei "ka pu te ruha"
Ka hao te rangatahi.

Toha! toha! tohaina!
Toha! toha! tohaina!
Kia horapa kia whawhe,

Kia huri i te motu nei!

E Te iwi Maori! E nga rangatira, e nga kai-hautu o o tatou waka! E nga hapu me nga iwi o Aotearoa, o Te Waipounamu! Tena koutou.

Tenei matou a koutou tamariki, a koutou mokopuna — he tamariki whiriwhiri no ia wahi, no ia wahi, o nga motu e rua — ka whai kupu atu nei ki a koutou katoa, ki o matou matua, tupuna, tuahine, tuakana, teina — ki te iwi katoa. Ka tu hoki tenei he wehenga takiwa. Ka taha atu ki muri te tekau-ma-iwa o nga tau whakarau, tona mutunga nei ko te tau 1900. Kua timata nei i te tau o to tatou Ariki 1901, te rua-tekau o nga tau-whakarau. Ka whaiti te titiro ake ki te paenga roa kua pahure nei ki muri kei reira e tanu ana te tini o te tupapaku; te mana, te rangatiratanga, te wehi o te tangata; nga tangata matua, nga pu korero, nga kai-hautu o era nga ra; nga mahara, nga wawata maha, nga tumanako, nga koronga a roto ki ia mea; ki ia mea; anei mea katoa kei te urupa e tanu ana.

E te iwi! tanumia o tatou tupapaku, mihia, tangihia. Haere! hoatu! Tena te whai atu na enei tangata, enei mana, [*unclear*: enei] mahara. Kaati e taria ake nei ko nga ra i whakaritea mo matou. Kei te hua mai nga uri, kei te tupu ake, hei poroporoaki ki a matou, hei mihi ki a a matou nei mahi mei pai, hei kohukohu mei kino. Ma wai e hura te tapa o te kakahu uhi o nga tau e tu mai nei i mua, e matauria ai he aha nga mea kua whakatokia e te Atua ki te puku o te wa, o te takiwa, a, a muri ake nei whanau ai?

Taukuri taua e te iwi Maori! Ina taua e tu nei i te takiwa, e titiro ana ki muri, ki mua. Tiro ake ki muri, korehurehu ana, i te rehu kamo nana i huna; he punawai te roimata ki te pupu mai mo nga mate maha kua pa ki te iwi. Tiro atu ki mua, korehurehu ana, te kitea atu kei hea he haerenga. Koia matou nga tamariki kura i kimi noa ai i tetahi marama-tanga hei wawae ake mo te pouritanga nui e huna mai nei i te huarahi ki te ora. E tika ana matou kia kimi, e tika ana hoki ma matou e kimi i te hanga kua whiwhi matou ki tetahi maramatanga i nga matauranga maha o te pakeha. Ko matou kei waenganui e tu ana. kaore i kaha ki runga ki o matou tinana, kaore i matotoru ki roto ki o matou mahara nga tikanga maori hei arai mai kei puta atu ki waho i aua tikanga kimi ai. Kaore ano kia tawhiti to matou hounga atu ki roto ki nga tikanga pakeha e maharahara ai te iwi ka rukea kinotia e matou nga tikanga a o tatou tupuna. Engari ko to matou hiahia kia tu i waenganui whiriwhiri ai, me kore e taea te kowhiri i nga tikanga Maori nga mea hei awhitanga ma te iwi, a me kore hoki e taea te tango mai i nga tikanga pakeha e pai ana hei manaaki ma te iwi, ka pupu ai i a ratou hei taonga ma tenei whakatupuranga.

Kaore matou i te aro nui ki nga mate o mua kia waiho tonu hei korero, hei whakapouri i te mahara. Ko era mea, ko nga he i he ai te motu i nga ra ka taha nei, e takoto nei inaianei he mate, me waiho hei mea whakatupato i te iwi mo a muri ake nei. E kore e taea e tatou te hoki whakamuri; e kore ano e tika kia tu noa, kei [*unclear*: rite] ki te wai e tu nei ka pirau. Engari me whai i te ahua o te takiwa i te hanga kua huri koaro nga tikanga, kua tawhiti rawa mai tatou i nga tikanga a nga tupuna. Ko te mea kia ata marama ko te ahua o tenei wa i a tatou nei.

Me whakarite ake ki te marae kainga ki te pa Maori. He tangata kua whiwhi i te whare ataahua, he whare papa pea, e pai ana nga wahi katoa. He tangata kei te noho ano i te whare maori rawa, engari na tona kaha ka tiakina paitia e ia kaore e paru e aha. He tangata kei roto tonu i te paru e noho ana. Ko te tutakitanga tenei o nga tikanga e rua, o te tikanga Maori, o te tikanga pakeha. E ki ana tetahi i noho tonu nga tupuna maori i roto i te puehu, i te paru, i roto i nga whare puni kaore nei e tomo atu te hau ora, otira i ora noa ake ratou, i tupu pakari tonu. Ko tetahi e ki ana he mate kei te paru, kei te hau kino, me whakakore nga whare puni, me whakakore nga whare maori. Ko matou kei te whiriwhiri i waenganui o enei. He pai tonu te whare maori mehemea ka pai a roto, ka noho te paru i tawhiti, ka whai huarahi mo te hau ora ki roto, mo te hau kino ki waho. Ehara te whare pakeha i te taonga mehemea ka tokinotia kia rite ki te whare heihei. Ko te raupo, ko te toetoe, ko te kiri rakau, e rite ana ki te papa waru a te pakeha, ki te haeana me ana tini hanga, mehemea e kotahi ana te tikanga o roto i te whare, o waho i te marae, kia ma nga mea katoa.

Ehara tenei he whakamarama kau ake i te ahua o ta matou titiro ki nga whakahaere o tenei takiwa, kei pohehe te iwi ki te putake nui i whakaturia ai he ropu, ara, he kotahitanga mo nga tamariki kura o te motu. Kua roa e whaia ana tenei mea te kotahitanga: kua eke nga tangata matau katoa o te motu ki tera huarahi a kaore ano i taea. He maha nga take kei te arai, ko te mea nui tonu ko te mana tangata, ko te mana iwi. I whanau nga tikanga nunui o te motu o roto o te wa pakeha nei i whanau mai i roto i te whakaaro o te iwi nui — ko te kaupapa i tu ai ko te pakanga ki te mana pakeha. Ka ara ko te kingi Maori i Waikato, ko Te Whiti raua ko Tohu i te TaiHauauru, ko Te Kooti Rikirangi i te TaiRawhiti. No muri ka wareware ta te iwi mahara ka tupu enei tikanga e toru i runga i te mana tangata. E ora nei inaianei e ora ana i runga i te mana tangata. Ki te he te mana tangata ka he ano hoki. Kei te tupu mai i te taha pakeha nga patu mo enei, a kaore he tangata e kaha ki te whakateka i te kaha o a te pakeha rakau patu. Te aranga nei o te Kotahitanga o te Tiriti o Waitangi i marama tonu tona kaupapa i tu ai, ko nga tikanga o taua Tiriti, ahakoa kua tawhitotia. No muri nei ka kawhakina

haeretia e nga iwi nunui, e nga matauranga, a tata tonu ka pa te aitua. Na te aha, na te whakapakari ano o o tatou mana maori, na te whai o te tangata ki nga turanga nunui, na te taraweti o nga rangatira kei eke te kupu a tetahi tangata ki runga ki a ratou. Ahakoa ena ahua kotahi te mea nana i pupuri nga mahara o nga iwi i roa ai e whai ana i te kotahitanga, i tutuki mai ai ki enei ra, ko te mamae ki te whenua.

Na runga i a matou tiroiro ki enei ahua i puta mai ai tenei mahara, ara:—

"*Kaua e waiho ko te mana tangata hei mea nui ake i te tikanga, engari hikitia ko te tikanga ki runga.*" Tera e pohehetia enei kupu, e maharatia e peehi ana matou i nga rangatira Maori. Kaore. Engari e whakatakoto ana matou i aua kupu hei titiro ma nga rangatira, hei taonga ma ratou. Kia kaua e waiho i waenganui i te ware raua ko te rangatira ko te whakapapa kau hei whakanui i a ia. Notemea kei te tupu mai i runga i nga mahi a te pakeha he mea hei whakararuru i nga whakapapa, hei whakatutua i nga rangatira, hei peehi i nga mane. Ki te pakeha hoki i te mea e tu hangai ana te rangatira i runga i nga tikanga e manakohia ana e te katoa e tirohia ana ia: ki te takahi ia i aua tikanga he mea poto noa te turaki mai i a ia ki raro, ahakoa he kingi he uri kingi ranei. Hei titiro ra ma nga rangatira maori o te motu ka whai kia haere tahi ratou ko te iwi: kia whakarongo ratou ki nga reo ririki i raro i a ratou. I te mea e hamumu takitahi ana te tangata e kiia ana tona he reo iti; ki te huihui te tokomaha ki te hamumu i te kupu kotahi ka rite ki te ngunguru a te tai ka kore e rangona te waha kotahi o te rangatira. Kei roto i te reo o te iwi te tikanga e waihanga ana: ko taua reo kei te whaki i nga hiahia, a mehemea ka purua e te mana tangata ka paku ano a tona wa ano ko te hu o Tarawera e wahia ai i raro tae noa ki te tihi o te maunga. Kei te tihi hoki pea te taumata o tenei hanga o te rangatira. Na reira i tika ai kia ako nga rangatira ki nga aronga maha o te takiwa hou hei kai arahi i nga hiahia o te iwi ki te wahi e tutuki atu ai. He maha nga kura mo tena matauranga, ko nga kura o te pakeha, ko nga paamu, ko nga whare wananga o te iwi Maori, ko nga pona o nga kaumatua e ako ai te tamariki i nga korero tawhito e tika nei ma te rangatira e pupuri, a ma tona matauranga o te taha pakeha e whakamaori kia hono mai ai ki nga ahua o te ra hou nei.

Mehemea ka marama ki te iwi nga kupu i runga ake nei ka marama hoki enei e whai ake nei. He mahara na matou ko te tino kotahitanga mo te iwi Maori kaore ano i taea, kaore ano i kitea. He mahi ano te mahi mo te whenua e takea ai a e tupu ai he kotahitanga: engari ki te oti mai he ture pai mo o tatou whenua kua tutuki tena kotahitanga. Ki te kore ranei e ngawari mai te ture he hoha ano to te tangata. Engari ki te uru mai ki te ngakau te tumanako kia whakatupuria te iwi Maori hei iwi nui hei iwi tuturu mo tenei motu, e ora ana i runga i te whenua, i te matauranga, i te wehi ki te Atua, kaore he mutunga mai o tena huarahi ahakoa pau mai he whakatupuranga, tera e tohe tonu te ngakau ka toto mo te iwi e torere tonu nei ki te po. Ko te tumanako tena kua uru ki o matou ngakau, na kona i takea ai te ropu o nga tamariki o te Kareti o Te Aute. Ko te wawata tenei kia whakatoputia nga tamariki, nga uri rangatira o te motu ki te whare kotahi whakaako ai: kia kotahi te kupu e rongoi ai ratou: kia matatau tetahi ki tetahi ahakoa no te upoko o te ika, no nga paparinga, no te puku, no te hiku ranei: kia kotahi te wairua hei whakakorikori i katoa, ko te mamae ki nga mate o te iwi, mate tinana, mate whenua, mate wairua: kia tupu ai ki waenganui i a ratou ko te tikanga tika hei mea nui, hei hapainga ki ia wahi, ki ia wahi o nga motu e rua a te wa e wehewehe ai, e hokihoki ai ratou ki o ratou iwi. He huarahi roa tenei ki te kotahitanga, engari heoi ano te huarahi ki ta matou nei mahara ake. Ehara i te huarahi ngawari, poka tata, nga huarahi ki te ora.

He korero whanui enei, i te whanui ano o te take e whakamaramatia nei. He kupu ano te kupu, a he hanga reka ki te makere mai i te ngutu o te tangata matau. *Engari ia ko te tino kupu ko te mea e taea te whakatinana ki tetahi mahi.* Ahakoa kaore i whakatinanatia katoatia te kupu, ko tetahi wahi kia kaha ai te ngakau ki te whai i te roanga atu. Na reira i tika ai te tohutohu kua homai ki a matou kia iti te reo, kia hakahaka, kia ata hikoi te mahara ki nga mea e taea ana i ia wa, i ia wa. He kupu i rangona ki etahi kaumatua o te iwi pakeha, e mihi aha ki te matauranga o te iwi Maori, ki te hohoro o te maori ki te kapo i nga mea nunui a te pakeha, ki te kaha o nga tamariki Maori ki te whakataetae ki a te pakeha tamariki i roto i nga kura. Ka whakatauki aua kaumatua, "E tika ana he iwi matau te Maori: engari no te hinengaro kau. Ko te hinengaro kei mua noa atu e rerea na; ko nga ringaringa hei hanga i nga kimihanga a te hinengaro kia tu tinana mai ai i te aroaro, kua mahue noa mai ki muri." E tika ana hoki enei kupu. E homai ana hei ako mo tatou kia haere rua ai te whai i te matauranga kia pakari tahi ai te hinengaro me nga ringa. Ko ta matou tenei e whai nei kia mau enei matauranga e rua o te pakeha. Hei muri ake nei ata whakararangi ai i nga mea kua taea e matou.

No te 29 o nga ra o Hanuere i te tau 1897 ka tu te hui tuatahi o te Kotahitanga o nga tamariki o Te Aute ki Te Aute, Heretaunga. Na taua hui ka whakatakotoria nga take katoa hei mahinga, ka whiriwhiria nga huarahi e taea ai te whakatutuki aua take. E rua nga tino take, tenei ano kei roto i te kirihipi o te Kotahitanga, ara:—

- Kia whakakotahitia nga tamariki katoa i akona ki te Kareti o Te Aute. Ara tona tikanga kia meinga ko aua tamariki hei *mihini* hei ringaringa whakahaere i nga mahi.
- Kia kimihia, kia tautokona nga huarahi katoa e puta ai te ora ki te iwi Maori, te ora mo te tinana, mo te hinengaro, mo te wairua.

E toru nga hui i muri iho ka tae mai ki te hui ki Putiki-Wharanui, Whanganui, i takea ai nga korero o tenei panui. Ko te hui tuarua i tu ki Te Raukahikatea, Turanga, i a Tihema, 1897. Ko te hui tuatoru i tu ki

Taumata-o-Mihi, Waiapu, i runga i te powhiri a Eruera Kawhia me era atu rangatira o Ngati Porou, i te marama ano o Tihema, 1898. Muri iho ka kumea e Tamahau Mahupuku ki Papawai, Wairarapa, ka hui ki reira i te 13 o nga ra o Tihema 1899. No te makariri o te tau 1900 ka karangatia e Wiki Taitoko raua ko Waata Hipango kia whakawhitia atu te taonga nei ki Whanganui, a no te 7 o nga ra o Tihema, 1900 ka tu ki reira. Me whakawhaiti nga tikanga i whakahaerea i roto i enei hui e rima ki raro i enei kupu e rua, ara, (1) he whakawhanui, he whakapakari i te mihini hei whakatutuki i nga tikanga, (2) he whakamarama, he ata whakararangi i nga tikanga hei mahinga.

Tera e roa tenei wahi o ta tatou korero, kia tino marama ai ki te iwi te ahua o ta matou mahi, me o matou mahara.

I. Nga Ringaringa o Te Kotahitanga.

Ko te tinana o tenei whakahaere ko te ropu o nga tamariki o te Kareti o Te Aute, e e kiia ana ratou ko nga *tino mema*, ara ko nga tamariki katoa i tae ki tera kura mai o te timatanga, a, tae noa ki tenei wa: ko to ratou tokomaha e tata ana pea ki te 400. No nga takiwa katoa ratou o nga motu e rua, no nga tai e wha, no nga iwi katoa, no nga hapu katca, no nga kawai rangatira o ia iwi, o ia iwi. Ehara i te mea ma te pooti rawa te tamaiti e tu ai hei mema, engari ma tona ahua noa iho, i te mea i tomo ia ki te Kareti o Te Aute, i tuhia tona ingoa ki te rarangi ingoa o nga tamariki o tera kura. Kei rahaki ake i a ratou ko etahi tangata o te iwi Maori, he rangatira, he tangata e aroha ana e tautoko ana i te ora mo te iwi Maori, he tangata whakahaere i o ratou hapu kia tika. E kiia ana ratau he *mema honore*. Ko to ratou rarangi kei roto i nga panui o nga korero o nga hui a te Kotahitanga. He hunga whiriwhiri ratou, kaore i tokomaha rawa, e rite ana ki te whare ariki, ki te kaunihera o nga kaumatua, hei tohutohu ki a matou ki nga tamariki. Kei runga ake i enei ropu e rua te Komiti Tumuaki, ko ia te Kaiwhakahaere i te Kotahitanga i ia tau, i ia tau, i raro i te mana o te huihuinga nui. I roto i nga tau e rima ka pahure ake nei kua whakawhanuitia te Kotahitanga, ara, kua meatia kia huia mai ki roto nga tamariki kura katoa o te motu. No te hui ki Putiki ka whakaetia kia tu he wahine hei mema honore, he whakaaro ki etahi wahine rangatira o te iwi Maori e kaha ana ki te whakahaere i o ratou iwi. No te Maehe o te tau 1899 ka maunu mai a Apirana Ngata i tana mahi roia hei Hekeretari Haereere mo te Kotahitanga o Te Aute. Ko ia te ringa kaha o tenei tikanga, hei kauwhau i ana take ki nga marae katoa o te motu, hei whai i nga mahara o nga tangata matau o te iwi Maori, hei tuhonohono i nga tikanga e ahu ana hei ora mo te iwi. Ko te Paremata o tenei Kotahitanga ko te hui nui e tu ana i ia tau, i ia tau, e korerotia i runga ake nei kua rima nga hui, e wha i tu ki te rohe o te TaiRawhiti, kotahi ki te Tai Hauauru, e haere tonu ana i runga i te powhiri a nga iwi o te motu. E wha, e rima nga ra e kai ai i nga kai o te marae ka mutu, kia mama ai. Engari ko nga mahi e oti ana i roto i taua wa poto, he maha noa atu.

II. Nga Take o te Kotahitanga.

Ko te take nui a te Kotahitanga kua whakamaramatia i runga ake nei, ara, ko te kimi ko te tautoko i nga huarahi katoa e puta ai te ora ki te iwi Maori, te ora mo te tinana, mo te hinengaro, mo te wairua. Ko te wehewehenga o tenei take me nga take ririki i raro iho koia tenei e whai ake nei:—

(a) TE ORA MO TE TINANA.

- Ko nga tikanga kikino o roto o nga hui Maori me peehi, a me whakakore: ara: Ko nga hui take kore me whakamutu, ko nga tuku taonga ki nga uhunga me te tikanga pakuha me whakangawari, a me whakatakiwa nga hui nunui. Kaua e kumea roatia nga huihuinga kei pau noa iho te kai me nga rawa o te tangata whenua.
- Ko nga marae kainga me whakapai, me tiki kei paru nga whare, te pa, me nga wai inu. Me keru he manga hei hari atu i nga wai toha i te paru ki tawhiti.
- Ko te kai waipiro kia pehia. Ko taua kai me whakakore rawa atu i nga marae katoa o te motu, ma te ture nui o te koroni e whakahaere atu te taha ki nga whare hoko waipiro me ona tikanga.
Ko enei take e toru a te Kotahitanga o Te Aute kua whakamanaia a kua whakatutukitia e te Paremete i te tau 1900 i paahitia ai Te Ture Kaunihera Maori i roherohea ai te motu, i pootitia ai he Kaunihera Marae, he Komiti Marae hei tiki mo enei mahi. He nui to matou koa i te hohoro o te iwi pakeha ki te awhina mai i enei hiahia o tatou o te iwi Maori. Ka mau te Kotahitanga o nga tamariki kura ki tenei ture hei tino taonga ma to ratou whakatupuranga, ko ratou hei hoa mahi mo nga kaunihera huri noa te motu.
- Kia tiekina paitia nga tinana o nga tamariki me nga turoro kia iti ai nga tupapaku e mate, kia kaha ai

te tupu a te iwi Maori.

Kei te kaha matou ki tenei take. E kore e riro rawa ma te ture, ma te Paremata ranei tatou e awhina i runga i tenei taha. Otira kua oti ano tetahi wahi iti i te ture, i te mea e peehi ana Te Ture Kaunihera Marae i nga mahi pohehe a etahi tohunga, e araia ana te kai hikareti i nga tamariki ririki, a e whai huarahi ana ma roto i nga kaunihera ki te hanga hohipera mo nga turoro.

- Kia whakatupuria te ngakau ahua whenua, kia whakamahia te tinana o te tangata, kia whakapaia nga whenua. Kua kite matou ko te huarahi whanui tenei mo te iwi maori ki te ora e tupu ai hei iwi pumau ki runga ki enei motu. Ma te mahi e rongoa nga mate o te tinana, ka tupu mai i roto i te mahi he rawa mo te tangata e taea ai e ia te whakapai tona kainga, te tieki pai ana tamariki, te tautoko nga mahi nunui mo te iwi. Ko ta matou huarahi tenei e tino whai ana hei takahanga ma tatou. Kei te whenua tonu te take ora. Koia matou i kumea ai ki roto ki nga whiriwhiri a te motu mo nga ture e pa ana ki te whenua, ko te wahi tena i hono ai te Kotahitanga o nga tamariki o Te Aute ki te Kotahitanga o Te Tiriti o Waitangi, timata mai i te hui ki Rotorua i a Aperira o te tau 1900, tae noa ki nga marama i haere tahi ai a Hone Heke a Te Heuheu Tukino nga tamariki o te Tiriti me Apirana Ngata te Kai-whakahaere o ta matou nei tikanga. I whai wahi enei tangata ki Te Ture Whakahaere Whenua Maori o te tau 1900, a e taea te ki he hua taua ture no nga mauiui o nga kotahitanga e rua apiti atu ki etahi tangata kei waho i era whakahaere.

(b) TE ORA MO TE HINENGARO.

Ko tetahi tenei o nga tino take a te Kotahitanga, ko tetahi o nga tino rongoa mo nga mate o te iwi maori, e whakarapopototia ana ona ahua katoa ki raro i te kupu kotahi nei, te *Matauranga* Ma nga kura e ako ki nga matauranga o te hinengaro, e taea ai e te Maori nga mahi roia, takuta, mahita kura, minita karakia, tieki turoro. Ma etahi tu kura ano, ma nga kura ako ki nga mahi a ringa, e ako tatou ki te matauranga o te parakimete, o te kamura, o te teera, o te tangata mahi paamu. E tino awhina ana te Kawanatanga i a matou i runga i tenei taha, i runga ano i to matou kaha ki te tono kia whakapuaretia ki nga tamariki Maori nga huarahi ki nga mahi nunui a te pakeha. Ko nga hua enei o a matou tono.

- Kua whakapakaritia nga mahi a nga kura maori o nga pa maori haunga ia nga kareti.
- Kua puare i te Kawanatanga etahi o nga hohipera o te motu ki nga tamariki wahine o te iwi Maori e hiahia ana ki te ako i te mahi tieki turoro. Engari kaore ano i tino tangatanga tenei huarahi.
- Kua whakaturia e te Kawanatanga nga kura mahi-a-ringa e toru, kotahi kei Whirinaki mo te Tai-Tokerau, kotahi kei Rakaumanga, takiwa o Tuhoe kotahi kei Rangitukia, takiwa o Waiapu. No te tau 1896 ka timata ta matau tohe kia whakawhiwhia enei taonga ki te iwi Maori—na kua homai kei o tatou ringa e mau ana inaianei. Ma to tatou mangere ano e whakahokia atu ai e te Kawanatanga ana manaakitanga.
- No te tau 1895 ka whakaaetia e te Kawanatanga i runga i te tono a Apirana Ngata kia whai oranga nga tamariki Maori e kimi ana i nga matauranga nunui o te pakeha, e whiti atu ai ki nga kura roia, takuta. No nga hui o te Kotahitanga i muri iho ka whakapumautia tenei aroha a te Kawanatanga. Na te Kotahitanga ano i tono ka whakahoutia te mahara o Pihopa Herewini kia whakaakona tahitia te maori raua ko te pakeha ki te Kareti o Hoani i Akarana. He hua katoa enei no nga mahi a tenei Kotahitanga.

Kaati ake nga whakamarama mo ta matou take tuarua. Otira me tapiri atu ano tetahi kupu kotahi. Kei te mau tonu o matou mahara ko Te Aute te marae o te motu hei whakawhaititanga mo nga uri rangatira, mo nga tamariki whai mahara e whakaakona ai ki nga tini huarahi a te pakeha. Koia i kaha ai a Apirana Ngata ki te tono ki nga matua o nga tamariki o ia wahi, o ia wahi, kia kaha kia tutuki a ratou tamariki ki Te Aute, ki Tipene ranei i te tuatahi. Na kua tuku a Ngatiawa o Whakatane i a ratou na tamariki: na Te Heuheu ko tana uri matamua tonu me era atu tamariki o Ngati-Tuwharetoa. Kia kaha hoki etahi atu takiwa o te motu.

(c) TE, ORA MO TE WAIRUA.

Ko te take tuatoru tenei, ko te *whakapono*. ki te kore te Atua hei awhina i te mahi a te tangata, e kore te mahi e tu. Koia e te iwi i utaina ai te mahi a a koutou tamariki ki runga ki tenei kaupapa tu ai. E ki ana ko te karaipiture, ko te wehi ki a Ihowa te timatanga o te matauranga: kia waiho ko te Atua ki mua i a tatou hei tohutohu i nga mahi: ko nga mahi me timata, me mahi, me whakaoti i roto i a ia, kia manaakitia ai. Na ko te whakatinanatanga o ta te Atua tikanga ki waenganui i a tatou ko te Hahi o Te Karaiti, he maha nga peka i roto. Ko nga roherohenga takiwa i raro i nga Hahi he pariha. Ko nga kai-mahi a nga Hahi ko nga minita karakia. Ko te hinu hei whakatangatanga i nga mahi a nga Hahi, he moni, hei whangai i nga minita kia ora ai te mahi i ta ratou mahi, hei hanga wharekarakia e whakakopaia ai nga tangata o ia pa, o ia pa, ki te karakia ki te Atua. Ko matou e awhina ana i nga minita, e tautoko ana i nga whakahaere kohi moni hei oranga mo ratou. Kei te kite matou i nga ngoikoretanga o te Hahi Maori a Kaore i te mangere ki te whakaatu. Otira me ata whakararangi ano etahi o o matou mahara mo runga i tenei take:—

- Kei te ako iho ano matou kia a matou kei mangere ki te whakakapi i nga turanga o nga minita kua mate, kua kaumatua ranei. I roto i enei tau e iwa kua pahure nei tekau ma rima, o matou kua wehea atu mo tera huarahi, tokowhitu kua whakapangia, tokowaru kei te whakaakona. No te Hahi Mihinare enei — tera atu o te Weteriana apiti atu ki nga tamariki o Te Kura o Tipene.
- Kei te hapai matou i te wero a Te Wiremu e takoto nei i runga i nga Pihopatanga o Waiapu, o Akarana, ara, kia kohia e nga pariha Maori o roto o enei Pihopatanga kia £4000 mana e tapiri ki te £2000, hei whangai i nga minita i te mea ka tata te takirihia atu te oranga o nga minita Maori e ahu mai ana, i te Hahi Matua i Ingarangi. Ko te wahi e kaha ana ta matou whakahaere i tenei take ko te Pihopatanga o Waiapu e takoto nei tona rohe i nga Kuri-a-Whare ki Heretaunga. Na kua whakaae a Ngatiporou hei a ia te hui tuatahi mo tenei take, ka tu ki Waiomatatini, Waiapu, i te marama o Maehe tau 1902. Hei reira ano hoki tu ai te hui o te Kotahitanga o Te Tiriti o Waitangi, me ta matou nei Kotahitanga.

He roa enei korero, otira e whai ana matou kia ata marama mai koutou ki te whaiti, ki te whanui ranei o o matou mahara, ki te tiketike o nga wawata. Ko tona whakapotonga ia o nga kupu, he poto noa, ara, ko te kaupapa o tenei mahi ko te whakapono. Ka utaina iho ki runga ko te matauranga raua ko te ahuhwhenua, ma te aroha noa o te Atua e pupu nga mea e toru hei taonga ma te ngakau e mamae ana, e aroha ana ki te iwi Maori. Koia ra tenei e te iwi taku paipera, taku ta te ropu iti rawa i roto i a koutou. Kaore i te whana kau ki nga koikoi, kaore i te kaika ki nga mea teitei rawa, engari kei te para haere i te huarahi i raro noa nei i nga wahi ngawari, i nga wahi marama, me te tumanako atu ano ki nga mea nunui kei tawhiti e tu ana mai. Ka ui koutou, he aha te Kotahitanga o nga tamariki e rangona nei? Koia ra tenei, ko te iho o te ope taua nana te moemoea kia ora te iwi maori, tera atu te tanganga ma te tangata e whakaaro. Katahi ra pea koutou ka mea mai ki te waha o te tamariki ki te whakaara tikanga ma ratou. He tika tonu, kei te awangawanga matou kei taraweti mai koutou nga kaumatua, koutou nga rangatira. Me pehea nga kupu nei "*Ka pu te ruha, ka hao te rangatahi,*" "*Ruia taitea, ruia taitea,* tu ana ko taikaka anake." Tukua mai ko matou hei pononga ma te iwi, hei hao i nga ika, hei kau moana, ko matou ko a koutou tamariki: ina na ki raro i o koutou waewae nei takataka ai i enei ra, kia atea te marae, kia taha ake koutou, ka korikori ai ko matou anake. Engari manaakitia mai te mahi nei: mehemea i tupu mai i whenua ke noa atu, e tawhiti rawa atu ana i a koutou, e tika ana pea kia matakana koutou, kia whakatatare roa. Ko tenei i whanau mai ano i roto i a koutou, e tata rawa ana ki o koutou taha, tapuhitia hei taonga: kei tangi te tamariki, ka rere noa te whakama ki te rae ka hewa.

Heoi ra nga whakamarama. A muri ake ko nga korero o te hui ki Putiki i tae ai matou i te raumati ka taha nei ki te riu o Whanganui i rung i te powhiri a Wiki Taitoko ratou ko ona tungaane, i atawhaitia ai matou e tera iwi: i poua ai te pou ki reira a waihotia atu ana hei tieki ma nga taitama me nga kotiro o Whanganui.

Te Ratapu te 9 o Tihema.Nga Mahi Karakia.

I Ia ata, i ia ahiahi, he karakia tonu te mahi ki te whare karakia; nga kai karakia ko Revs. Perere Peneti, Hemi Huata, Katene Pukerua, Mokai Kereru, me Te I wiora Tamaiparea raua ko Reweti Kohere. I te ata o te Ratapu i a Te Wiremu te kupu. I tohutohu ia ki tana whanau kia maia, kia toa. Ko Maata keeti i Kauwhau i te whare karakia o tetahi wehenga o te Hahi Weteriana. I muri i te tina ka hui nga tamariki ki te whare karakia ki te kura Ratapu, ko Apirana Ngata ki nga taane, ko Maata Keeti ki nga tamariki wahine, ko Terei Ngatai ki nga tamariki tane ririki, ko nga minita ano ki a ratou whakaminita.

I te hiahia ka whakahoroa nga whare karakia o te pakeha e te Kotahitanga o Te Aute, i a ratou nga kauwhau. I te Hahi o Ingarangi ko Rev. Perere Peneti, i to te Perehipitiana ko Te Tatana, i to te Weteriana ko Reweti Kohere, i to tetahi atu Hahi ano ko Ware Waitai. Kotahi tonu ta ratou tino kupu ko te whakaatu i nga mate o te iwi Maori, ko te tono hoki ki te pakeha kia aroha mai kia awhina. I miharo a Whanganui i te tuunga he Maori ki roto ki nga whare karakia o te pakeha kauwhau ai.

Ka kitea i reira te pai o te tu o nga hui a te Kotahitanga ki te taha o nga taone kia taea ai te whakamarama ana mahi, te whakahaere ana tikanga, ki mua i nga iwi e rua. No tenei Ratapu i ata titiro ai te pakeha ki te kaha o te wairua e toko ake nei i roto i nga tamariki o Te Aute, me o ratou hoa o era atu kareti Maori. E ki ana tetahi kupu o te kauwhau a Perere Peneti. "Na koutou na te pakeha i hari mai te purapura pai te purapura kino: te rai-karaihe raua ko te koroa i te taha o te tumatakuru raua ko te tataramoa. Kihei matou i ata whakaakona e koutou ki te whakatupu o tetahi e kaha ai, ki te ngaki o tetahi e mate ai. Ko tona tukunga iho i roto i enei ra kua huna te purapura pai e te mea kino, kua tukua e koutou kia uruuruatia te whenua, kia ngaromia e te kino. Ma koutou ano e tiki mai e ngaki nga tataramoa nga tumatakuru."

I te mutunga o te kauwhau a Peneti ka himenetia e te ope waiata o Putiki ratou ko nga tamariki o Te Aute te himene nei "Piko nei te matenga." He nui te pai o ta ratou himene: i nui te whakamihi o nga pakeha.

Te Mane te Io o Tihema.

"Tatou ka hanga i te tangata."

I Te ata o te Mane te [*unclear*: Io] o nga ra o Tihema, 1900, ka tuwhera ano te hui, ka tae mai hoki te Pihopa o Poneke ki te whakarongo korero. Te mahi tuatahi he whakarongo ki te whai-korero a tetahi o nga nupepa pakeha o Whanganui, a te *Whanganui Chronicle*. Te upoko o taua korero ko nga kupu a te Atua i a Kenehi i. 26, "Tatou ka hanga i te tangata." He nui nga kupu matau a taua pepa, engari ko nga kupu i eke mai ki te Kotahitanga o Te Aute e whakamaori ake.

"Ki a tatou i Niu Tireni nei he maha nga huarahi pai kei te tuwhera, he huarahi e ahei ai tatou te hanga he iwi nui, a ki te mea ka ata pokepoketia e tatou te oneone i te mea e ngawariwari ana, e kore nga whakapaparanga o muri nei e whakama ki a o tatou ringa i mahi ai. Ehara i te mea ko to tatou nei iwi anake ta tatou e whakaaro ai, e kore rawa e taea e tatou te ki kaore kau o tatou tatanga atu ki te iwi Maori. He aha ta tatou ma ratou a enei tau maha e tu mai nei? E awhina ranei tatou i a ratou kia kaha ratou ki te awhina i a ratou ano? E mea ana te tangata whakatoitoi na to tatou ringa matau i hoatu te Paipera ki te Maori, na to tatou ringa mau i hoatu te patara waipiro, a kitea ana he kaha ke te patara i te pukapuka; i ta tatou peinga i te wairua maori ki waho o te iwi Maori, no muri mai ka whakakiiia e te mano o te wairua kino o nga mahi whakarihariha a taua a te pakeha. Kaore enei kupu e taea te tino whakahe. Ko te waipiro kei te amiki i tenei iwi ataahua ki te po; ko taua ko te pakeha, haunga hoki etahi ruarua nei, kaore noa iho i te tu te ringa ki te whawhai ki tenei "waikapura" e iki nei i nga iwi maori ki te po. No enei tau tonu ka timata ta tatou tangi mo te ngaro haere o te iwi Maori, a, nawai ra kua poropiti tatou, e mea ake tau ka tino ngaro te iwi Maori i te mata o te whenua; ko te mea tika ia ma tatou ko te arai i mate ko te taiapa atu i te tino ngaronga o te iwi Maori. Otira kei te ora ano nga morehu hei whakaoranga ma tatou. Kei te kokiri ake i roto i nga pungarehu o nga tau kotahi rau e whakamatemate nei, ano he kurae i te maheatanga o te kohu, he Kotahitanga Taitamariki, kua oati nei i runga i te kaha o te Atua, i te awhina hoki a te iwi, ki te whakapau i te uaua ki te pupuri ki te whakaora i to ratou iwi. Ko nga kai hapai o taua kotahitanga kei te noho huihui i Whanganui nei i enei ra, a kaore ano kia mutu ta ratou whiriwhiri tikanga. Ko nga tangata i te upoko o tenei kihai i rikarika te matauranga, he taitamariki i whakaakona ki nga kura nunui. Kua tapae atu etahi i a ratou ki te Hahi, etahi kei te mahi roia, ko etahi kei te ako hei takuta, a ko ratou katou kei te mahi tahi he painga mo to ratou iwi, he mahi tenei na ratou ano i uta ki runga ki a ratou. I te kitenga o ratou kanohi i te tika, ka pupu ake te aroha i roto i o ratou ngakau mo etahi o ratou kahore nei e kite ana i nga mea e kite nei ratou, na konei kua whakakatahi ratou ki te whakaora, ki te hanga he iwi kiri-taupouri kia rite ki te tauira o te tangata rangatira. Ara kua ki ratou ki a ratou ano, "Tatou ka hanga i te tangata," a kua timataia e ratou ta [*unclear*: ratou] mahi i runga i te ngakau kaha i te ngakau mamae; e kore e hapa te kitea o nga hua pai ina tika, u tonu ta ratou mahi. Engari kei te titiro ratou, a ehara i te titiro pohehe, kei te titiro mai ki a tatou, pakeha kia toro atu te ringaringa ki te awhina i a ratou."

I tino whakamihia te whai-korero nei e te hui, a i puta he kupu whakawhetai ki te Etita o te *Whanganui Chronicle*.

Ka mutu te panui i te nupepa ka huri nga korero ki nga mahi e puare ana ma a tatou tamariki. Ahakoa he take tenei e korerotia ana i nga hui katoa he whakakorikori tonu te mahi: notemea e kitea ana ma te whiwhi ki te mahi e taea ai te whakaatu nga hua o te matauranga e whaia ana e nga tamariki kura. He penei i te wai: ki te whai-putanga e rere atu ai ki tetahi atu wahi ka kiia ai he wai ora. Ki te whakarepo tera e pirau. Kaati kei te kimi tonu matou, kei te tohe tonu kia puare he huarahi e puare atu ai nga matauranga nei ki runga i te whenua, ki nga toa, ki era atu wahi.

Nga Mahi ma nga Tamariki Maori.

Na Apirana Ngata nga kupu mo etahi mahi e tuwhera ana e tika ana ma nga tamariki Maori. Tera ano e taea te whakawhiwhi etahi tamariki ki nga mahi o nga teihana hipi a Ngatiporou. E tika ana kia uru etahi tamariki Maori hei karaka mo te Tari Kooti Whenua Maori. Kanui te whakahoha o nga karaka pakeha i te whakahehe i nga korero o nga pnkapuka. Tera pea a Timi Kara te Minita o te Taha Maori e awhina i a tatou. He mea pai kia nui nga tu mahi e mohio i te tamariki Maori, kia rawe ai ona ringaringa ki te tangotango ki tena mea ki tena mea. Kaore e tika ma tenei whakatupuranga tamariki te whakaaro ki te whakapuranga moni. Ko tatou hei "wairakau," hei whakamomona mo nga whakatupuranga o muri. Ma ratou te mahi moni i muri i a tatou. Kanui te hiahia o te tangata hei roia a ratou tamariki, i tino hiahia ai ratou na te ngakau whakahihi. He maha nga tangata e mea ana ki a au, "Hei roia taku tamaiti, pena me koe." Te tangata tika hei roia ko te tangata mohio ki

te whakahaere, hei te tangata e titiro ana ki nga mea nunui, ki nga mea pakupaku. Engari he mahi hei tupatoranga ma te tangata, kei uru ia ki nga tikanga kino. Mo te mahi takuta: tokorua o tatou kei tera mahi e ako ana, a ko to raua hiahia hei takuta tonu raua mo te Maori. Na te nui o te utu o te takuta i manaaki ai te Maori i nga tohunga. Me whakakorikori te Hahi, ma te ru e whakaoioi, ma te tupuhi, kia oho ai.

Te Takuta: Te Tohunga.

Na te Wiremu, Atirikona, nga kupu i muri mai. I mea ia kanui te kaha o te Kawanatanga ki te awhina i te Kotahitanga, a he mea e tika ana kia puta he whakamihi ma te hui ki te Kawanatanga. Kaore kau he utu mo te Maori ki te haere ki nga hohipera inaianei. He mea pai ano kia mohio nga kai whakaako o nga kura Maori ki te whakahaere rongoa, Kua rongoa ia mo te pai mo te mohio o tetahi tangata ki te takuta i nga Maori: ko te mahita o Omaio.

I mea a Perere Peneti kaore kau he utu o nga Maori o Whakatu ki te haere ki nga takuta, engari hoki e puta ana i nga whenua ano o nga Maori he moni mo taua take. He mea pai ano kia whakaakona nga minita Maori ki te whakahaere rongoa. Ehara i te mea na te utu nui anake o nga takuta i haere ai te Maori ki nga tohunga. Ki te ki a te Maori e rua nga wehenga o te mate—he mate maori, he mate pakeha. Mehemea ka ki te Maori he mate maori ka haere ratou ki nga tohunga e kore hoki e taea e nga takuta pakeha nga mate maori. I ki a Weihana he me tika kia tirohia i nga pakeha matau ki te mahi rongoa hei mahita mo etahi o nga kura Maori. Tera e taea e ratou nga mate ngawari te mahi.

Nga Whenua Here mo nga Mahi Kura.

I tu ano te Pihopa o Poneke ki te korero. I mea ia te mea tika ma te Kotahitanga o Te Aute he haere ki te korero i o ratou whakaaro ki te Hahi, kua ratou e whakahe anake engari me anga ano ratou ki te rongoa i nga mate o te Hahi. Ko tona hiahia he korero mo nga whenua here i whakaritea mo nga kura. I whawhai ratou ko te Kawanatanga mo Porirua, kaati kei te whakaaroaro tonu ratou mo taua whenua. He paku rawa te moni, e kore e ora te kura, engari te mea pai ma te Hupirimi Kooti e whakaae kia huia te moni o Porirua ki nga moni o era atu wahi, ka whakaara ai he kura nui. He whenua kura kei Kereitaone kei Maihitaone, a ko te hiahia o te Komiti ko te whakatu i tetahi kura ki waenganui i enei taone mo nga tamariki o nga wahi e rua hei akonga ki nga mahi a-ringa a te pakeha, tera hoki e tangohia mai te moni o Porirua hei apiti i te oranga o te kura. Hei tera tau (hei tenei tau) ka timata te hanga i te kura, a ko tona hiahia kia whakaatu te hui i o ratou whakaaro e kaha ai taua kura. Mo nga mahi tohunga maori. Kanui te takuta kei Ngapuhi, otira kaore te Maori e pirangi. Ki te kore te Maori e ora i te puunu rongoa kotahi a te takuta ka riri, ka haere ki te tohunga, ko tona hiahia hoki kia hohoro tonu tona ora.

I mea te Pihopa kia kaha te peehi i nga tohunga, a ko nga tangata e huna ana, e tautoko ana i a ratou, me whiu e te ture.

I utua e Apirana te kupu a te Pihopa. Kei pohehe ia ki te ahua o tenei Kotahitanga he penei anake i te hau e keri nei, he turaki rakau, whare aha tona ritenga—ara, he whakahe anake. Kaore kei te kimi ano ia i etahi tikanga hei riiwhi mo nga mea e turakina ana. Kei te haere tahi enei mea e rua, te whakahe, te whakatikatika i nga wahi e he ana.

I te I 2 o nga haora ka hikitia te hui mo te po.

Te Awa o Whanganui.

I muri i te tina ka haere te hui ki haereere i runga tima i te awa o Whanganui. Hui katoa ngati-maua IIO, maori pakeha. I haere etahi o nga tamariki o te kareti o Whanganui, etahi wahine pakeha rangatira, nga tamariki o Te Aute, me te tangata whenua. To matou tima ko te "Aotea." Ko Whanganui tetahi o nga awa ataahua atu i te ao, he take oranga hoki no Whanganui, hei kukume mai i nga pakeha haereere. Ka pai nga pareparenga o te awa, ka ngahau te tangata i te haka, i te waiata, ka kori nga ngakau tamariki.

E rere ra e te Wai o Whanganui,
Hei inu mai ma te uira i waho e.. au!

Kaore matou i tae ki te wahi pai rawa o te awa, i hoki noa mai i Raorikia, ara i te Pou a Te Keepa, he pou whakairo i whakatungia e Te Keepa i nga ra o te whawhai hei rohenga mo te haere a te pakeha a te Maori. I pohehe pea nga Maori o Raorikia he pakeha matou, inahoki kaore i hamumu mai nga waha, no te karawhiunga rawatanga i te haka katahi ka mohio mai he Maori tonu ia. He ingoa pirangi na Whanganui nga ingoa pakeha mo o ratou kainga, inahoki kei te awa o Whanganui a Ranana, a Raorikia, a Koriniti, a Karatia, a Hiruharama.

Pai ke atu nga ingoa maori. Kei Waiapu ano tetahi Hiruharama, te ingoa tawhito ko Waitakaro, he ingoa tino ataahua atu, he aha ra i whakarerea ai.

Kei era atu whenua o ratou na painga—kei Whanganui ko tona wai tonu. Kei tahaki ko te pai whenua, e mamaru tonu ana i te otaota, i te karaihe hei kai ma nga kararehe whai tikanga. Mehemea tenei he iwi e kaha ana ki te whakahuihui i a ratou mo nga mahi whenua, pera i etahi o nga iwi o te rawhiti, mehemea e mahi nui ana i nga kai e whakatokia ana ki te whenua kaore he iwi rangatira o te motu nei. Meake nei tera e uaua te ora. Kua haere nui nga tima pakeha i tenei awa—kua mahue iho a Pipiriki kua whakatata atu ki Taumarunui. Taihca ake nei ka tapahi te tereina o Akarana ki Poneke i te tuawhenua—ka akina te Maori ki waenganui. Kei te minaiia te whenua. Kia pehea ra te roa e waiho ana e nga taniwha horowhenua o te pakeha kia takoto kau ana. Whanganui e! maranga, kia mataara; kei te haere mai nga ra o te whakamatauranga e rongong ai taua te Maori i te mamae kino. Kia tupato kei waiho ano ko to awa whakapaipai hei patu i a koe.

No te 6 o nga haora ka hoki mai te ope i haere i te tima, e koa ana i to ratou kitenga i tetahi o nga wahi rongong nui o te motu.

Etahi Ture Marae.

I te ahiahi ka tu ano te hui, ko te take korero tuatahi ko te whiriwhiri i etahi ture hei hoatutanga ki nga Kaunihera Marae. He maha nga ture i oti, heoi taku e whakaatu ake ko etahi, ma te hekeretari tonu o te Kotahitanga o Te Aute e whakatakoto enei ture ki te aroaro o nga Kaunihera Marae, hei titiro ma ratou. Kei te ahua o te iwi o nga kainga te ritenga mo enei ture, ko te ture e tika ana mo tetahi kainga e kore pea e tika mo tetahi atu kainga. Ko enei ture e whakahaeretia ana i raro i te Tekiona 16 o "Te Ture Kaunihera Maori."

He komiti ano i [unclear: ata] kowhiria hei whakatakoto i tetahi kaupapa tikanga hei taurira ma nga Kaunihera Marae ina pootitia. No Whanganui te tokomahatanga o nga mema, no Marauru etahi, a no te Kotahitanga hoki. I whakamarama a Apirana ko etahi o enei ture he pakeke—otira e kore e whaia kia mana tonu i nga Kaunihera Marae. Ma ia Kaunihera ano e titiro nga mea e uaua ana ka kape—ka whakangawari ranei i nga mea a maharatia ana e ratou he pakeke. Heoi ta te hui he whakaatu i tetahi kaupapa hei tirohanga mai ma te iwi Maori he penei nga mea e hiahiatia ana i tenei wa, a muri ake nei ranei kia whakahaerea i raro i tenei ture.

- Me hanga he papa rakau mo nga whare, kia 6 inihi te rewanga ake i te oneone, haaunga nga whare tunu kai me nga whare ririki o waho o te whare nui.
Ma te Kaunihera e whakahau kia hangaia, a e ahei ratou ki te whiu i te tangata whakakeke.
- Ki te kore he putanga pawa o te whare, kaua e tahuna he ahi. heoi ano me ahi agarehu anake.
I whakahe etahi ki tenei ture, i mea he ahi kino te ahi ngarehu, he paihana. I mea a Reweti Kohere he ture pakeke rawa tenei, he kohuru tonu i nga kaumatua. Ehara i te mea he take kino rawa te pawa, e kaika ai ki te whakakore i te ahi. I whakaaetia tenei ture.
- Me pokapoka nga whare hei putanga mo te [unclear: hau£kino]ki waho, hei tomonga mai mo te hau pai.
E mea ana te Maori he tohu aitua te poka i te whare otira kua kaha te ekenga o nga tikanga pakeha ki runga i nga whare maori, kahore kau he tapunga inaianei.
- Kaua e neke atu i te wha ra e takoto ana te tupapaku ka nehu ai; kia kotahi he urupa mo te kainga.
I mea a Apirana Ngata, "Te aroha o te Maori he horihori kau—nehua te pirau; ki te mate te tangata he pirau anake."
- ma te kai-tirotiro e whakahau te tangata kia horoi kia whakapai i tona whare, ki te turi taua tangata me whiu, kaua e neke ake i te £1. Ki te riro ma te kaunihera e mahi te mahi a tetahi tangata me tonu taua tangata ki te utu.
- Kaua te waipiro e tapoko ki roto o te rohe o te pa, kaua ano hoki e kitea te waipiro i nga huihuinga tangata.

He maha nga ture i oti, ko etahi ruarua nei enei. Anei ano etahi ture ririki. Kaua he paru, he kainga a kino, e waiho i roto i te pa; kia tupato kei kino te wai inu; kaua he mea mate e nehua ki roto o te kainga, kaua he taiapa poaka me era mea kaore e pai. I tohe a Reweti Kohere ko te ture mo te ahi e whakakore. Kia ngawari nga ture i te tuatahi, he tikanga hou, kia roa ra ka whakakaha ai. I whakaaro ia ko te mea tuatahi tonu he taiapa i te pa katoa ki te taiapa waea, hei rohe mo te kainga, hei aria atu i nga kararehe ki waho.

Ko te kaupapa tuturu i meatia ma te Komiti Tumuaki o te Kotahitanga e whakaoti. Kaati kua oti tera, tenei kei te kupu apiti (c) e mau ana. Kua tukutukua te kape ki nga Kaunihera Marae katoa o te motu, ki te Kawanatanga hoki. Kua tango te Kaunihera o te Arawa, o Takitimu, o Horouta i te nuinga o aua ture, tenei me titiro ake i roto i nga Kahiti.

I whakaarohia tenei hei po e korerotia ai nga mahi a te Hahi Maori: engari i runga i te tohe a Whanganui ka whakahaerea ko nga ture Marae: a tae noa ki te 9 o nga haora. He take nunui nga take i oti, inahoki kua waiho ma etahi o nga Kaunihera Marae o te motu nei.

He Aroha ki a Te Wiremu.

No muri ka hoatu e Apirana Ngata etahi hereni i kohikohia e te hui ki a Te Wiremu, Atirikona, hei whakamaharatanga mo tona turanga hei tumuaki mo te Kotahitanga mo nga tau e rima, mo ana mahi kaha hoki ki te awahina; ko te moni hei hoko i tetahi tuuru mo te whare-karakia i Te Aute Kareti.

I whakaputaina atu ano e Apirana te tangi a nga tamariki mo te aitua o Mihi Wiremu: to ratou tangi ano hoki mo Te Wiremu, ko wai e hua e tutuki atu ia ki tera tuunga o te hui.

I te tunga o te Wiremu ki te whakahoki i nga kupu a te hui ki a ia, ka mea:—

"E puhoi ana te puta mai a te kupu i toku mangai hei whakaatu i te nui o te whakamihi o taku ngakau mo to koutou whakaaro. E mahi nei au, ehara i te mea kia mihi ai au e te tangata kia whiwhi ai ranei au ki te utu. He ohaaki na taku matua, 'I muri nei kia mau ki te iwi Maori, kanui te tangata hei whakaaro ki te pakeha.' E waiho iho ana e ahau i roto i taku wira etahi moni hei awahina i nga tamariki Maori, kaore ano kia whakaaturia e au, engari he pa no taku ngakau i puaki ake ai i a au. Ko te utu mo ta te tangata mahi ehara i nga kupu whakamihi, engari kei roto ano i tana mahi. Ko taku utu ko ahau e matakaitaki nei ki a koutou. Ka ea taku mate i takahia nei e au."

He hanga aroha nga kupu a to matou kaumatua ano e poroporoaki ana ki ona mahi. I penei hoki ra tetahi o ona kupu:—

"Kua ngaro taku hoa. Ano ki au te ahua he karere whakaatu mai kua tata hoki oku ra."

Mei penei etahi atu kaumatua o te iwi pakeha, tera ke atu te tini o nga mahi e taea te timata mo te iwi Maori. Tena koe, e koro! tena koe.

Turei te 11 o Tihema. Te Hahi Maori.

I Te ata ka whakatakotoria te motini tangi mo Te Karaka, Atirikona o Waimate, me te tu katoa ano te hui. I muri mai ka panuitia te reta a te Ope Whakaora (Harawehiana), he tono ki te iwi Maori kia whakaritea kia 1000 eka (!) hei whangai i tetahi kura e whakaarahia ki runga ki taua whenua hei whakaakoranga i nga tamariki tane Maori e 50, ki te mahi a-ringa. Ki te tu taua kura tera e awhinatia e te Kawanatanga. Kaore he kupu a te hui mo tenei take.

Na te Tatana te motini o muri iho. I mea ia tetahi take nui e ora ai te iwi Maori kei te pai o nga minita o te Hahi. E rite ana nga minita kaumatua mo o ratou na wa, mo to ratou na whakatupuranga. Ko nga minita mo tenei wa, hei nga tangata i tae ki nga kareti, i ata whakaakona ki te mahi minita. E taea ai tenei whakaaro kia tu he kura minita kaha. E hara i te mea e whakahe ana ia i Te Raukahikatea, engari e mea ana ia kia whakahirangia ake nga mahi, kia rite ki te ahua o enei ra. Me whakaako nga Karaipiture, me era atu pukapuka ano hoki.

I tukua tenei motini ki nga pihopa ki te Komiti Whakahaere o te Hahi Maori.

I mea a Hemi Huata, ehara i te mea ko te mohio te mea nui mo te minita, engari ko te ngawari. Ehara a Nikora Tautau raua ko Taimona i te tangata kura, engari he ngawari. He whakatauki na taua na te Maori. "He tamariki wawahi taha." I kore ai etahi tangata e hiahia ki te mahi minita he whakaaro ki to ratou tamariki rawa.

I mea a Te Wiremu, ehara i te mea e whakahe ana a Te Tatana i nga minita tawhito engari i nga minita hou. He mea pai te kura hei whakawhanui i nga whakaaro, kia kore ai e kuiti.

I ki a Perere Peneti, ehara i te mea ko te mohiotanga te mea nui mo te minita, engari ko tona whiwhi ki te kaha o te Atua, ko te noho nui o te Wairua o te Atua i roto i a ia.

I te whaikorero a Reweti Kohere i mea ia, mehemea ka ata tirohia te tu o nga Apotoro ka kitea kaore i rite tonu to ratou ahua, engari i rere ke tena tena. He kaumatua etahi he tamariki etahi—ko nga tamariki hei kimi tikanga hou, ko nga kaumatua hei tohutohu—he mohio etahi, he kuare etahi. He tangata mohio atu a Paora, a ko ia te mea i whakahaua kia haere ki nga Tauwiwi, ki te hunga mohio o Kariki, ki Roma me era atu whenua, kaore i tonoa etahi atu. Waihoki e hiahia ana te Atua ki nga tu tangata katoa hei minita mana. Ko nga tangata o te Hahi i puta nga rongo he tangata i whakaakona ki nga kareti: a Matini Ruta, a Hoani Nooki, a Hoani Weteri me etahi atu. E kore e nui ana kupu mo Te Raukahikatea i te mea ko ia tetahi o nga kai whakaako, engari he tono tana kia nui te haere o nga tamariki o Te Aute ki reira me whakaatu ratou i to ratou hiahia, a tera nga kai whakaako e mahi i te mea tika, otira ki te kore e rite ki a o ratou whakaaro kei a ratou te whakaaro mo te puta ki waho o te kareti.

I muri iho i tena ka paahitia e te hui nga motini a Peneti raua ko Apirana. Ko ta Peneti:—

"Ki te whakaaro a tenei hui he mea tika, mehemea ratou ka watea a mehemea ka taea e ratou te haere mai, kia tae mai nga Minita Maori ki nga hui o tenei Kotahitanga—kia marama ai te mahi tahi a ratou me nga mema o tenei Kotahitanga i nga putake e pa ana ki te iwi Maori."

Kaore i roa nga korero mo tenei take ka whakaaetia.

Ko ta Apirana:—

"Ki te whakaaro a tenei hui tera ano e taea te whakatikatika etahi o nga whakahaere e te Hahi, kia eke nui ai ki runga i te ahua o te iwi Maori o enei ra—i te mea kua rereke rawa etahi tikanga." Ko te nuinga o nga korero mo tenei take he pera ano i nga whai-korero mo ta Te Tatana motini.

No te 12 o nga haora ka hiki te hui mo muri iho i te tina.

I muri i te tina ka haere te nuinga o nga mema ki te karanga a te Kareti o Whanganui ki te takaro. Kaore i maha nga korero; ko te nuinga o nga mahi he whakaotioti i nga motini e ahu ana ki nga komiti me nga tangata whakahaere i nga mahi a te Kotahitanga.

Ko nga motini enei i whakaetia:—

- Kia whaimana te Komiti Tumuaki ki te whakatu i etahi tangata Maori, pakeha o ia takiwa, o ia takiwa hei mema whakaatu korero ki te Komiti mo nga take e pa ana ki te iwi Maori hei maramatanga mo te Komiti.
- Kia whakaturia he peka mo te Kotahitanga ki Tuparoa, Whanganui, me Heretaunga—a ma te Komiti Tumuaki e whakatakoto he tikanga whakahaere mo aua wehenga.
- Ki te whakaaro a tenei hui he mea tika kia whakahaerea he Kotahitanga mo nga tamariki Maori o nga Kareti. Ma te Komiti Tumuaki e hanga tetahi tauira hei kaupapa mo taua Kotahitanga ka whakapa haere ai i nga mahara o nga rangatira o etahi atu Kareti Maori.

No te wha o nga haora ka hikitia nga take mo te po.

I te po kiki tonu te whare i te tangata ka hui katoa mai hoki a Whanganui te tangata whenua—he po whakamutunga no te hui.

Ka motinitia e Apirana na Te Tatana i tautoko:—

"E tika ana kia tu etahi wahine Maori hei mema honore mo te Kotahitanga."

I roa e totohe ana i tenei take i te awatea. No te huinga o te po ka tau ngawari noa iho, whakaetia ana.

Ko tetahi mea i totohetia ko te wahi hei tuunga mo te hui o te Kotahitanga a tera tau. I runga i te kaha o te tono a nga tamariki o Te Aute whakaetia ana kia tu taua hui ki Te Aute. Ko te ra me te marama kua tukua ma te Komiti Tumuaki e whakatau: tera pea e tau ko Hanuere.

I muri i tena ka puta nga kupu mihi mo Pene Te Huki o Whakatane, raua ko Wiari Turoa o Whanganui, he tangata whai rongo enei i roto i o raua na iwi. A ko Pene Te Huki he tangata i kaha ki te hapai i nga tikanga o te whakapono i tona takiwai Whakatane ahu mai ki te Tai Rawhiti.

Ka mutu i konei te mahi a te hui. Ka puta nga kupu mihi a Te Wiremu raua ko Te Tatana kia Wiki Taitoko me Whanganui, mo te kaha o ta ratou manaaki, mo te pai o ta ratou whakahaere, i kite ai nga manuhiri i te ngahau i te harakoa i nga ra katoa e noho ana ratou i te marae. E kore e wareware tenei manaaki nui. Ka takoto tonu te tumanako i nga tamariki o Te Aute i tae mai ki tenei hui kia kite ano ratou i Whanganui a muri atu. Ko tenei kua tiria iho etahi mahara ki tenei takiwa o te motu: kua kite tinana etahi o nga iwi o te Tai Hauauru i te ahua o te whakahaere a nga tamariki kura. E kore e mohiotia a muri ake nei te toronga haeretanga o ratou whakaaro, engari ko te mahara iho tera e whanui.

Ka mutu nga mihi a Te Wiremu raua ko Te Tatana ka whakamutua te hui ki te karakia.

Muri iho i tera ka haere ko nga poroporoaki a te tangata whenua ki te ope. Ka poroporoaki a Wiki, ka mea, kua kitea i tenei ra te tika o te kupu a tona matua a Taitoko, i mea ai, tena ona uri kei nga takiwa o te motu nei. He tamaiti matau no tera wahi e hua whakaaro ana hei tika mo te iwi hei uri tera mona, hei tamariki mana. He nui atu nga mihi a te tangata whenua ki a matou, e kore e taea te whakarapopoto ki tenei wahi. I whakauruuru ano ki roto nga mihi a etahi o te ope kia ratou ano i te mea ka wehewehe a tetahi ra. Haere te whai-korero, haere te pao. Ka pai i kona te mahi a nga tamariki Maori o te kura o Putiki ki te waiata. Na te hiamoe tonu i turaki ka whati ki te moe mo te wa poto. I te ata po hoki e eke ana ki te tereina ka hoki te nuinga o te manuhiri.

Ka mutu te hui tuarima o te Kotahitanga o nga Tamariki o Te Aute. Waiho ra e koro ma, e kui ma! e tama ma e hine ma! Waiho kia haere ana nga wawata nei. Ko te hikoi e puhoi ana ko nga whakaaro he hanga hohoro noa iho.

He tau tenei i tini nga korero mo taua mo te maori. Ko to taua rongo tuatahi kei te tauanga a te Kawanatanga i te tokomaha o te iwi Maori i kitea ai kua hira ake. Kaore te ngakau i te kino whakapono rawa he tika; he pai noa iho ki te penei kaore i te kino rawa, kei te ata haere ano, kei te pumau ranei ki to taua tokomaha o te tau 1896. No tenei makariri ka tu nui taua ki te aroaro o te iwi pakeha ki te manaaki i te mokopuna a te Kuini. Ka whai ingoa taua i tera ra i te pai o a taua ngahau, i te nui o ta taua manaaki: hiki ana te manawa o te pakeha i te haruru o te waewae, i te kanapa o te rau o te poi, i te wiri o te ringa. Kei te tu nui taua inaianei ki roto i te mahara o te iwi pakeha o enei moutere whai atu hoki ki tawahi ki te matapuna mai o te Ingarihi. Kotahi te reo o era iwi ki te mihi: otira e rangona ake ana ano tetahi kupu e penei ana, he moutou tenei iwi ataahua ki te ngaro me ana tikanga miharo. Kia manaaki tahi taua i nga kupu nei, e tohutohu ana mai kia tupato kei ngaro te iwi Maori.

Heoi ka huri iho.

Kupu Apiti."A".'Ka Pu Te Ruha Ka Hao Te Rangatahi."

KO te kupu nui tenei o nga huihuinga ki Poneke i te tau ka taha nei, ahakoa te maha o nga kupu e puaki ana i nga tangata matau i reira, o nga tikinga e hangaia ana e nga rangatira o te motu mo nga Pire i kokiritia ki te whare Paremete. Na Tamahau i whakatakoto te take hei tirohanga ma nga tangata whai mahara o ia iwi, o ia iwi, ara, kia tukua ki nga taitamariki nga kupu me nga whakahaere mo te iwi a enei ra e tu mai nei: kaati ake nga kaumatua hei tautoko. Ka haupu te kupenga tawhito ki uta, ki nga parenga o nga wai tauraki ai ki te ra, ka maroke, ka pakapaka. Kua taha nga ra i hao ai i te ika o te moana, o te wai maori: ka waiho hei tirohanga kanohi, hei mihi ma nga tira e tuku ana ki te wai. "Tena koutou nga kai hao o era rangi, te manawa o te iti o te rahi." Kua pu te ruha. Ka tuku ki te wai ko te kupenga hou, no nanahi tata nei i whatua ai, he pakari i te mea e hou ana nga whiri, kaore ano i pungohe i te ia o te wai, i te taimaha o te haonga ika. Ka hao ko te rangatahi.

Waihoki, e ai ta nga kaumatua, "No te aronga tawhito matou, ka kopa i roto i enei nga ra, ka puhoi ki te whai i nga tikanga, i nga mahara e tupu ake ana. Ko koutou ko nga tamariki i whanau i roto i nga ra o te pakeha nei, he waiu no koutou tona matauranga, ko ana tikanga he kinaki no nga kai i whangaia ai koutou, a mohoa noa nei. Ma koutou e kimi atu te roanga, te whanuitanga o enei mea hou, ma koutou hoki nga kupu. He tika ano he tamariki koutou: otira e whanatu ana ki te poutumarotanga o te tangata, e wehe mai ai te taitamatanga, e tuku atu ai ki te koroheketanga. Ma koutou e to atu etahi wahi o te reanga tawhito hei hono atu ki te reanga hou."

He hanga aroha hoki enei kupu ki te puaki i nga kaumatua, ano e poroporoaki ana ki nga oha a nga tipuna, ki era mea katoa e kiia nei e taua he tikanga maori. No konei i oho ake ai te ngakau, he manawapa kei hopu tata tatou nga tamariki ki te tuku a o tatou koroheke, kei hua kua watea nga marae nei hei koringa mo tatou anake. He tika kei te nunumi atu te tira o nga kaumatua i nga torouka, engari tenei ano te hiku e whakakiriuka iho nei, kia ata tirotiro iho ai ano ki te hiki o te waewae o te ope tamariki, ka huri ai ki te po. Ehara he whakatau nca mai ta te wairua e takataka ana ki te haere. Otiia he tohutohu ano ta te wahangu, kei tatahau ngai-taua, kei rere totoa ki runga ki nga mea hou, ka pa he aitua ki te iwi. Tirohia a mua, a muri, tetahi taha, tetahi taha, kei waenganui taua o nga ngaru e hoe ana. Whakarongo ake ki te tangi a nga taheke, he arawaru, he apakura mo nga tupapaku a tenei hanga a te tikanga, o nga waka i whakaterea kinotia i era nga ra. Whakarongo atu ki te haruru kei mua kei te aroaro, o nga tai e aki ana ki uta, no hea e kitea atu i te rehutai, i te rehu kamo. He ako ta muri kia tupato ki tenei hanga ki te toka: he ako ta mua, kia tupato tenei ano etahi toka. He tai mihi whenua, he tai mihi tangata, e tangi tiori ana. Taukiri taua te tamariki, ka mahue iho nei hei pani, hei poriro hei tuhinga mai ma te ringa whakatou o te pakeha, "Rere e pa ma he morehu enei." A, ko tatou ianei hei whiunga kupu ake ma nga kaumatua nei, ko tatou hei whakatere i te waka kia u ki uta.

Ka hao te rangatahi. E hoa ma tirohia nga awa nei, kei hea he ika hei haonga? Te tuna, te inanga, te piharau, te kanae, te kahawai, ka toe he morehu penei hoki i te tangata. Ka ki nga awa i te ika pakeha, tera ano ona rakau hei hi. Me pehea taua e whiwhi ai i tetahi o enei ika tipua? Heoi ano ra me whai atu ki tetahi o a te pakeha rakau, ka whiwhi ki tera a, matatau rawa ki ona tangotango, ka whiwhi ai hoki tatou i nga ika o nga wai e rere nei.

Tera te tangata e ki he kupu taurangi enei, kaore he tatutanga ki raro, e marama ai etahi hinengaro ki te ekenga mai o enei kupu whakarite ki runga ki nga mahi o enei ra. Me penei ake tetahi kupu whakamarama, tenei tetahi taonga kua tu noa ake ki waenganui i te iwi maori, ko nga kura. Kua timata nga kura i roto i nga tau tata nei ki te whakatupu mai i etahi tangata hei whakatakoto tikanga ki te aroaro o te iwi, a tenei etahi o ratou kua whiu kupu ki nga rangatira o te motu. E kiia ake i runga ra, ko te matauranga to ratou waiu, ko te mea nui ki a ratou ko te tika, a ko te tikanga, he mea e hira ake ana i te tangata, i te mana rangatira. Kaore a te matauranga whakapai kanohi. He tika ano tena. Engari kei pohehe te iwi maori, ko te matauranga e whakawhiwhia ana ki nga tamariki i nga kura, ko te mutunga mai tera. Kaore, he tapatahi te ahua o tera, ko te matauranga o te taha pakeha, ko te matau ki te tuhituhi, ki te tatau, ki te korero pukapuka, ki te korero i nga reo o nga iwi pakeha. Ko nga kupu tohutohu e ahu ana mai ki te iwi i tena whakatupuranga tangata tera ano e uaua, kaore hoki i te noho nui i tena wa ki roto i nga whakaaro o te hunga tamariki te ahua o nga marae, te ahua o nga hapu maha o te motu, hei taunga atu mo a ratou kupu. Tera atu ano te wahi o te matauranga e toe ana, ara ko te whai kia matatau ki te ahua o te iwi maori me ana tikanga. Kia taea ena ka ahei ai te ki, engari tena tangata kei waenganui e tu ana, kei te matau ki te ahua o tetahi taha, o tetahi taha.

I penei ake ai te whakamarama, kia ea ai tenei patai, hei hea tuku ai te kupenga, hei hea hao ai te, rangatahi? Ko te whakautu, hei waenganui; kaua hei nga taunga tawhito i te wa o te maoritanga, kaua hei nga taunga hou rawa o te pakeha: engari hei waenganui kei reira te mano o te ika e porangirangi noa ana. Ko nga tohunga hei hao i taua waenganui na, ko te ropu i whakatupuria tahitia i roto i te matauranga pakeha, i te

matauranga maori. Kei runga i a ratou te kupu nei 'E hao ra e te rangatahi.'

Na, whakarongo e te motu! tenei te tikanga kei te tupu, kei te whanui haere i roto i nga ra nei, ko te Kotahitanga o nga Tamariki o Te Aute. Ko te iringa tena o aku mahara, o aku wawata mo to tatou iwi maori, ma reira e pupuri te momo tangata, e manaaki te kaupapa oneone. Ehara i te pepeha na te Kotahitanga, engari he kupu noa naku, ma nga tikanga e whakahaerea ana e tenei Kotahitanga e hoki mai ai te ora ki te iwi maori.

Kupu Apiti.

"B." I. Nga Tumanako O Nga Ra.

(RANGI: "In happy moments.")

•

Ano he tai e whati nei,
E tipi nei i nga one roa,
Ka pari ki nga one-pu,
Ka heke ki nga wai.
Nga tumanako o nga ra,
Nga tau ka huri nei,
Ka hoki mai hei tatau,
Hei mea kaingakau;
E kore e memeha noa;
He mea kaingakau.

•

He pua e rere i te hau,
Ka rere atu ki mamao.
Ma wai e kapo mai ano
E hoki ai te roimata?
Engari ia nga wawata,
Nga tumanako o nga ra
Ka hoki mai hei tapuhi,
Hei koingo i enei ra.
E kore e memeha noa;
He mea kaingakau.

•

Ma nga kapua e rere nei,
E hari atu te aroha,
Ki nga hoa haere o nga ra,
Kua wehe ki mamao.
Ka waiho kau nga wawata
Hei pu-manawa i roto ra,
Hei tangi ma te ngakau nei,
Hei koingo i enei ra.
E kore ra e waiatia
Nga mea kaingakau.

II. E Kori Ra o Te Aroha.

(RANGI: The old folks at home.)

•

E kori ra e te aroha
I roto ra;
E tangi mo nga hoa ka riro,
Ka mene ki te po.
Te ai he hoa takaarohi
Mo enei ra.
Me kapo kau i te wairua,
Me kore e hoki mai.
Chorus:
Aue! E te aroha!
Aue! te mamae,
E pehi kino nei i ahau,
E kore e mutu mai."

•

Maringi ra e te roimata,
Nga kamo nei;
He aroha ki te iwi,
Ka motu ki mamao.
Ko wai e kite atu kei hea
Nga hoa o mua?
Ka haramai ka tauwehe
Ka raunga iti au.

•

E rere ra e te marama
I runga ra;
Engari koe e kite atu
I aku kaingakau.
Ko au ki raro nei tu kau ai,
He mea mahue
Nga tira haere ki mamao
E ngaro atu nei.

III. Te Kainga Tupu.

(RANGI: Home, Sweet Home.)

•

Me kimi i te ao nei,
He wahi hei rite,
Ki tou kainga tupu
E matea nuitia nei.
Hei aha nga kino,
Hei aha ona he
Ka tawhai te ngakau
Ko reira noho ai.
Chorus:
Te kainga tupu!
Te ai ona rite,
E kore e rite.

•

Ka haere ki mamao,
Kei wareware koe
Te wa ki nga matua,
E tangi atu nei:
Te wa ki te kainga
E okioki ai,
E tau ai te mauri,
Ki reira noho ai.

Iv. Maranga Ki Runga!

(RANGI: Tramp! Tramp! the boys are marching.)

E te iwi tiro mai,
Nei te kupu o te tau,
Waiho ake nga tikanga o nehe
Whaia nga tikanga hou
O te ora, o te pai:
Whanau hou, me whanau hou tatou katoa.

Chorus:

Maranga, ranga ra ki runga!
Takahia ki raro te mamae.
Whaia ko te mahi pai
Ko te matauranga nui
Takahia ki raro rawa te mamae.

Tangi ai te ngakau nei,
Mo te iwi heke noa,
Mo te motu ka maanu i te wai.
Nei he punga here mai
Nei te kupu whakahau
Whanau hou, me whanau hou tatou katoa.

V. Mei Au Nga Whetu Ra.

(RANGI: If all the Stars were mine.)

E topa ra e te wairua
Runga i nga kapua,
E rere ra ki nga whetu
Hei reira noho ai.
Ka kowha kau mai nga rangi ra,
E kore au e wehi.
He wawata na te ngakau nei
Mei au nga whetu ra.

Chorus:

Mei au nga whetu ra
Hei putiputi mou,
Hei tatai i to tinana

E taku kaingakau:
Hei mau ki to uma,
Kia tohia koe e au
Ko Parearau i te po,
Ko kopu i te ao.
Ko Parearau i te po,
Ko kopu i te ao.

•

Mei penei mai a Tawera,
E tiaho i te rangi.
He huia rererangi ra
Mo taku kaingakau.
E roha ai o parirau
E rere ai ki runga.
He haonga na te ngakau nei
Mei au nga whetu ra.

VI. He Wa Wawata Roa! Kua Huri Nei.

(RANGI: Life's Dream is o'er! Farewell.)

•

I moea iho e au
E awahi ana mai to wairua:
Ka whakatata mai koe
Ka piri mai ki au.
Ka puao te ata,
Ka mahea nga wawata:
A, me he wairua
E maheno atu nei.
Chorus:
Nga anahera: tiro iho kia aroha.
Tiakina i nga kino
He aha koe te maku ai.
E mo te wa nei, e noho mo te wa nei
Te wa tino reka nei
E hotu nei te manawa
He wa wawata roa, kua huri nei
Haere ra! haere ra!

•

He ao e pahemo
He taonga e memeha,
Ka nunumi atu
Nga pae ki te korenga.
Waihoki te aroha
E kore ra e pumau.
He waha e haerea
Te ai he maunga ringa mai.

VII. Nga Hoia a Te Kuini.

(RANGI: Soldiers of the Queen.)

•

Tenei hoki tenei pao
Mo nga toanga onamata;
Huri noa nga rire o te wai,
Tae noa nga puke o uta,
Rongo noa te ao nei
Miharo ana.
Ka iro hoki etahi
Kei warewaretia,
Kei pa mai he he
E heke ai te ingoa,
E heke ai te ingoa toa.
Ka uia mai ko wai hei hapai,
Mahara ki te pepeha:
Chorus:
He hoia na te Kuini,
He maia he whanoke,
Hei tata rakau
Hei kari i nga kauae o te Poa.
Ko wai hei hapai i te toa
I te ingoa o Ngoingoi?
Ko te hoia a te Kuini,
Ko te katuarehe ra!

•

Oho mai he riri i tawhiti
Hui nga iwi ki te kimi,
Kimi noa he take e raru ai,
E mate ai te Ingarihi.
Tena e te iwi kia tatanga mai,
Tiakina o tatou
Kei takakinotia,
Kei pa mai h ehe
E heke ai te ingoa,
E heke ai te ingoa toa.
Ka uia mai ko wai hei hapai,
Mahara ki te pepeha:
Chorus:
He hoia na te Kuini, &c.

Nga Mema me nga Apiha o te Kotahitanga, mo te tau 1901.

Tumuaki.

• MITA HAMIORA, ATIRIKONA WIREMU.

Nga Honore Mema.

- Te Pihopa o Waiapu.
- Te Popa, Kai-titiro o nga Kura Maori.
- Rev. Wiremu Hapata, o Te Raukahikatea, (Kura Minita.)
- Rev. Whereri Peneti.
- Te Mete, Tumuaki Kai-Ruuri.
- Tiopira te Kupa, Tiati o te Hupirimi Kooti.
- Rev. A. O. Wiremu, Takiwa o Whanganui me Wairarapa.
- Rev. Aata Wiremu, Takiwa o Heretaunga tae atu ki Taupo.
- C. P. Winkleman, Mahita Kura o Te Aute i mua, kei Whirinaki.
- Takerehi te Makarini, (tama a Te Makarini.)
- Atirikona Karaka, o te Takiwa o Akarana.
- Kanara Horetene, o Akarana. (*kua mate.*)
- Canon Webb, o Turanga.
- Rev. W. Colenso, Te Koroneho, (*kua mate.*)
- Hamuera Tamahau Mahupuku.
- Arapeta Hapuku.
- Peni te Uamairangi.
- Henare Tomoana M.L.C.
- Paora Ropiha. (*kua mate.*)
- Tamihana Huata.
- Otene Pitau.
- Hapi Kiniha.
- Paratene Ngata.
- Rapata Wahawaha (*kua mate.*)
- Hata te Kani-a-Takirau. (Moutara.)
- Paora Ngamoki.
- Rev. Mohi Turei.
- Rev. Eruera Kawhia (*kua mate.*)
- Wiremu Pokiha.
- T. Te Rawhiti, o Waikato.
- Matiu Ranapia.
- Te Awanui Aporotanga.
- Tauha Nikora.
- Haki Roihana.
- Pirimi Mataiawhea.
- Pene Heihi.
- Henare Mahuika.
- Hurinui Apanui.
- Tieki Rewiri.
- Waikura Tautuhi-o-rongo.
- Raureti Mokonuiarangi.
- Hemi Matenga.
- Huta Paaka.
- Mr. Geo. Hogben, Tumuaki o nga Kura.
- Mr. Waldegrave, Hekeretari o Te Tari o nga Ture.
- R. J. Pope, (tama o Te Popa.)
- Rev. F. W. Chatterton, o Whakatu.
- Mr. Augustus Hamilton, Rehita o Te Kareti Nui, Otepoti.
- Dr. Hocken.
- Rev. G. MacMurray, o Akarana.
- Ven. Atirikona Grace, o Wairau.
- J. Holloway, o Whakatu.
- F. G. Evans, o Taranaki.
- Ru Reweti.

- Rev. Nikora Tautau.
- Rev. Taimona Hapimana.
- Wepiha Wainohu.
- Rev. Ahipene Rangi.
- Te Whenuanui Umuariki.

Nga Tino Mema.

Ko nga tamariki katoa o Te Aute Kareti, nga mea kua puta atu me nga mea e kura ana inaianei.

Te Komiti Tumuaki. (*I pootitia i te Hui ki Putiki.*)

Tiamana: Atirikona Wiremu.

Hekeretari: Hone Tatana, Upoko o Te Kareti.

Nga Mahita: H. N. Baker. Weihana Teramere.

Makahuri Petiha.

Hekeretari Haereere: Apirana T. Ngata, M.A., LL.B.

Kaititiro Kaute: S. Ludbrook, Te Aute.

Nga Ropu Takiwa.

No te hui ki Putiki ka whakaritea he ropu takiwa kia toru, ara:—

- No Ngatiporou, ki Tuparoa.
- No Heretaunga, ki Te Aute.
- No Whanganui, ki Putiki.

Kei te whakahaerea e te Komiti Tumuaki i tenei tau he tikanga mo enei peka e toru o te Kotahitanga. Kua timata te mahi a enei peka engari kaore ano i tino pakari.